

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym ett av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Vad är historia? (#5).....#17

sh _Grupper och roller (#6).....#19

 _Grupper i samhället (#8).....#22

 _Normer (#10).....#30

 _När grupper förändras (#12)...#36

sh _Arbete och pengar (#14).....#44

 _Arbete (#16).....#47

 _Hushållets inkomster och

 utgifter (#18).....#55

_Volym två

::::::::::::::::::::::::::::::::

_Till punktskriftsläsaren_I

 _Det ekonomiska kretsloppet

 (#20).....#63

_Vi

_Planera utgifter och inkomster (#22)	#68
_Vi har olika mycket pengar (#24)	#74
_Reportage: _Yrken och kunskaper i framtiden (#26)	#83
ge _Jordytan förändras (#28)	#94
_Jorden (#30)	#97
_Kontinenterna rör på sig (#32)	#104
_Inre krafter förändrar jordytan (#34)	#112
_Fördjupning: _Jordbävningar och vulkaner (#36)	#117
	_Vii

_Yttre krafter förändrar

jordytan (#38)#127

_Människan förändrar

landskapet (#40)#135

_Fördjupning: _Spår av

inlandsisen (#42)#143

_Volym tre

::

_Till punktskriftsläsaren_I

ge _Europa (#44)#151

_Världsdelen _Europa (#46)#154

_Europas klimat (#48)#159

_Europas vegetationsområden

(#50)#168

_Europas naturresurser (#52) ..#173

_Viii

_Från naturlandskap till	
kulturlandskap (#54)	#182
_Europa är en rik del av	
världen (#56)	#187
_Fördjupning: _Samhörighet	
mellan länderna i _Norden	
(#58)	#194
_Namngeografi: _Europa (#60) ..	#203
re _Judendom, kristendom och	
islam (#62)	#204
_Tre världsreligioner med	
gemensamt ursprung (#64)	#207
_Abraham (#66)	#213

_Volym fyra

::

_Till punktskriftsläsaren_I

_Judendom (#68)#221

_Vem är jude? (#69)#223

_Judendomens berättelser

och skrifter (#70)#226

_Att leva som jude (#74)#244

_Judiska högtider (#76)#251

_Judiska riter (#78)#256

_Synagogan (#80)#261

_Kristendom (#82)#268

_Vem är kristen? (#83)#270

_X

_Kristendomens berättelser och skrifter (#84)	#273
_Att leva som kristen (#88) ...	#291
_Kristna högtider (#90)	#298
_Volym fem ::::::::::::::::::::::::::::::::::::	
_Till punktskriftsläsaren	_I
_Kristna riter (#92)	#305
_Kyrkan (#94)	#310
_Islam (#96)	#318
_Vem är muslim? (#97)	#320
_Islams berättelser och skrifter (#98)	#323
_Att leva som muslim (#102) ...	#339
_Islamiska högtider (#104)	#347
	_Xi

_Islamiska riter (#105)	#351
_Moskén (#106)	#354
sh _Nationella minoriteter	
(#108)	#360
_Minoritetsfolk (#110)	#362
_Samer (#112)	#370
_Volym sex	
::::::::::::::::::::::::::::::::	
_Till punktskriftsläsaren	_I
_Sverigefinnar (#116)	#389
_Tornedalingar (#118)	#398
_Judar (#120)	#405
_Romer (#122)	#415
hi _Vasatiden (#124)	#425
_Xii	

_Gustav _Vasa -- _Sveriges

kung (#126)#429

_Kungen och kyrkan (#128)#436

_Bönder gjorde uppror (#130) ..#443

_Vasatidens slott (#132)#451

_Gustav _Vasas söner och

döttrar (#132)#459

_Volym sju

::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Till punktskriftsläsaren_I

_Riksdagen och de fyra

ständer (#138)#479

_Livet för bönderna (#140)#485

_Xiii

_Källor: _Olaus _Magnus	
skriver om _Sverige (#142).....	#493
_Ute i världen: _Böcker	
kunde sprida idéer (#144).....	#500
hi _Stormaktstiden (#146).....	#508
_På _Gustav __II _Adolfs tid	
(#148).....	#512
_Soldater, kanoner och skepp	
(#150).....	#521
_Vasaskeppet (#151).....	#526
_Sverige i trettioåriga	
kriget (#152).....	#531
_Vad ledde trettioåriga	
kriget till? (#154).....	#537
_Xiv	

_Drottning _Kristina (#155) ...#543

_Skånelanden blev svenska

(#156)#548

_Karl __XI -- en enväldig

kung (#158)#556

_Volym åtta

::

_Till punktskriftsläsaren_I

_Kristendom och häxjakt

(#160)#567

_Karl __XII -- soldatkungen

(#162)#573

_Anfallet på _Norge (#164)#584

_Källor: _Barn registrerades

i kyrkböcker (#166)#592

_Xv

_Källor: _En adelsflickas

barndom -- självbiografi

(#168)#597

_Ute i världen: _Europas

stormakter (#170)#603

_Register (#172)#614

_Xvi

_Insida pärm

_Europafakta

_De största länderna

(ungefärlig area räknad i km²)

_Ryssland* #3 #960 #000

_Ukraina #603 #700

_Frankrike* #551 #700

_Spanien* #498 #500

_Sverige #450 #300

.....

* endast landets europeiska område
är medräknat

_De största städerna

(ungefärligt antal invånare,

#2020)

_Moskva, _Ryssland #12 #678 #000

_London, _Storbritannien

#9 #304 #000

_Sankt _Petersburg, _Ryssland

#5 #398 #000

_Berlin, _Tyskland #3 #669 #000

_Madrid, _Spanien #3 #266 #000

#2

_De största sjöarna

(ungefärlig area räknad i km²)

_Ladoga, _Ryssland #17 #700

_Onega, _Ryssland #9890

_Vänern, _Sverige #5650

_Saimen, _Finland #4280

_Peipus, _Estland/_Ryssland #3550

_De längsta floderna

(ungefärlig längd räknad i km)

_Volga #3530

_Donau #2850

_Ural #2430

_Dnepr #2200

_Don #1870

_Olika bergskedjors högsta topp

(höjd räknad i meter över havet)

_Kaukasus: _Elbrus #5642

_Alperna: _Mont _Blanc #4809

_Pyrenéerna: _Pico de _Aneto

#3404

_Karpaterna: _Gerlachovsk^{^y} ^{^st}^{^it}

#2655

_Skanderna: _Galdhøpiggen #2469

_Tidslinje över _Sveriges historia

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800--talet

år #2000--talet _Här är vi nu.

_Vasatidens regenter

#1521--#1560 _Gustav _I _Eriksson

_Vasa (_Gustav den förste) är riksföreståndare #1521--#1523, och väljs till kung #1523.

#1560--#1568 _Erik __XIV (_Erik

den fjortonde) är _Gustav _Vasas son och blir kung när _Gustav dör.

#1568--#1592 _Johan __III (_Johan

den tredje) blir kung efter att ha satt sin bror _Erik i fängelse.

#1592--#1599 _Sigismund är son till _Johan och blir kung när _Johan dör.

#1599--#1611 _Karl __IX (_Karl den nionde) är bror till _Johan och _Erik. _Karl besestrar _Sigismund och är riksföreståndare #1599--#1604. _Han väljs till kung #1604.

_Stormaktstidens regenter

#1611--#1632 _Gustav __II _Adolf (_Gustav den andre _Adolf) blir kung redan som #17-åring när hans far _Karl __IX dör.

#1632--#1654 _Kristina är bara sex år när hennes far _Gustav __II _Adolf dör. _Landet styrs de första åren av en förmyndar-regering. _När hon blir #18 år regerar hon som drottning.

#1654--#1660 _Karl _X _Gustav (_Karl den tionde _Gustav) är kusin till _Kristina och när hon avsäger sig tronen, blir han kung.

#1660--#1697 _Karl __XI (_Karl den elfte) blir kung som #17-åring när hans far _Karl _X

_Gustav dör.

#1697--#1718 _Karl __XII (_Karl
den tolfte) är #15 år när hans
far _Karl __XI dör. _Efter att
en förmyndarregering har styrt
landet i sju månader blir han
kung #16 år gammal. _När _Karl
__XII dör är _Sveriges tid som
stormakt över.

#10

::: #4 ::::::::::::::::::::::::::::::

__SO står för samhällsorientering.

_De fyra __SO-ÄMNENA handlar alltså om samhället på olika sätt.

_Vad är geografi?

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Geografi handlar om hur det ser ut på olika platser på jorden, hur land och hav har blivit till och hur landskapet hela tiden förändras -- både av naturens krafter och av oss människor. _Geografi handlar också om att förstå hur vi hör ihop med resten av världen och hur våra val i

vardagen kan påverka miljön och bidra till en hållbar framtid.

_I den här boken får du lära dig om hur jordens yta förändras av sådant som händer både inne i jordklotet och utanpå. _Du får läsa om hur vi människor genom historien har förändrat naturen till kulturlandskap. _Du får också läsa om världsdelen _Europa, hur klimatet påverkar vad som kan växa här och vilka naturresurser som finns.

_Vad är samhällskunskap?

::

_Samhällskunskap handlar om hur vi människor ordnar samhället så att vi ska kunna leva tillsammans. _Ett samhälle kan vara allt från en liten ort till ett stort land med hundratal miljoner invånare. _Ämnet samhällskunskap tar upp vad det innebär att leva i dagens samhälle och vilka rättigheter och skyldigheter vi har som medborgare i _Sverige och i världen.

_I den här boken får du läsa om grupper och roller, till exempel inom familjen och i vänskapsrelationer. _Du får också läsa om hushållens och samhällets ekonomi. _Ekonomi är sådant som handlar om att skaffa, ta hand om och använda pengar. _Ett kapitel handlar om _Sveriges nationella minoritetsfolk och deras rättigheter.

::: #5 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad är religionskunskap?

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Religionskunskap handlar om

förståelsen för människors sätt att

tänka och leva. _Vi människor har

alltid sökt efter svar på stora

frågor som: _Hur skapades jorden?

_Vad är meningen med livet? _Vem är

jag? _Det är frågor som ibland leder

fram till tankar som ger svar på

frågorna -- en livsåskådning. _En

del livsåskådningar kallar vi för

religioner.

#5

#15

_I den här boken får du läsa om de tre religionerna judendom, kristendom och islam. _De räknas till världsreligionerna och har alla tre ett gemensamt ursprung i Mellanöstern, öster om Medelhavet, och på den arabiska halvön. _Du kommer att upptäcka att judendom, kristendom och islam har flera likheter men också några tydliga skillnader.

_Vad är historia?

::

_Historia handlar om varför något har hänt, hur det gick till och vad som hände sedan. _Tack vare historien kan vi planera bättre för framtiden och undvika att göra om misstag som människor gjort förr.

_Ämnet historia handlar också om att upptäcka och förstå hur människor kan använda historia för att påverka andra på olika sätt.

_I den här boken får du läsa om

_Vasatiden och stormaktstiden.

_Du får veta hur människor levde,
vilka som styrde och bestämde och
hur landet _Sverige växte till en
stormakt runt _Östersjön. _Du får
också läsa om vad historiska källor
från den här tiden, till exempel
dagböcker och kartor, kan berätta
för oss om det förflutna.

:::: #6 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Grupper och roller

::

_Samhällskunskap

_Tänk hur många människor du hör ihop med. _Du hör till en familj, en släkt och en skolklass. _Du har kanske grannar där du bor, kompisgäng, idrottslag eller andra grupper av personer som du också hör ihop med.

_Vi människor ser olika ut och tänker olika. _Vi är unika individer, men ingen av oss skulle

klara sig helt på egen hand.

_Människor är sociala varelser och ingår under hela sitt liv i flera grupper.

_Vi påverkas av de grupper vi ingår i. _Vi anpassar oss till andra runt oss, och alla i en grupp får olika roller.

::: #7 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om é grupper som finns i samhället é att vi har olika roller i grupper é hur normer formar oss é när grupper förändras.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille säger: _Jag tycker att
vi har så bra stämning i
klassen. _Hoppas att vår klass
får hålla ihop ända tills vi
slutar nian.

_En annan kille svarar: _Fast det
är inte säkert att det skulle
vara så bra.

=====

::: #8 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Grupper i samhället

::: ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Människan är ett flockdjur, precis som lejon och elefanter. _I alla tider har vi levt tillsammans med andra människor. _Djuren i flocken behöver varandra för att överleva.

_På samma sätt är det med oss människor. _Ingen klarar sig helt ensam. _Vi behöver tillhöra grupper av olika slag.

_Du tillhör olika grupper

_En grupp är ett antal människor som känner samhörighet med varandra

#22

#8

på något sätt. _En grupp kan vara en skolklass, grannar, kompisar i en idrotts- eller fritidsaktivitet, släkt och familj. _Alla sådana här typer av grupper är delar av samhället.

_Roller

_I alla grupper finns deltagare, olika personer, med olika roller.

_Några exempel på roller är ledaren, den tystlåtna, den pratglada och den roliga. _I många grupper är de här rollerna inte något man bestämt om tillsammans, utan något som oftast

bara blir.

_Bara för att man har en roll i en grupp betyder det inte att man har samma roll i alla grupper. _Alla roller är heller inte färdiga så fort du går med i en grupp. _Vissa roller blir tydliga först när deltagarna har varit tillsammans en tid. _Så kan det till exempel vara i en ny klass. _Efter ett tag utvecklas rollerna i klassen och det blir som en vana att hålla sig till sin roll.

_Ibland kan en roll vara svår att

ändra på. _En elev som fått en roll
i början av sin tid i skolan kan ha
svårt att gå ur den rollen. _Man kan
på så vis bli fast i en roll som man
inte trivs med.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vi hör ihop med många olika
människor.

_Bildbeskrivning

_Teckning av en kille. _Runt
honom finns grupper med namn
skrivna:

é _Mamma, morfar, mormor, _Kim,

_Armand

é _Storasyster, _James, _Annki,

_Noor

é _Pappa, _Lillebror, _Sophie,

_Max

é _Oliver, _Hamid, _Manne

é _Maya, _Amina, _Elliot

=====

::: #9 :::::::::::::::::::::::::::::::

_Familjen är en grupp

_När vi föds kan vi inte överleva

om inte någon tar hand om oss och

ger oss mat, kläder, skydd och

#26

#9

kärlek. _Det vanliga är att det är familjen som ger oss detta. _Så småningom börjar vi ingå i flera andra grupper, men familjen är den grupp som vi oftast har allra närmast oss.

_Familjer kan se ut på många sätt. _Barn i olika familjer kan ha olika många föräldrar och olika många syskon. _En del har sin familj samlad på ett och samma ställe, andra ingår kanske i flera familjer som bor i olika hem, till exempel om föräldrarna är skilda. _Då bor

barnen kanske med en förälder
varannan vecka.

_Inom varje familj finns idéer och
regler om vad som är rätt och fel
just hos dem. _I en familj kanske
det är okej att äta smörgåsar i
soffan. _I en annan familj äter man
bara i köket.

_Olika roller i familjen

_En och samma person kan ha flera
roller inom sin familj. _Om du har
småsyskon kanske du har rollen som
det äldre syskonet som förväntas
vara ansvarsfull och hjälpsam.

_Är du samtidigt småsyskon, kan du ha en helt annan roll i relation till ditt storsyskon.

_Precis som i andra grupper kan du i familjen ibland få en roll som du inte trivs med. _Du kanske är den som ofta startar bråk med syskon eller som alltid får skäll för vissa saker.

_I familjen har vi olika roller.

_I en förälders roll kan det till exempel ingå att påminna om läxor.

_Att syskon bråkar är vanligt.

_För de flesta är det lättare att

bråka med någon man känner väl. _Man
vet att den personen finns kvar hos
en, oavsett vad som händer.

::: #10 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Normer

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_För att samhällen och grupper ska
kunna fungera finns det regler för
hur vi ska uppträda i olika

situationer. _Vissa regler finns
skrivna i lagen och gäller alla i

_Sverige. _Andra är oskrivna regler
om hur vi ska bete oss i olika

situationer. _Vi kallar dessa

oskrivna regler för normer.

#30

#10

_En norm är till exempel att vi hälsar när vi träffar någon vi känner. _Det står inte i lagen att vi måste hälsa på varandra, men vi gör det ändå. _Ofta upplever vi normer som något som vi "bara vet".
_Normer är nödvändiga för att vi ska fungera bra tillsammans i ett samhälle.

_Vi anpassar oss ofta efter oskrivna regler, som att stå i kö och att säga tack.

_Vi lär oss normer genom

socialisation

_Det tar lång tid att lära sig hur man förväntas bete sig i olika situationer, vilka normer som gäller och vad som kan hända om man bryter mot normerna.

_Att lära sig hur man ska bete sig i skolan, med klasskamrater och föräldrar kallas för socialisation.

_Socialisationen börjar redan när man är ett litet barn. _Föräldrar och andra vuxna ler och berömmar när man gör rätt, och visar när man gör

#32

#10

fel. _Ett exempel på socialisation är hur man lär sig bordsskick, det vill säga hur man beter sig vid matbordet.

_Du lär dig hur du ska ställa undan disken i matsalen. _Det är ett exempel på socialisation.

_När man sedan växer upp påverkas man inte längre bara av sin familj, utan även av normerna i sina andra grupper och i samhället.

::: #11 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Normer formar oss

_Socialisation och normer formar vad vi gillar och inte gillar, och vad vi tycker och tänker.

_I många fall kan normer vara något positivt, det vill säga något bra. _De kan skapa ordning inne i en affär, när normen är att vi står i kö för att betala. _Normer förenklar tillvaron för oss och skapar en vi-känsla i gruppen.

_Men normer kan se olika ut i olika grupper och det finns exempel

#34

#11

på när normer är negativa, det vill säga fungerar dåligt. _En person som inte helt följer normerna i sin grupp kanske bemöts illa av de andra i gruppen. _De kan uppfatta det som sticker ut med personen som något fel. _Ibland kan också normerna bli för fasta i en grupp, så att personerna inte har möjlighet att få vara sig själva.

_Grupper vi tillhör kan betyda mycket. _Ofta är vi beredda att verkligen anstränga oss för att undvika att bli osams med gruppen.

_I en trygg grupp vågar man vara sig själv.

::: #12 ::::::::::::::::::::::::::::::

_När grupper förändras

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Alla grupper förändras någon gång.

_De bildas, ändras och upphör. _Du

kommer under ditt liv att ingå i

många olika grupper. _Du kanske

byter fritidsaktivitet, börjar i

en ny klass, har ett syskon som

flyttar hemifrån eller vänner som

flyttar. _Vissa grupper är du med

i länge, andra under en kortare

tid.

#36

#12

_När de grupper som betyder mest för dig förändras mycket eller upphör är det vanligt att känna oro för vad som ska hända nu. _Det kan till exempel vara om en skolklass du har gått i under flera år ska delas upp.

_När föräldrar flyttar isär

_När vuxna blir kära, flyttar ihop och kanske får barn tänker de nog ofta att de ska leva med varandra resten av livet. _Men ibland blir det så att par inte längre trivs tillsammans. _Då kanske de bestämmer

sig för att separera, det vill säga flytta isär. _Par som är gifta kan då välja att begära skilsmässa, att skilja sig.

_För barn som just har fått reda på att föräldrarna ska separera kan det kännas väldigt jobbigt. _Det är inte barnens beslut, men deras liv påverkas ändå väldigt mycket.

_Förändringar när föräldrar flyttar isär kan vara besvärliga och det kan ta tid att vänja sig vid dem. _Men efter ett tag blir det oftast bättre. _Många gånger blir

det bättre än hur det var innan, då föräldrarna kanske ofta var osams.

_Det kan hända att någon av föräldrarna träffar en ny person som kanske också har barn sedan tidigare. _När familjen formas om kan också rollerna och normerna i familjen förändras.

_Om föräldrarna ska skilja sig väcks många frågor. _Vad händer nu? _Ska vi flytta? _Var ska jag ha mina saker?

_Vad gäller vid skilsmässa?

_Ett gift par som vill skilja sig har sex månades betänketid innan skilsmässan kan gå igenom. _Det är för att de ska tänka igenom sitt beslut noga. _Regeln gäller bara för par som har barn under #16 år.

_Om föräldrarna inte är överens om var barnet ska bo så bestäms det i domstol. _Enligt barnkonventionen ska barnets bästa beaktas vid alla beslut som rör barn. _Barnet har rätt att uttrycka sin vilja innan någon fattar beslut som gäller
#40 #12

barnets framtid.

::: #13 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad kan du göra om ...

... du inte mår bra av hur andra är mot dig?

_Vuxna har ansvar för att du ska må bra. _Om det händer något ska du kunna vända dig till vuxna för att få hjälp. _Ju mer du berättar, desto bättre kan de förstå hur du känner.

_Även om det känns svårt att prata om det jobbiga, så känns det oftast skönt efteråt. _Du behöver inte berätta allt på en gång, utan du kan

#13

#41

ta det i din takt.

... du vill prata med någon vuxen,
men inte vet vem?

_Du kan ringa, mejla eller chatta
med __BRIS, _Barnens rätt i
samhället. _Deras personal är vana
att hjälpa barn och ungdomar som har
det jobbigt. _Alla som arbetar på
__BRIS har tystnadsplikt och du
behöver heller inte berätta vem du
är. _Gå in på bris.se.

... du vill veta mer om barns rättigheter?

_Barnombudsmannen, __BO, bevakar barns rättigheter utifrån det som står i barnkonventionen. _På bo.se finns tips och länkar för dig som har det jobbigt hemma eller i skolan. _Du räknas som barn fram till den dag du fyller #18 år.

::: #14 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Arbete och pengar

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Samhällskunskap

_Varför kan jag inte få en ny mobiltelefon eller en egen dator?

_Varför får jag inte ta ridlektioner två gånger i veckan? _Det finns mycket att drömma om, som kostar pengar.

_Att du inte får allt det där som du drömmer om beror oftast på att de pengar som kommer in till familjen först måste räcka till mycket annat.

_I det här kapitlet får du läsa om hushållens och samhällets ekonomi.

_Ekonomi är sådant som handlar om att skaffa, ta hand om och använda pengar.

::: #15 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om é hushållets pengar och vad de ska räcka till

é vad skatt är och vad

skattepengarna används till

é hur pengarna flyttar runt i samhället

é vad som händer när pengarna inte
räcker

é framtidens yrken.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre kompisar tittar på mobil-
telefoner i en butik. _De säger:

-- _En sådan vill jag ha!

-- _Den har jag inte råd med.

-- _Men man kanske kan spara för
att köpa den senare?

=====

skolan hjälper barn att lära sig saker. _Arbetarna på möbelfabriken har tillverkat sängarna vi sover i.

_När vi arbetar får vi lön, alltså ersättning för vår arbetsinsats. _Vi kan också arbeta för att det är intressant och meningsfullt.

_Genom att vi människor har olika yrken hjälps vi åt.

_En del av lönen går till skatt

_Alla som arbetar i _Sverige betalar skatt. _Det vanliga är att man betalar ungefär en tredjedel av sin lön i skatt. _De som tjänar lite

pengar betalar mindre i skatt och de som tjänar mycket pengar betalar mer i skatt. _Skattepengarna går till staten, regionen och kommunen. _Där används pengarna till:

é _Utbildning (förskolor, skolor, universitet)

é _Vård och omsorg (sjukvård, hemtjänst med mera)

é _Stöd och försäkringar (till exempel pensioner, sjukförsäkringar och barnbidrag)

é _Infrastruktur (gator, vägar, järnvägar, vatten, avlopp)

é _Kollektivtrafik (bussar, tåg)

é _Samhällsskydd (polis, domstolar,
militär, räddningstjänst)

é _Kultur (museer, bibliotek)

é _Idrott (sporthallar, simhallar,
idrottsplatser)

::: #17 :::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad arbetar vi med?

_Ungefär hälften av alla som bor
i _Sverige yrkesarbetar. _I det
här diagrammet kan du se vad de
arbetar med. _Somliga arbetar med
att tillverka saker, men fler
arbetar med att hjälpa människor

#50

#17

på olika sätt.

=== _Bildbeskrivning =====

_Cirkeldiagram som visar att i

_Sverige arbetar ungefär (du får
en lista i procent):

#30 % inom offentlig sektor med

bland annat sjukvård, omsorg och
undervisning

#16 % med handel, på hotell och på
restauranger

#12 % inom industrin

#10 % med andra tjänster än de som
nämns i diagrammet

#17

#51

#7 % med ekonomi, juridik och
försäkringar

#7 % med att bygga och renovera
hus

#6 % med massmedia och annan
information, kultur och nöje

#5 % med att ta hand om våra
bostäder

#5 % med transporter och resor

#1 % med jordbruk, skogsbruk och
fiske

#1 % med vatten, värme, el och
sophantering

=====

#52

#17

_Varor och tjänster

_Vissa företag producerar varor.

_Det gäller till exempel _Volvo

som tillverkar bilar och __SCA som
tillverkar papper.

_Andra företag producerar

tjänster. _Några exempel är

frisören som producerar tjänsten

hårklippning och flyttfirman som

producerar tjänsten att flytta

möbler.

_De flesta yrken i _Sverige i dag

är tjänsteyrken. _Det blir allt

färre som arbetar med att producera

#17

#53

varor eftersom många varor vi köper är tillverkade i andra länder.

_De vanligaste yrkena

- #1. _Undersköterska
- #2. _Säljare i butik
- #3. _Grundskollärare
- #4. _Säljare på företag
- #5. _Barnskötare

(_Källa: __SCB #2018)

_Ordlista

_Offentlig sektor är den verksamhet som sköts av staten, regionerna och kommunerna.

::: #18 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hushållets inkomster och utgifter
::::::::::::::::::::::::::::

_Ett hushåll är en eller flera
personer som bor tillsammans och som
har delad ekonomi. _Det betyder att
de pengar som kommer in i hushållet
ska räcka till hela hushållets
försörjning, det vill säga till mat,
kläder och annat som de behöver för
att klara sig.

_De pengar som kommer in i
hushållet kallas inkomster. _De
pengar som går ut ur hushållet, det
vill säga som används för att köpa
#18 #55

varor och tjänster, kallas utgifter.

_Ofta utgör en familj ett hushåll.

_Maten ska räcka till alla i hushållet.

_Lön och bidrag är inkomster

_Det vanligaste sättet att få inkomster är genom att arbeta. _Då får man lön för det arbete man utför. _Olika personers löner kan skilja sig mycket åt. _Hur hög lön man får kan bero på hur långa arbetsdagarna är och vilken utbildning och erfarenhet man har.

_Den som kan någonting ovanligt som

inte så många andra kan, kan få högre lön. _Det vanliga är att man får lönen utbetalad en gång varje månad.

_En annan inkomst till ett hushåll är olika typer av bidrag. _Barnbidraget betalas ut av staten en gång i månaden till alla familjer som har barn. _Men trots att det heter barnbidrag är det inte barnens egna pengar. _Det är föräldrarna som bestämmer hur barnbidraget ska användas.

_Bostadsbidrag kan man få om man

inte har så hög lön, men har en hög kostnad att betala för sin bostad.

_Att hushålla med pengar betyder att man är sparsam och planerar så att pengarna räcker hela månaden.

::: #19 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ett hushåll har många utgifter

_Hushållets pengar måste räcka till mycket. _Den största utgiften brukar vara boendet. _Man lånar ofta pengar av en bank för att kunna köpa en bostadsrätt eller ett hus. _Det lånet måste man betala tillbaka.

_Ofta betalar man en del av lånet

varje månad. _Bor man i en hyreslägenhet betalar man hyra varje månad till den som äger lägenheterna i huset.

_Ett hushåll måste även betala för annat som får livet att fungera.

_Det kan vara avgifter för sophämtning, el och vatten men också kläder och fritidsaktiviteter.

_Att handla varor och tjänster kallas att konsumera.

_Handla på nätet

_Mycket av det vi köper handlar vi via nätet. _Det kan vara mat, kläder

och saker. _För att få handla på
nätet behöver du ha fyllt #18 år.

_Det finns undantag. _Om du har
fyllt #16 år och har tjänat
pengarna själv, får du handla utan
föräldrarnas godkännande. _Om du är
yngre måste en förälder godkänna
köpet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Cirkeldiagram som visar ungefär
hur utgifterna fördelar sig för en
familj med två barn (du får en
lista i procent):

_Bostad #27 %

_Fritid och kläder #23 %

_Övrigt #18 %

_Resor #16 %

_Mat #16 %

=====

#62

#19

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym två av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Vi har olika mycket pengar

(#24)#74

_Reportage: _Yrken och

kunskaper i framtiden (#26)#83

ge _Jordytan förändras (#28)#94

_Jorden (#30)#97

_Kontinenterna rör på sig

(#32)#104

_Inre krafter förändrar

jordytan (#34)#112

_Fördjupning: _Jordbävningar

och vulkaner (#36)#117

_Yttre krafter förändrar

jordytan (#38)#127

_Vi

_Människan förändrar

landskapet (#40) #135

_Fördjupning: _Spår av

inlandsisen (#42) #143

_Viii

::: #20 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Det ekonomiska kretsloppet

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Pengar flyttar hela tiden runt i
samhället. _Man kan rita det som ett
kretslopp där pengar byter plats med
varor och tjänster.

_Det är många saker som påverkar
ett hushålls ekonomi. _Bilden här
under visar hur en familjs ekonomi
fungerar, och hur familjen befinner
sig mitt i kretsloppet.

_De gula pilarna visar pengar.

_De blå pilarna visar varor och
tjänster.

=== _Bildbeskrivning =====

_Det ekonomiska kretsloppet. _En bild visar med pilar hur pengar och tjänster går fram och tillbaka i samhället.

blå = blå pil = varor och tjänster

gul = gul pil = pengar

_Hushåll -- _Arbetsplatser

#1 blå _Föräldrarna i familjen arbetar på arbetsplatser.

#2 gul _Föräldrarna får lön från arbetsplatserna.

_Hushåll -- _Stat och kommun

#3 gul _En del av lönen betalas
som skatt till staten och
kommunen.

#4 gul _Staten ger pengar till
familjen genom olika typer av
bidrag, till exempel barnbidrag
och bostadsbidrag.

#5 blå _Staten och kommunen låter
familjen använda skolor, vägar,
sjukvård, lekparker med mera.

_Hushåll -- _Affärer

#6 blå _Från affären köper
familjen mat, kläder och

andra saker.

#7 gul _Familjen betalar pengar
till affären när de handlar.

_Hushåll -- _Banker

#8 gul _Familjen sätter in sina
sparpengar på banken. _De
betalar också ränta på lån de
har i banken.

#9 gul _Familjen lånar pengar av
banken när de ska köpa något som
kostar mycket.

=====

#66

#20

::: #21 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Pengarna tar många vägar

_Pengar är helt enkelt ett sätt vi använder i samhället för att hålla ordning på vilka varor och tjänster alla inblandade kan använda sig av.

_Man skulle kunna rita in ännu fler pilar i bilden. _Till exempel lånar arbetsplatsens företag pengar från bankerna och betalar ränta för det. _Företagen betalar skatt och avgifter till staten och får ibland bidrag tillbaka.

::: #22 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Planera utgifter och inkomster

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_När utgifterna är större än

inkomsterna tar pengarna slut. _Då

behöver hushållet antingen öka

inkomsterna eller minska utgifterna.

_Göra budget

_Vissa tycker att det är lättare

att få pengarna att räcka om de gör

en planering, en budget. _I en

budget skriver man i förväg ner

vilka inkomster och utgifter man har

under en bestämd tid, till exempel

under en månad. _Då vet man hur

#68

#22

mycket man har över att använda till saker som inte är lika nödvändiga.

_Staten, kommuner och företag gör också budgetar när de planerar för framtiden.

_Om man skriver upp alla inkomster och utgifter kan man jämföra dem mot budgeten.

_Så här kan en budget för en månad se ut i ett hushåll:

_Inkomster

_Löner efter skatt #45 #000 kr

_Barnbidrag #2650 kr

_Utgifter

_Hyra av bostad #13 #000 kr

_Försäkringar, el m.m. #1200 kr

_Livsmedel #9000 kr

_Kläder #2600 kr

_Fritidsaktiviteter #2400 kr

_Hygien #1300 kr

_Möbler m.m. #1000 kr

_Abonnemang, streamingtjänster

#1300 kr

_Barnomsorg (fritids) #1200 kr

_Resor #2500 kr

::: #23 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad ska betalas först?

_Ibland hamnar man i situationer som gör att det blir svårt att klara sin ekonomi. _Någon i familjen kanske blir sjukskriven eller arbetslös. _Då förlorar familjen en viktig inkomst och behöver minska ner sina utgifter.

_Även om hushållet har en buffert, alltså extra sparade pengar, kan den ta slut om inte situationen blir bättre. _Vad händer om hyran ska betalas och alla pengar är slut?

#23

#71

_Eller om pengarna inte räcker till mat?

_När pengarna börjar ta slut behöver man prioritera, alltså bestämma vad som ska betalas först.

_Det allra viktigaste är att betala för boende, el och mat.

_Låna pengar

_Ett sätt att öka inkomsterna tillfälligt är att låna pengar från en bank. _När vuxna ska köpa något dyrt, till exempel en bil eller ett hus, är det vanligt att de tar ett lån.

_Större utgifter kan man behöva
spara till i förväg.

_Pengarna ska sedan betalas
tillbaka. _Om de har lånat en stor
summa pengar kan det vara svårt att
betala allt på en gång. _Då kan de
få betala av lite varje månad under
många år.

_Det kan vara bra att kunna låna
pengar till saker man behöver, men
man måste räkna med att banken som
lånar ut pengarna tar betalt för
det. _Det kallas ränta. _Räntan
skrivs alltid i procent (%). _Om du

lånar #100 kronor till #10 procents
ränta under ett år, måste du betala
tillbaka #110 kronor när året är
slut.

=== _Bildtext =====

_Banker är företag som lånar ut
pengar.

=====

::: #24 :::::::::::::::::::::::

_Vi har olika mycket pengar
:::::::::::::::::::::::::::::

_Om man jämför med många andra
länder är _Sverige ett rikt land.

_Men det betyder inte att alla som
bor i _Sverige har mycket pengar.

#74

#24

_Vårdnadshavare har ansvar

_Vårdnadshavare är den eller de personer som har vårdnaden om ett barn, det vill säga har ansvar för barnet. _Ofta är det båda eller någon av barnets föräldrar som är vårdnadshavare. _Det kan också vara så att en domstol har utsett en annan person att ha vårdnad om barnet.

_Din eller dina vårdnadshavare måste betala för ditt uppehälle tills du fyller #18 år, eller tills du är #21 år om du fortfarande går i #24 #75

gymnasiet. _I ditt uppehälle ingår
bland annat mat, bostad och kläder.

_Veckopeng eller månadspeng

_Föräldrar är inte skyldiga att ge
vecko- eller månadspeng till sina
barn. _Men de flesta barn får ändå
fickpengar, en gång i veckan, en
gång i månaden eller då och då när
de behöver pengar. _Däremot får inte
alla barn lika mycket fickpengar.

_Någon får säkert dubbelt så mycket
som du. _Någon annan kanske får
hälften så mycket.

_Alla föräldrar tjänar inte lika

mycket pengar. _Alla har därför inte råd att ge sina barn lika mycket fickpengar som barnens kompisar får.

_En del av pengarna kan man handla upp direkt när man får dem. _En del kan man spara.

_Fickpengar

é _Sju av tio barn får veckopeng eller månadspeng.

é #64 % av barnen måste hjälpa till hemma för att få fickpengar.

_Det kan vara att städa sitt rum, bädda sängen och göra sina läxor.

_Det visar en undersökning där #1000 barn fick svara på frågor om sina fickpengar och hur de använder dem.

(_Källa: _Sifo #2018)

_Levnadsstandard

_Levnadsstandard beskriver vilka inkomster en person eller ett hushåll har och vilka varor och tjänster personen kan köpa. _Har man låg levnadsstandard innebär det att man tjänar så lite att man inte kan betala för allt som är nödvändigt.

_Kanske är man sjuk eller arbetslös och tycker att man inte lever ett

gott liv.

::: #25 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ekonomiska skillnader för barn i

_Sverige

_Brist på pengar i familjen kan göra så att ett barn har svårare att leva ett bra liv. _Familjen kanske bor trångt, och barnet kanske inte kan följa med sina kompisar på aktiviteter eller få saker som det behöver. _Det kan leda till ensamhet och otrygghet.

_Om föräldrarna är oroliga för ekonomin påverkar det ofta barnen i

familjen, så att de också blir oroliga.

_Alla barn har rätt till social trygghet och till tillräckligt bra levnadsstandard, så att de kan växa, lära sig saker och må bra.

_Samhället betalar därför ut bidrag till familjer som har svårt att få inkomsterna att räcka till.

_Kommunen betalar till exempel ut försörjningsstöd till de personer som inte tjänar tillräckligt för att ha råd med det man behöver i vardagen. _Man kan få pengar till

bland annat hyra, el, tandvård, mat, kläder och telefon.

_Majblomman

_Majblomman är en organisation som arbetar för att motverka barnfattigdomen i _Sverige. _Barn som lever i familjer där pengarna inte räcker till kan ansöka om ekonomiskt stöd från majblomman.se. _Det kan gälla till exempel ett par fotbollsskor, ett barnkalas, avgiften till en fritidsaktivitet eller en jacka. _Organisationen samlar in pengar genom att barn och

andra frivilliga i hela _Sverige

säljer majblommor varje år.

::: #26 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Reportage: _Yrken och kunskaper i
framtiden

::::::::::::::::::::::::::::::

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vem vet, i framtiden kanske vi
kommer att ha självkörande bilar
som kan flyga. _Då kommer det att
behövas människor som kan
programmera bilarna.

_Bildbeskrivning

_Datorskiss av en bil. _Bilen
svävar i luften utan hjul!

=====

_Många yrken som är vanliga i dag har inte funnits så länge. _Innan vi började spela datorspel så behövdes inga spelutvecklare. _När samhället förändras uppstår nya yrken som vi ännu inte har hört talas om. _Så kommer det att bli i framtiden också. _Carl _Heath är expert på frågor som rör just framtiden. _Här berättar han om sina funderingar.

_ Vilka kunskaper tror du kommer att vara viktiga att människor har i framtiden?

_ Vi behöver ha den kunskap som är viktig för det samhälle, och den tid, vi lever i. _ Vissa kunskaper behöver alla ha även i framtiden, som att kunna läsa, skriva och räkna.

_ Eftersom vi vill att alla ska kunna leva ett gott liv behöver vi också lära oss om demokrati och mänskliga rättigheter. _ Vi behöver känna till vår historia.

_De kunskaper som kommer att förändras i framtiden är många specialistkunskaper. _Ofta kan det handla om att jobbet är detsamma, men att man lär sig att jobba på nya sätt. _En tandläkare, byggnadsarbetare eller lärare för hundra år sedan behövde kunna andra saker än vad de behöver kunna i dag. _Och så kommer det också att bli i framtiden.

_Kan du komma på ett yrke som kanske inte finns i dag men som kommer att finnas om tio eller tjugo år?

_I framtiden kommer vi att ha betydligt många fler självkörande fordon och robotar i vår vardag. _Vi kommer då att behöva personer som kontrollerar dessa maskiner och ser till att de gör vad de ska och fungerar på ett bra sätt. _Ett exempel på ett yrke som kommer att finnas är en robotoperatör för självkörande fordon.

::: #27 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hur tror du att klassrummen och skolorna kommer att se ut i framtiden?

_Våra klassrum har sett rätt så likadana ut sedan folkskolan skapades på #1840-talet. _Jag tror att vi även i framtiden kommer att behöva skolor och förskolor, framförallt för de yngre barnen.

_Men dessa platser kommer att fungera på andra sätt än i dag.

_När vi uppfinner ny teknik så förändras de behov vi har i ett

#88

#27

klassrum. _Idag behöver vi flera vägguttag i skolan för att vi laddar datorer och surfplattor. _Vi får nya behov för att vi behöver använda teknik på nya sätt. _Kanske blir städskrubben en inspelningsstudio, till exempel.

_När tekniken utvecklas kommer vi också ha lättare att bedriva fjärrundervisning, det vill säga att läraren är på en annan plats än eleverna. _Det gör att fler kommer att kunna lära sig även när de inte är på plats i skolan.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_En uppkopplad klassrumsrobot kan fungera som ögon och öron åt en elev som inte kan vara i skolan.

_Bildbeskrivning

_En liten robot. _Den har ett huvud med mikrofon och kamera.

_På kroppen sitter en högtalare.

=====

_Fem försvunna yrken

_Lykttändare -- tände och släckte oljelampor längs stadens gator, innan det fanns elektrisk

gatubelysning

_Mjölkbud -- levererade

mjölkprodukter till hemmen varje dag, innan det fanns kylskåp

_Växeltelefonist -- kopplade ihop

samtal mellan den gamla tidens telefoner

_Brevmålare -- dekorerade brev och

gratulationskort, innan det gick att köpa färdiga kort

_Munskänk -- provsmakade mat åt

kungar och andra mäktiga personer för att skydda dem från att bli förgiftade

_Om _Carl _Heath

_Vilket är ditt yrke?

_Utbildningsdirektör på ___RISE --

_Sveriges forskningsinstitut. _I

mitt jobb försöker jag göra så att
alla får så bra möjligheter som
möjligt att lära sig nya saker.

_Vilka andra yrken har du haft?

_Jag har bland annat varit

särskild utredare för regeringen för
att vår demokrati ska fungera bättre

i en digital tid. _Jag har varit

officer i _Försvarsmakten och

affärsbiträde i en järnaffär.

#92

#27

_Vad drömde du om att bli när du var liten?

_Först ville jag bli radioamatör men så lärde jag mig efter ett tag att det var svårt att arbeta som.

_Efter det ville jag bli trädgårdsmästare.

::: #28 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Jordytan förändras

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Geografi

_Jordens historia är mycket lång,
ungefär #4,5 miljarder år. _Länge
var jorden ett glödande klot. _Efter
mycket lång tid blev jorden svalare.

_Då bildades hav och stora områden
av land. _Ännu har jorden inte
svalnat helt. _Det glöder
fortfarande i jordens inre.

_Ända sedan planetens allra första
början har starka krafter i naturen

förändrat jordens yta. _Ibland kan
det gå fort men oftast går
förändringarna så långsamt att de
kan vara svåra att se. _Krafterna
som förändrar ytan på jorden bygger
antingen upp den eller bryter ner
den. _I dag är även människan en
kraft som förändrar jordytan.

::: #29 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é jordens inre
é hur jordens kontinenter rör på sig
é inre krafter som förändrar
jordytan

é yttre krafter som förändrar

jordytan

é hur människan förändrar landskapet

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre vandrare på en stig i bergen.

_De säger:

-- _Var tror ni att berg kommer
ifrån?

-- _Jag tror att de har kommit upp
från jordens inre.

-- _Jag tror att bergen är lika
gamla som jorden. _De bildades
nog redan när planeten bildades.

=====

::: #30 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Jorden

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Universum bildades för ungefär #14 miljarder år sedan, vid det som brukar kallas big bang. _Det skulle dröja ytterligare flera miljarder år innan jorden bildades. _Först var jorden ett gasmoln, sedan ett glödande klot. _Under mycket lång tid har jorden svalnat allt mer.

_Jorden är fortfarande en het planet. _Den är bara kall på ytan.

_Jorden är ungefär #4,5 miljarder år.

#30

#97

_Jordskorpan är ytan vi bor på

_När jorden svalnade bildades jordskorpan som ett hårt skal längst ut på klotet. _Marken vi går på är bara den översta delen av jordskorpan. _Även när vi gräver och borrar ner i marken så långt vi kan, är det fortfarande bara jordskorpan vi gräver i.

_Jordskorpan är olika tjock på olika ställen. _Den tunnaste delen finns under haven, där den är #5--#10 km tjock. _I _Sverige är jordskorpan #40--#50 km tjock.

#98

#30

_Om vi tänker oss att jordklotet är som en jättestor persika, är jordskorpan lika tunn som skalet på persikan.

_Hur vet vi något om jordens inre?

_Den mesta kunskapen om jordens inre har forskarna fått genom att studera vulkanutbrott och jordbävningar. _De har också borrar djupa hål i jordskorpan. _Ju längre ner i jordskorpan man kommer, desto högre är temperaturen.

_På _Kolahalvön i _Ryssland finns världens djupaste hål skapat av

människan. _Hålet är mer än #12 kilometer djupt och tog #13 år att borra. _Ju djupare ner de kom, desto varmare blev det. _När borren hade kommit ner till en temperatur på #180 grader kunde den inte ta sig längre ner. _Forskarna tvingades avbryta borrhningen. _Efter att borrhningen avslutades satte de för hålet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av borren vid världens djupaste hål. _Den ser ur som en vanlig borrh men är mycket större.

#100

#30

_Den sitter fast i block som hålls
uppe av linor.

=====

::: #31 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Manteln

_Se svällpappersbild.

_Innanför jordskorpan finns
manteln. _Den är ett tjockt lager
av trögflytande massa av olika
_mineral. _Massan kallas för magma.
_I magman finns olika strömmar som
gör att manteln rör på sig hela
tiden, väldigt långsamt. _På ett år
har den rört sig ett par centimeter.

#31

#101

_Jordskorpan flyter ovanpå manteln och följer med i rörelserna.

_Strömmarna är mycket starka och stiger långsamt upp mot jordskorpan.

_Kraften gör att jordskorpan och mantelns fasta översta del bryts sönder i stora plattor. _Strömmarna gör så att plattorna sakta rör sig åt olika håll.

_Kärnan

_Längst inne i jordklotet finns kärnan. _Den kan delas upp i den inre och den yttre kärnan. _I den inre kärnan är det nära #5000

#102

#31

grader varmt.

_Det finns mycket järn i jordkärnan, och det gör att kärnan fungerar som en jättestor magnet.

_Magma finns i jordens inre och kommer ibland upp till jordytan, till exempel vid vulkanutbrott.

_När magman flyter ut över jordytan kallas den lava.

_Ordlista

_Mineral är ämnen som bygger upp bergarter till berg och stenar.

_Vissa mineral är rena grundämnen, som guld, silver och kol.

_Andra mineral är föreningar av
olika ämnen. _Några vanliga
mineral i _Sverige är kvarts,
fältspat och glimmer.

::: #32 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kontinenterna rör på sig

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Under miljoner år har jordskorpan
plattor rört på sig och förändrat
jordytans utseende.

_Pangea

_Landområdena på jorden kallas för
kontinenter. _Om du tittar på en
världskarta kan du se att

kontinenterna ser ut att passa

#104

#32

ihop, precis som pusselbitarna i ett pussel. _Det beror på att de faktiskt har suttit ihop. _För #200 miljoner år sedan fanns allt land på jorden samlat i en enda stor landmassa, en superkontinent.

_Superkontinenten har forskarna gett namnet _Pangea. _Pangea betyder "allt land" på grekiska.

_Pangea sprack sönder, och plattorna som kontinenterna låg på gled sakta iväg. _Med tiden fick kontinenterna det utseende de har i dag.

#200 miljoner år sedan: _Alla

jordens kontinenter hängde ihop i
superkontinenten _Pangea.

#100 miljoner år sedan: _Pangea

sprack upp eftersom plattorna rör
sig.

#50 miljoner år sedan: _Den

amerikanska och den eurasiska
plattan har rört sig från
varandra.

_Se svällpappersbild.

_Vad är skillnaden mellan världsdel och kontinent?

_Både världsdelar och kontinenter är stora landmassor som hänger samman. _Skillnaden är att kontinenter är skapade av naturen.

_Världsdelar har människorna bestämt gränserna för.

_Jorden delas in i sju världsdelar och sex kontinenter. _Asien och _Europa är egna världsdelar, men de ligger på samma kontinent. _Den kontinenten heter _Eurasien.

_Miljoner år av förändring

_Eftersom kontinenterna har flyttat på sig, har de tidigare legat i områden där det varit varmare eller kallare än där de nu befinner sig.

_Det finns till exempel rester av korallrev på _Gotland. _Korallrev kan bara bildas i varma hav.

_Därför måste _Gotland förr ha legat där klimatet varit tropiskt, alltså väldigt varmt.

_Det finns spår av is i den heta _Saharaöknen, alltså måste _Sahara

förut ha legat i betydligt kallare trakter, nära _Sydpolen.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Den gotländska berggrunden är uppbyggd av urgamla korallrev. _På en del ställen har berget nötts bort av vågor. _Då har det bildats sådana här formationer, som kallas raukar.

_Bildbeskrivning

_Foton av raukar. _Det är stora höga stenar.

=====

#33

#109

_Nutidens plattor

_I dag är jordskorpan söndersprucken i sju stora och flera små kontinentalplattor. _Några av plattorna ligger nästan helt under vatten, men de flesta ligger delvis ovanför havsytan som en kontinent, delvis under havet som havsbotten.

_Plattorna rör sig långsamt med några centimeter varje år.

_Beskrivningen av vad som händer med jordskorpan plattor och rörelse kallas för plattetektonik.

_Plattorna rör sig

_Fortfarande glider resterna av

_Pangea isär. _Det gör att _Atlanten

blir bredare hela tiden. _Avståndet

mellan _Europa och __USA är #1--#3

meter längre i dag än för #50 år

sedan.

_På samma sätt flyttar sig _Afrika

långsamt norrut så att _Medelhavet

trycks ihop.

_Se svällpappersbild.

=== _Bildtext =====

_Så här ser dagens världskarta ut.

_Linjerna visar gränserna mellan

#33

#111

kontinentalplattorna.

=====

::: #34 :::::::::::::::::::::::::::::::

_Inre krafter förändrar jordytan

:::~::~:::::::::::::::::::::::::::::

_När de stora plattorna rör på sig

förändras jordens yta både på land

och i havet. _Plattorna rör sig

sakta och ryckigt. _De kan antingen

krocka med varandra, röra sig bort

från varandra eller glida längs med

varandra. _Det är i områdena mellan

de olika plattorna som jordskalv och

vulkanutbrott är vanligast.

_Sådana här krafter från jordens

#112

#34

inre som förändrar jordytan, kallas för endogena krafter.

_När plattor krockar

_När två plattor krockar med varandra tvingas den tyngsta plattan ner under den andra. _Då trycks jordskorpan på den övre plattan ihop och lägger sig ovanpå. _En lång och hög bergskedja har bildats. _Ett exempel på ett sådant område är _Sydamerikas västkust. _Den tunga oceanplattan har tryckts ner under kontinentalplattan. _Längs hela kusten sträcker sig bergskedjan

_Anderna.

_Bergskedjan _Himalaya bildades
när den platta som _Indien ligger på
krockade med den eurasiska plattan.

_Se svällpappersbild.

::: #35 ::::::::::::::::::::::::::::::

_När plattor glider isär

_I en del områden rör sig
plattorna bort ifrån varandra. _Det
är vanligast på havsbottnar. _I
skarven mellan plattorna spricker
jordskorpan. _Då flyter het magma ut
från jordens inre och steltnar till
lava. _Lagren av lava blir högre och

#114

#35

högre och till slut bildar de en bergskedja på havsbotten. _Så har till exempel _Mittatlantiska ryggen kommit till. _Den sträcker sig under nästan hela _Atlanten, från norr till söder.

_I havens bergskedjor finns vulkaner som ibland får utbrott.

_Det händer att lagren av lava blir så tjocka att de når över havsytan och bildar en ny ö. _På det sättet har bland annat _Island bildats.

_När plattor glider längs med
varandra

_I en del områden glider två
plattor tätt intill varandra, fast
åt olika håll. _Då kan det hända att
de hakar i varandra och fastnar.

_Eftersom de ändå fortsätter att dra
åt var sitt håll, spricker
jordskorpan och marken skakar. _Det
bildas en jordbävning.

::: #36 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Fördjupning: _Jordbävningar och
vulkaner

::::::::::::::::::::::::::::::

_När jordytan förändras sker det
oftast under mycket lång tid. _Men
ibland kan det ske väldigt
plötsligt. _Två exempel på sådana
tillfällen är jordbävningar och
vulkanutbrott.

_Jordbävningar

_När plattor krockar eller glider
isär från varandra, uppstår
spänningar i jordskorpan. _Till sist
blir spänningarna så stora att

#36

#117

skorpan spricker och marken börjar skaka. _Då inträffar en jordbävning, ett jordskalv.

_I gränsen mellan plattor, till exempel i _Turkiet, _Japan eller längs den amerikanska västkusten, kan kraftiga jordskalv inträffa.

_Ett jordskalv kan få marken att skaka så kraftigt att hus störtar samman. _Länder och städer som ofta drabbas av jordskalv har därför försökt skydda sig så gott det går.

_Bland annat har de konstruerat byggnader som klarar skakningar.

_Men det är inte säkert att alla har
möjlighet att bygga sådana hus.

_Upptäcka jordskalv i tid

_Små jordskalv kan komma utan
förvarning, men före ett större
jordskalv uppstår ofta mindre
skakningar i marken.

_För att kunna varna människor i
tid, mäter forskarna noga alla
rörelser i jordskorpan. _Då använder
de en seismograf, ett mätinstrument
som är fastkopplat med berggrunden.

_Seismografen är mycket känslig och
kan uppfatta skakningar till och med

på andra sidan jorden.

_Jordskalv i _Sverige

_Sverige befinner sig långt från någon plattgräns där starka spänningar uppstår. _Ändå inträffar här i genomsnitt fem mindre jordskalv varje år som går att märka.

_Den som befinner sig i närheten kan känna skakningar och höra ett mullrande ljud. _Kraftigare jordskalv än så är mycket ovanliga i _Sverige.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_År #2011 inträffade en kraftig jordbävning i _Stilla havet utanför _Japans kust. _Rörelserna i havsbotten orsakade en tsunami, en gigantisk havsvåg, som drog in över land. _Tusentals människor dog och flera städer fick stora skador.

_Bildbeskrivning

_Foto av ett hus som har välvt så att sidan av huset ligger mot marken.

=====

_Vulkanutbrott

_Se svällpappersbild.

_Vulkaner ligger oftast där jordskorpan plattor antingen krockar eller glider isär. _På sådana ställen är det möjligt för lava att tränga upp. _Vulkaner finns både på havets botten och på land.

_Vid ett vulkanutbrott tränger het magma upp till jordens yta och rinner ut som lava.

_ Olika sorters vulkaner

_ Det finns olika sorters vulkaner.

_ Somliga har lättflytande lava som rinner långt nedför sluttningarna.

_ Sådana vulkaner blir ganska låga och utbredda och kallas sköldvulkaner. _ Sköldvulkaner finns på bland annat _ Hawaii och _ Island.

_ Andra vulkaner bildar toppiga berg. _ De kallas stratovulkaner.

_ Högst uppe på toppen ligger vulkanens krater. _ Där väller det under utbrottet ut gaser, aska och trögflytande lava. _ Vulkanen

#37

#123

_Vesuvius, som du kan läsa om sist på sidan, är ett exempel på en stratovulkan.

_Hot för människor och djur

_En vulkan kan vara lugn under lång tid och sedan plötsligt få ett utbrott. _Trots det lever miljoner människor i närheten av vulkaner.

_Den jord som bildas av askan efter ett vulkanutbrott är nämligen ofta mycket bördig och särskilt lämplig för jordbruk.

_Vid ett vulkanutbrott är det inte bara den glödande lavan som

är ett hot. _Ännu farligare är de heta gaserna och askan som sprutar ut ur kratern. _Om trycket i gaserna är högt, kan vulkanen explodera med enorm kraft.

_Pompeji -- staden vid _Vesuvius

_År #79 fick plötsligt vulkanen

_Vesuvius vid den romerska staden

_Pompeji ett utbrott. _Allt gick

väldigt fort och människor och

djur dödades av den plötsliga

hettan. _Staden täcktes av ett

#5--#8 meter högt lager av aska

och blev bortglömd.

#37

#125

_På #1700-talet började man
gräva fram staden. _Tack vare
utgrävningarna har vi lärt oss
mycket om hur människorna levde
då.

:::: #38 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Yttre krafter förändrar jordytan

::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Vind, vatten och is nöter och

skaver ständigt på jordens yta så

att den sakta går sönder. _De mindre

delarna kan svepas iväg av vatten

och vind. _Tillsammans kan krafterna

förändra hela landskap.

_Sådana här yttre krafter som

bryter ner bergarter och jämnar ut

jordytan kallas för exogena krafter.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Uppe i bergen är det brant, och vattnet rinner snabbt med forsar och vattenfall. _Sand och grus sveps med av vattnet.

_Bildbeskrivning

_Foto av en bergssida. _Berget är täckt av sten och grus, här rinner också en liten bäck.

=====

_Vatten formar landskapet

_Vatten är den yttre kraft som förändrar landskapet mest. _Havets

#128

#38

vågor nöter ner stenar och stränder,
och rinnande vatten skapar olika
former i landskapet. _Floder och
älvar kan till exempel gräva djupa
fårar, som till sist blir till stora
dalar. _Sådan här nötning av
jordytan kallas erosion.

_Det rinnande vattnet planar också
ut landskapet. _Bäckar, åar och
floder transporterar stora mängder
grus, sand och lera från högre till
lägre liggande områden. _Vid
flodmynningen, där floden rinner ut
i havet, lägger sig materialet på

havets botten. _Där samlas sand och lera så att de bildar små öar mitt i floden. _Då delar sig floden i flera flodfåror. _Detta kallas delta.

_Erosion genom vind

_Även vinden kan påverka landskapet genom erosion. _Det är vanligast där marken har mycket sand och saknar växtlighet. _Växterna binder nämligen jorden och håller den kvar.

_För att vinden ska orka flytta på något som är tyngre än ett sandkorn måste det blåsa rätt hårt. _Därför

är det främst öknar och sandstränder som förändras av vindens krafter.

_På en sandstrand växer tuvor med gräs. _Gräsets rötter håller kvar sanden, så att den inte blåser bort.

::: #39 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Mekanisk vittring

_Berg och stora och små stenar kan delas sönder i mindre bitar. _Då kallas det att de vittrar sönder.

_Vittringen kan vara mekanisk eller kemisk.

_Mekanisk vittring inträffar till exempel när vatten rinner ner i

sprickor i berget och sedan fryser till is. _När vattnet fryser utvidgar det sig. _Då kan isen spränga sönder berget. _Det kallas frostsprängning.

_En annan form av mekanisk vittring sker på platser där temperaturen växlar mycket. _På dagen gör värmen att berget utvidgar sig. _Under natten kyls det ner och drar ihop sig igen. _Då bildas starka spänningar som så småningom kan få berget att spricka.

_Sprickorna har bildats när vatten

har frusit till is och utvidgats
inne i stenen.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en sten som har flera
stora sprickor i sig. _Sprickorna
har bildats när vatten har frusit
till is och utvidgats inne i
stenen.

=====

_Kemisk vittring

_Kemisk vittring uppstår där det
finns _.sura och _.frätande ämnen i
vatten. _Det sura vattnet faller ner
som regn och löser upp vissa

bergarter, så att det bildas gropar i berggrunden. _En sådan bergart är kalksten, som lätt vittrar.

_Vatten som rinner ner i gropar och sprickor kan så småningom göra så att det bildas grottor, men då måste detta ha pågått under lång tid, kanske i årtusenden.

_Lummelundagrottorna på _Gotland har bildats genom kemisk vittring.

_Där består berggrunden nästan bara av kalksten.

_Ordlista

_Surt vatten har lägre p_H-värde än #7. _Regn kan bli surt på grund av att föroreningar i luften blandas med vattendropparna.

_Frätande är ett ämne som löser upp andra ämnen. _Frätande ämnen kan skada hud och ögon.

::: #40 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Människan förändrar landskapet
::

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett stenbrott i
_Bulgarien. _Det är ett enormt

#40

#135

djupt hål. _Maskiner hackar loss
stenblock från jordytan och lämnar
stora spår för all framtid.

=====

_Det är jordens inre och yttre
krafter som formar och förändrar
jordens utseende. _De krafterna
formar olika naturlandskap på
jordytan.

_I dag är nästan all natur
förändrad av människan. _Därför kan
man säga att människan också är en
exogen kraft, alltså en yttre kraft
som påverkar jordytan.

_Naturlandskap kallas det landskap som inte har förändrats av människan på något sätt. _Landskap som har använts och förändrats av människor kallas för kulturlandskap.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_För att ge plats för trafik har människor förändrat naturen när de sprängt hål genom berget.

_Bildbeskrivning

_Foto av en vägtunnel.

=====

::: #41 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hur _Sveriges naturlandskap blev
kulturlandskap

#6000 år sedan

_De första människorna som kom
till det som skulle komma att bli
_Sverige var jägare och samlare. _De
flyttade runt mellan tillfälliga
boplatser. _För ungefär #6000 år
sedan kom nya grupper av människor
in. _De odlade sin mat och hade tama
djur. _De var bönder som var
bofasta, alltså bodde kvar på samma
plats. _Landskapet ändrades när

#138

#41

människorna började odla marken och hugga ner skog.

#200 år sedan

_För ungefär #200 år sedan, under #1800-talet, hade samma plats hunnit förändras mycket. _Människor högg ner skog för att få virke, ved och odlingsmark. _Hästar och oxar användes för transport av människor och varor. _Därför behövdes vägar. _Grus och sand för vägar och husbyggen hämtades av människorna från bland annat rullstensåsar. _Landhöjningen har gjort att den

#41

#139

gamla havsbotten har blivit bra
jordbruksmark.

_Idag

_Det landskap vi har i dag är
nästan helt och hållet förändrat av
människan. _Nästan all skog är
planterad av människan. _Bilar och
tåg har tagit plats. _De flesta
människor bor i städer.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre teckningar som visar samma
ställe men under olika tidsåldrar:

#6000 år sedan -- _En liten gård
ligger i skogen vid en sjö.

_Gården har djuren runt husen
och runt odlingarna finns
staket.

#200 år sedan -- _Runt gården
finns hagar och åkrar med bara
några få träd. _Ur en kulle
finns en grop ur vilken sten och
sand hämtas. _Av sjön finns bara
en liten källa kvar.

#41

#141

_Idag -- _Gården har inga djur
kvar men här syns en stad lite
längre bort. _Till staden går en
järnväg. _På kullen med
sandgropen gräver en grävmaskin
och skog har planterats på
kullen igen.

=====

::: #42 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Fördjupning: _Spår av inlandsisen
::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_För cirka #20 #000 år sedan var
hela norra _Europa täckt av
inlandsis. _På sina håll var isen
över tre kilometer tjock. _Eftersom
så mycket vatten var bundet i is var
haven cirka #150 meter lägre än i
dag.

_Isen var så tung att jordytan och
mantelns översta del trycktes ner
under havsytan. _Därför låg stora
delar av _Sverige under vatten när
klimatet blev varmare och isen

började smälta. _Landskapet omformades kraftigt av isen och smältvattnet.

_Landhöjning

_När isen försvann började landet höja sig igen. _Fortfarande har vi landhöjning i nästan hela _Sverige, drygt #10 #000 år efter att isen har smält bort. _Störst är landhöjningen vid _Höga kusten i _Ångermanland.

_Där har landet höjt sig med nästan #300 meter sedan istidens slut.

_Fortfarande sker landhöjning där med nästan en centimeter per år.

_Ibland orsakar landhöjningen små jordskalv.

_Rullstensåsar

_I dag finns det många spår i naturen från istiden. _Ett tydligt spår är rullstensåsarna. _De bildades när inlandsisen smälte och smältvattnet forsade fram genom tunnlar under isen. _Vattnet förde med sig sten, grus och sand som sedan lade sig på botten. _När isen försvann låg stenarna och gruset kvar som avlånga höjder i landskapet.

_Rullstensåsar syns som långsmala
höjder i landskapet. _Det finns
vandningsleder på många
rullstensåsar idag.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av utsikten från

_Skuleberget, _Höga kusten.

_Utmed vattnet syns avlånga låga
berg med skog.

=====

::: #43 :::::::::::::::::::::::

_Flyttblock

_Under avsmältningen flöt stora
isberg omkring i havet. _I isbergen

#146

#43

fanns stora stenar fastfrusna, som sedan sjönk till botten när isbergen smälte. _Sådana stenar kallas flyttblock. _De största flyttblocken i _Sverige är över tio meter höga och väger flera tusen ton.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en jättesten, ett flyttblock i en skog i _Estland.

=====

_Isräfflor

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en klippa vid sjön

_Vänern. _På klippan finns

ränder, isräfflor.

=====

_Stenar som satt fastfrusna i botten

på inlandsisen gjorde repor i

berggrunden. _Reporna kallas

isräfflor. _Sådana isräfflor syns

tydligt på många berghällar.

_Glaciärer i dag

_I en del bergsområden på jorden

är det så kallt under sommaren att

#148

#43

snön som faller under vintern inte smälter bort. _I stället packas snömassorna ihop och blir till is.

_När isen har blivit riktigt tjock, börjar den mycket sakta glida nedför sluttningarna. _En sådan ismassa kallas för glaciär. _I glaciärens botten finns infrusna stenar och gruskorn, som nöter på underlaget.

_Glaciären är som en jättestor hyvel. _Den sliter loss material från berggrunden, transporterar det med sig och avlagrar det när isen

smälter av. _Nuförtiden krymper de flesta glaciärer på grund av klimatförändringar.

_Glaciären på bilden finns på _Island.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett stort berg. _Nedanfö
berget ligger glaciären. _Det är
en stor massa is.

=====

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym tre av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym tre

.....

_Siffran inom parentes hänvisar

till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

ge _Europa (#44)#151

_Världsdelen _Europa (#46)#154

_Europas klimat (#48)#159

_Europas vegetationsområden

(#50)#168

_Europas naturresurser (#52)..#173

_Från naturlandskap till

kulturlandskap (#54)#182

_Europa är en rik del av

världen (#56)#187

_Fördjupning: _Samhörighet

mellan länderna i _Norden

(#58)#194

_Namngeografi: _Europa (#60)..#203

re _Judendom, kristendom och

islam (#62)#204

_Vi

_Tre världsreligioner med gemensamt ursprung (#64)	#207
_Abraham (#66)	#213

::: #44 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europa

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Geografi

_Europa är den näst minsta världsdelen till ytan. _Bara _Oceanien är mindre. _Ändå har _Europa en stor befolkning. _När det gäller folkmängd är _Europa den tredje största världsdelen.

_Vissa delar hör till de mest tätbefolkade i världen. _Andra områden, framför allt i norr, är glest befolkade. _Det beror på att

klimatet och naturen ser väldigt
olika ut i olika delar av _Europa.

_Landskapet i de norra delarna
präglas av att de ligger norr om
_Polcirkeln, medan södra _Europa har
ett klimat som innebär att det är
mycket varmt och torrt på sommaren
och väldigt sällan snö på vintern.

::: #45 :::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é _Världsdelen _Europa och hur
landgränser blir till
é _Europas klimat och hur det
skiljer sig mellan olika områden

é _Europas vegetation och
naturresurser

é _Hur _Europas naturlandskap har
förändrats av människan.

=== _Bildbeskrivning =====

_Två tjejer tittar på en
världskarta:

-- _Jag har fått en världskarta
från min kusin i _Kina!

-- _Men, var är _Europa?

_På världskartan är _Stilla havet
i mitten så _Europa ligger längst
upp till vänster!

=====

::: #46 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Världsdelen _Europa

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Europa är en världsdelen med skiftande natur. _Kusten är lång och det finns många öar och halvöar.

_Här finns även stora slätter och skogsområden, höga bergskedjor och flera stora floder.

_På den här kartan är gränser mellan stater, alltså länder, ritade i rött.

=== _Bildbeskrivning =====

_En karta över hela _Europa.

_Ländernas namn och huvudstäder är #154 #46

utmärkta, liksom större floder och sjöar, hav och större floder.

_Ländernas gränser är markerade med röda linjer.

=====

::: #47 ::::::::::::::::::::::::::::

_Europas gränser mot resten av världen

_Gränser mellan olika världsdelar går ofta där det finns hav. _Så är det för _Europa också. _Det avgränsas av vatten i både norr, väster och söder. _Men i öster finns inget hav längs hela gränsen.

#47

#155

_I stället går en lång gräns mot
_Asien längs _Uralbergen i
_Ryssland, via _Uralfloden och
_Kaspiska havet.

_När gränser går vid vatten, längs
bergskedjor eller i djupa skogar är
det exempel på naturliga geografiska
gränser.

_Gränser mellan länder i _Europa

_Många av gränserna mellan
_Europas länder är exempel på
naturliga geografiska gränser. _De
går kanske längs en flod eller en
bergskedja. _Men det finns också

gränser som är dragna för att skilja människogrupper åt. _Det kan handla om skillnader i språk, religion och kultur.

_Gränserna mellan länderna i Europa har inte alltid sett likadana ut. _Av olika anledningar har de ändrats. _Ibland på fredligt sätt, ibland på grund av krig.

_Europa består av ungefär #50 självständiga länder, beroende på hur man räknar. _Några länder räknas ibland till _Europa och ibland till _Asien, som till exempel _Cypern.

_Ett par länder har delar av sin yta
i en annan världsdel. _Ön _Grönland
hör politiskt till landet _Danmark,
men ligger geografiskt i världsdelen
_Nordamerika. _Större delen av
_Ryssland ligger i _Asien. _Ändå är
det _Europas största land.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vatikanstaten ligger mitt i
staden _Rom och är _Europas minsta
land.

_Bildbeskrivning

_Foto över _Vatikanstaten.

_Staten är ett triangulärt område som är omgivet av en stor mur.

_Innanför murarna finns kyrkor, byggnader, parker och ett stort torg, _Petersplatsen.

=====

::: #48 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europas klimat

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_En klimatzon är ett stort

geografiskt område med liknande

klimat inom området. _Det finns tre

olika klimatzoner i _Europa:

polarzonen i norr, subtropiska zonen

i söder och den tempererade zonen i

#48

#159

de mellersta delarna.

_Polarzonen

_De allra nordligaste delarna av
_Europa har polarklimat. _Det
innebär att vintrarna är långa,
kalla och mörka. _Somrarna är korta
och kyliga. _Under den varmaste
månaden är medeltemperaturen under
tio plusgrader. _På vintern kan det
vara #30--#50 minusgrader.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av staden _Murmansk i

_Ryssland som ligger i polarzonen.

_Här syns en stad med många höga

#160

#48

hus och i bakgrunden berg med skog
och snö.

=====

_Tempererade zonen

_Den största delen av _Europa
ligger i den tempererade zonen. _Här
faller det nederbörd, alltså regn,
snö eller hagel, året om. _Den
tempererade zonen har fyra tydliga
årstider och det skiljer också
mycket i temperatur mellan norra och
södra _Europa.

_Klimatet i den tempererade zonen
skiljer sig också åt beroende på om

området ligger vid kusten eller
längre in i landet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av staden _Palermo på ön
_Sicilien vid _Medelhavet i den
subtropiska zonen. _Här finns en
sandstrand där folk solar och
badar. _Vid stranden syns låga
hus. _Bakom husen syns en stor
bergsklippa.

=====

_Subtropiska zonen

_Områdena vid _Medelhavet i södra
_Europa tillhör den subtropiska

#162

#48

zonen. _Här råder så kallat
medelhavsklimat. _Somrarna är
långa, heta och torra. _Vintrarna
är korta, fuktiga och milda.

_Flamingofåglar trivs i värmen
vid _Medelhavet.

::: #49 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kustklimat

_De områden i den tempererade
zonen som ligger vid _Atlanten i
västra _Europa har kustklimat. _Här
påverkar havet klimatet över land.

_Det varma vattnet som _Golfströmmen
för med sig söderifrån värmer upp

luften ovanför vattnet. _Den milda, fuktiga luften blåser sedan in över kusterna. _Det gör att det kommer mer nederbörd vid kusten jämfört med inlandet.

_Vindarna och strömmarna från havet värmer på vintern och kyler på sommaren. _Skillnaden i temperatur mellan sommar och vinter blir därför inte så stora.

_Inlandsklimat

_De områden i östra _Europa som ligger långt ifrån havet får i stället ett så kallat inlandsklimat.

_Där är somrarna varma och vintrarna kalla. _Temperaturskillnaden är stor mellan sommar och vinter. _Det beror på att land värms upp och kyls av snabbare än hav. _Ju längre från kusten man kommer, desto mindre regnar det också.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta över _Europa som visar nederbörd och klimat. _Det kommer mest nederbörd, mer än #1000 mm per år, vid de västra kusterna av _Norge, brittiska öarna, _Norge, _Frankrike, _Spanien, norra

_Italien och längs hela

_Balkanhalvön från _Kroatien

till _Grekland.

=====

_Klimatdiagram

_De här diagrammen visar
temperatur och nederbörd på två
olika platser per månad under ett
år. _Staden _Bergen har
kustklimat. _Jekaterinburg har
inlandsklimat.

=== _Bildbeskrivning =====

_Två diagram som visar temperatur
och nederbörd i _Bergen i _Norge

och i _Jekaterinburg i _Ryssland.

_I _Bergen är det mycket nederbörd på sommaren men ännu mer på vintern. _I _Jekaterinburg är det lite nederbörd på sommaren men ännu mindre på vintern.

_I _Bergen är det inte så stor skillnad i temperatur, på sommaren är det lite varmare än på vintern. _Cirka #15 grader på sommaren och #3 grader på vintern.

_I _Jekaterinburg är det stor skillnad i temperatur. _Cirka #20 grader på sommaren och

-#10 grader på vintern.

=====

::: #50 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europas vegetationsområden

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Vegetation betyder växtlighet.

_Ett vegetationsområde är ett stort område med liknande typ av

växtlighet. _Eftersom det är

klimatet som avgör vad som kan växa, hänger vegetationsområdena ofta ihop med klimatzonerna.

_På en vegetationskarta visas vegetationområdena i olika färger.

_Den här kartan visar _Europas

vegetationsområden.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta över _Europa med markerade
vegetationsområden:

_Is: _Fläckvis på _Island, ryska
ögruppen i norra ishavet.

_Tundra: _Island, de norra kust-
nära områdena av skandinaviska
halvön samt norra _Ryssland.

_Skog: _Hela _Sverige, _Finland
och norra delen av _Ryssland har
sammanhängande områden.

_Dessutom fläckvisa områden i
större delen av _Europa, längs

floder och bergskedjor.

_Berg: _Bland annat _Skanderna i
_Norge, _Uralbergen i _Ryssland,
_Alperna i södra _Europa,
_Pyrenéerna på gränsen mellan
_Frankrike och _Spanien,
_Apenninerna i _Italien.

_Odlad jord och stäpp: _Odlad jord
finns runt om i hela _Europa
längs kuster och floder. _Stäpp
breder ut sig i öster i södra
delarna av den europeiska delen
av _Ryssland.

=====

::: #51 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Tundra

_Tundran är ett kallt område där det mest växer lavar och gräs. _Inga träd kan växa eftersom rötterna inte får fäste i permafrosten, alltså i den frusna marken

_Is

_Här täcks marken av inlandsis.

_Skog

_Söder om tundran finns ett stort område av barrskog, tajgan. _Längre söderut är det varmare och här finns mest lövträd.

_Berg

_Det finns flera stora bergsområden i _Europa. _I bergen blir det kallare ju högre upp man kommer. _Det gör att växtligheten kan skilja sig åt. _Allra högst upp växer inget.

_Odlad jord och stäpp

_Odlad jord består av områden där människan har anlagt åkrar eller låter djuren beta. _Torra slätter där det växer gräs eller buskar, men inga träd, kallas för stäpp.

#172

#51

::: #52 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europas naturresurser

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Europa har ganska god tillgång

till olika naturresurser. _Här finns

till exempel stora skogar, bra

odlingsmark, _fyndigheter i

berggrunden och många floder och

fiskevatten.

_Odlingsmark

_Från bergsområdena i _Europa

rinner floder åt olika håll. _Längs

floderna har jord bildats av flodens

_slam. _Slammet gör marken bördig

och näringsrik. _Det gör att den

#52

#173

passar bra till odling. _Ett exempel är _Po-dalen i _Italien. _Andra områden med bördig mark är de stora slätterna. _Störst är slätterna i östra _Europa, i _Polen, _Ukraina, _Vitryssland och _Ryssland.

_Vete och korn är sädesslag som odlas i hela _Europa. _På många håll är också majs och potatis vanliga grödor. _I södra _Europa odlar man framför allt vindruvor, oliver och olika citrusfrukter.

_Mycket av marken används också som betesmark.

_Förnybart och icke-förnybart

_Naturresurser kan delas in i två grupper: förnybara och icke-förnybara resurser.

_De förnybara naturresurserna tar inte slut. _Ett exempel är trä. _Det växer upp ny skog efter att vi avverkat den.

_Icke-förnybara resurser kan ta slut om vi inte är försiktiga med dem. _Exempel på icke-förnybara resurser är metaller och olja.

=== _Bildbeskrivning =====

#2 foton

é _Enormt stora åkrar i _Ukraina.

_Ukraina har _Europas största
slätter och bördigast jordar.

é _En pojke har klättrat upp i ett
olivträd och plockar oliver i

_Kroatien vid _Medelhavet.

=====

_Ordlista

_Fyndigheter är naturresurser i

berggrunden som människor har

hittat men ännu inte hämtat upp,

till exempel järnmalm.

#176

#52

_Slam är en blandning av vatten och finkornigt material, till exempel sand.

::: #53 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Berggrunden

_I _Sverige finns stora tillgångar av järnmalm och andra metaller i berggrunden. _I _Europa är annars fyndigheterna av metaller små om man jämför med andra världsdelar.

_I _Europa har man däremot hämtat mycket olja, kol och naturgas ur berggrunden. _Dessa används till

exempel vid elproduktion och som bränsle i industrier och fordon.

_Olja finns bland annat i _Norge, kol i _Storbritannien och naturgas i _Ryssland. _De här bränslena är _-fossila bränslen; som inte är förnybara. _De ersätts alltmer av förnybara alternativ, som till exempel vindkraft.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en oljeplattform i _Norge. _Plattformen har fyra jätteben som står ner i vattnet.

_På benen finns ett däck/golv med

lyftkranar och byggnader.

=====

_Skog

_I barrskogsområdet i de nordligaste delarna av _Europa är skogsbruket en viktig näring, speciellt i _Finland, _Sverige och _Ryssland. _Skogarna ger inte bara virke utan också råvaror för pappersindustrin.

_Europas största skogar finns i _Ryssland. _En del skogar är så stora att det är svårt att transportera både maskiner och skog

#53

#179

som avverkats. _Därför står många områden fortfarande orörda.

_Hav och floder

_För länder med lång kust mot havet har fisket alltid varit viktig. _I _Europa fiskar man både i _Medelhavet och långt ute på _Atlanten. _Fisk är visserligen en förnybar resurs, men vid överfiske kan fisken ta slut. _Överfiske betyder att man tar ut fisk snabbare än vad den kan föröka sig.

_Både hav och floder används som transportleder när man fraktar

varor. _Vattnet i floderna används
också vid bevattning av
odlingsmarker.

=== _Bildtext =====

_Fraktfartyg lastat med containrar
på floden _Rhen i _Tyskland.

=====

_Ordlista

_Fossila bränslen består av smådjur
och växter som dött för miljoner
år sedan och därefter pressats
ihop och omvandlats till olja, kol
och naturgas i jordens inre.

::: #54 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Från naturlandskap till

kulturlandskap

::::::::::::::::::::::::::::::

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av kulturlandskap vid sjön

_Gooimeer i _Nederländerna. _Här

syns åkrar, hus, vägar och

järnvägar.

=====

_Europas stora befolkning har gjort

att landskapet är väldigt påverkat

av människan. _Det ursprungliga

skogslandskapet är på de flesta håll

ersatt av kulturlandskap som

#182

#54

odlingsmarker, industriområden,
städer och vägar.

_Norra _Europa

_Längst upp i norr, där det är
glesbefolkat, har landskapet inte
förändrats lika mycket som i övriga

_Europa. _Stora delar av

fjällandskapet i norra _Sverige och

_Norge är visserligen påverkat av
renskötseln, men de flesta av oss
ser ändå fjällen som en vildmark.

_Inte heller de stora skogarna i
norra _Ryssland är särskilt
påverkade av människan. _Det beror

på de långa avstånden, som gör att det inte är lönsamt att avverka skogen. _Det är nästan enbart där man har gjort fyndigheter i berggrunden, av till exempel metaller och naturgas, som samhällen har vuxit fram och landskapet har förändrats.

_Centrala _Europa

_En gång i tiden var stora delar av centrala _Europa täckta av lövskog, men i dag är de flesta skogar borta. _De har ersatts av ett jordbrukslandskap med odlade åkrar

och betesmarker för kor och andra djur.

::: #55 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Södra _Europa

_I medelhavsområdet i södra

_Europa har skogen nästan försvunnit

helt. _Det beror på att människor

huggit ner den för att få betesmark

till bland annat får och getter.

_Djuren betar sedan så mycket så att

det inte kan växa upp någon ny skog.

_I stället har en typ av

buskvegetation skapats, som klarar

torka särskilt bra. _Den här

#55

#185

vegetationen kallas för macchia.

_Typiskt för macchia är att det växer snåriga buskar med små blad som är gröna året om.

_Vid _Medelhavet finns också stora planterade områden med olivträd, vinstockar och olika citrusträd, till exempel apelsinträd.

=== _Bildbeskrivningar =====

_Foto av vindruvsodling i

_Spanien. _Vindruvor växer på buskar i långa rader.

_Foto av ett landskap på ön _Kreta i _Medelhavet. _På kullarna växer

bara små macchiabuskar.

=====

::: #56 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europa är en rik del av världen

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av storstaden _Paris. _Här
syns _Eiffeltornet, det är ett
högt torn byggt av stålbalkar.

=====

_Europa är en liten världsdel med en
stor befolkning. _Några av världens
största städer ligger i _Europa, men
de växer inte längre så snabbt som
till exempel storstäder i _Asien.

#56

#187

_Under flera hundra år erövrade
länder i _Europa stora landområden i
andra delar av världen. _Råvaror som
fanns där hämtades till _Europa.

_Det gjorde så att _Europas länder
blev allt rikare. _Fortfarande hör
flera europeiska länder till de
rikaste på jorden och många européer
har hög levnadsstandard. _Men det
finns också de som lever i fattigdom
även i _Europa.

_Arbete och försörjning

_Förr arbetade många människor i
_Europa med jordbruk och skogsbruk.

_De näringarna är fortfarande viktiga, men moderna maskiner har tagit över mycket av det arbete som människor gjorde tidigare. _Även arbetena inom industrier har minskat. _Det beror på att fabriker i _Asien har tagit över mycket av den produktion som förr fanns i _Europa.

_De arbeten som ökar mest är tjänsteyrken, som till exempel arbeten på kontor, i butiker och restauranger. _Till tjänsteyrken räknas också arbeten med

transporter, turism och .it.

Turism är när människor reser för att koppla av eller för nöjes skull.

Ordlista

It är en förkortning för

informationsteknologi. Det är teknik där man använder datorer och telekommunikation för att samla in, ta fram och dela information av olika slag.

::: #57 ::::::::::::::::::::::::::::::

__EU -- _Europeiska unionen

=== _Bildbeskrivning =====

_Utanför __EU:s byggnad i _Bryssel

hissas alla medlemsländers

flaggor. __EU-FLAGGAN är blå och

har tolv stjärnor i en cirkel.

=====

_Europeiska unionen, __EU, är ett
samarbete mellan länder i _Europa.

_Idén om att skapa en gemensam
union kom några år efter andra
världskriget. #60 miljoner människor
hade dött i det kriget och man ville

förhindra att något liknande skulle hända igen. _Man började med ett samarbete mellan sex länder. _År #2020 hade ___EU #27 medlemsländer.

_I _Strasbourg i _Frankrike finns _Europaparlamentet. _Där röstas beslut fram av politiker som blivit valda att representera sina länder i ___EU. _Det mesta av ___EU:s arbete sker annars i _Bryssel i _Belgien.

_Länderna i ___EU samarbetar bland annat genom att ha gemensamma regler för handel, jordbruk och miljöfrågor. ___EU har gjort det

lättare för människor att resa,
arbeta och studera i olika länder.

_Flera av ___EU-LÄNDERNA har även en
gemensam _valuta, euro.

_Invånare i ___EU kan resa fritt
mellan alla ___EU:s länder.

_Tack vare överenskommelser i ___EU
kan en spansk tandläkare välja att
arbeta i _Sverige.

_Ordlista

_Valuta är ett lands pengar.

_Sveriges valuta är svenska
kronor.

::: #58 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Fördjupning: _Samhörighet mellan
länderna i _Norden

::::::::::::::::::::::::::::::

_I norra _Europa ligger _Norden.

_Det är ett område som består av fem
länder: _Sverige, _Norge, _Danmark,
_Island och _Finland. _Till _Danmark
hör _Färöarna och _Grönland. _Till
_Finland hör _Åland.

_Nordens gemensamma historia

_Under olika tidsperioder genom
historien har länderna i _Norden
hört ihop på olika sätt. _Under en
del av medeltiden var _Nordens

länder förenade genom _Kalmar-
unionen. _Danmark och _Norge var
förenade under #500 år, ända fram
till början av #1800-talet. _Ungefär
lika länge var _Finland en del av
_Sverige, från #1300-talet ända till
#1809.

_En lång period under #1500- och
#1600-talen var _Sverige och
_Danmark bittra fiender och länderna
krigade mycket mot varandra. _Men i
mitten av #1800-talet började man
tänka mer på likheterna än
skillnaderna.

_Sverige och _Norge var i union
med varandra under nästan hundra år,
fram till år #1905.

_Nordens autonoma områden

=== _Bildtext =====

_Vattenfall på _Färöarna.

=====

_I _Norden finns tre autonoma
områden. _Autonom betyder
självständig. _Ordet används när
man ska beskriva ett område där
befolkningen har rätt att bestämma
om vissa saker själva.

@_Färöarna i norra _Atlanten
består av #18 öar som tillhör
_Danmark. _Där bor cirka #50 #000
invånare. _Huvudstaden heter
_Torshavn.

@_Grönland är världens största ö.
_Den tillhör _Danmark. _Över tre
fjärdedelar av ön är täckt av is.
_Invånarna är ungefär #56 #000,
varav drygt en fjärdedel bor i
huvudstaden _Nuuk. _Det grönländska
språket liknar inte de nordiska
språken.

@_Åland är en ögrupp i _Östersjön som tillhör _Finland. _På _Åland bor ungefär #30 #000 invånare. _De allra flesta talar svenska. _Huvudstaden heter _Mariehamn.

::: #59 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Korsflaggorna

_Ett exempel på samhörigheten i _Norden är ländernas flaggor. _Alla _Nordens länder, utom _Grönland, har kors i sina flaggor. _Korset symboliserar kristendomen. _Det sägs att _Danmarks flagga är världens äldsta och att den fick vara

förebild för de andra korsflaggorna.

_Enligt legenden föll den ner från
himlen under ett krig år #1219.

=== _Bildbeskrivning =====

#8 flaggor. _Alla flaggor utom

_Grönland har ett kors på sig.

_Danmark -- röd med ett vitt kors

_Finland -- vit med ett blått kors

_Island -- blå med ett rött kors

med vita kanter

_Norge -- röd med ett blått kors

med vita kanter

_Sverige -- blå med ett gult kors

_Färöarna -- vit med ett rött kors
med blå kanter

_Åland -- blå med ett rött kors
med gula kanter (lik _Sveriges
flagga)

_Grönland -- #2 ränder i vitt och
rött. _På dem finns en cirkel i
rött och vitt.

=====

_Nordiska språk

_Språken svenska, norska och
danska är nära släkt med varandra.

_Den som talar ett av språken
förstår ganska lätt de båda andra.

#200

#59

_Även färöiska och isländska hör till de nordiska språken.

_Finskan hör däremot inte till de nordiska språken utan låter helt annorlunda.

_Nordiskt samarbete

_De nordiska länderna samarbetar inom många områden, som till exempel forskning, miljöarbete och hälsofrågor. _Samarbetet ska göra att man vill bo, arbeta och ha företag i _Norden. _Det ska också visa andra länder i världen att de nordiska länderna har mycket

gemensamt.

_De olika råden för samarbete mellan de nordiska länderna samlas under namnet _Nordiska ministerrådet.

_Svanen är en nordisk miljömärkning av varor och tjänster.

_Ett viktigt resultat av det nordiska samarbetet är att medborgare i de nordiska länderna kan resa inom _Norden utan pass.

:::: #60 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Namngeografi: _Berg och vatten i

_Europa

::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Se på en karta över berg och vatten
i _Europa.

:::: #61 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Namngeografi: _Länder och

huvudstäder i _Europa

::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Se på en karta över länder och
huvudstäder i _Europa.

_Judendom, kristendom och islam

::::::::::::::::::::::::::::::

_Religionskunskap

_Några av världens religioner har många anhängare och är spridda över hela världen. _Dessa kallas för världsreligioner. _Tre av världsreligionerna är judendom, kristendom och islam. _De delar en gemensam historia och har många likheter, trots att de är olika religioner.

_Judendomen, kristendomen och islam har alla sitt ursprung på

ungefär samma plats i _Mellanöstern,
öster om _Medelhavet. _Det startade
där för över #3000 år sedan med en
liten folkgrupp som bodde
tillsammans med andra folk. _Det
vanliga vid den här tiden var att
man trodde på många gudar, men det
här folket började tro på enbart en
gud.

_Judar, kristna och muslimer ber
alla till en enda _Gud.

::: #63 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é likheter och skillnader mellan
de tre abrahamitiska religionerna
é judendom
é kristendom
é islam.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och tjej pratar:

-- _Enligt judendom, kristendom
och islam finns det en enda
gud. _Egentligen handlar det om
en och samma _Gud, tror jag.

-- _Varför är det då tre olika
religioner?

=====

::: #64 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Tre världsreligioner med gemensamt
ursprung

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Av de fem religioner som räknas
till världsreligionerna har tre av
dem ett gemensamt ursprung.

_Judendomen, kristendomen och islam
har sina rötter i _Mellanöstern,
öster om _Medelhavet, och på den
arabiska halvön.

=== _Bildtext =====

_Judendom, kristendom och islam
har heliga böcker.

=====

_Judendom

_Judendomen är äldst av de tre
religionerna. _Hur gammal den är vet
vi inte, men det verkar ha funnits
en religion som liknar judendomen
från ungefär år #1000 f._Kr. _En
liten folkgrupp, som senare skulle
kalla sig judar, bodde tillsammans
med andra folk i området där _Israel
och _Palestina ligger i dag.

#208

#64

_Det vanliga vid den tiden var att man trodde på många gudar, men judarna började be till en enda gud.

_Kristendom

_I samma del av världen fanns för #2000 år sedan en judisk man som hette _Jesus. _Han kallades också för _Kristus. _Jesus vandrade omkring och berättade om _Gud.

_Många människor följde honom och de började så småningom att kallas kristna. _Kristendomen började spridas som en egen religion.

_Den blev med tiden den största

religionen i världen.

_Islam

_På #600-talet levde en man som hette _Muhammed i det område som nu är _Saudiarabien. _Där fanns både judar och kristna, men också folkgrupper som trodde på andra gudar. _Muhammed upplevde att en ängel gav honom budskap från _Gud. _Den nya religionen kallades islam och spreds snabbt över stora områden, både österut mot _Indien och västerut till norra _Afrika, _Spanien och östra _Europa.

#210

#64

_En enda gud

_Judendom, kristendom och islam har gemensamt att de är monoteistiska religioner. _Ordet monoteism innebär att tro på en enda gud.

_Att tro på flera gudar kallas polyteism.

::: #65 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendom

_Plats: _Jerusalem

_Hit kom för över #3000 år sedan en liten folkgrupp som trodde på en enda _Gud. _Ur det kom den religion #65 #211

som kallas judendomen. _De människor
som tillhör judendomen kallas judar.

_Kristendom

_Plats: _Jerusalem

_För ungefär #2000 år sedan
vandrade _Jesus runt och talade
för dem som ville lyssna _Hans
efterföljare grundade en ny religion
som kallas kristendomen. _De
människor som tillhör kristendomen
kallas kristna.

_Islam

_Plats: _Mekka och _Medina

_För drygt #1400 år sedan fick

#212

#65

_Muhammed ett budskap från _Gud. _Ur
det kom den religion som kallas
islam. _De människor som tillhör
islam kallas muslimer.

::: #66 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Abraham
::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendomen, kristendomen och islam
kallas ibland för de abrahamitiska
religionerna, och judar, kristna och
muslimer kan kallas för _Abrahams
barn. _Abraham är stamfader i alla
de tre religionerna. _En stamfader
är en viktig person som funnits
tidigt i ett folks historia.

_Berättelsen om stamfadern _Abraham

_Enligt myten levde _Abraham i staden _Ur i _Mesopotamien för ungefär #4000 år sedan, alltså runt år #2000 f._Kr.

_I _Bibeln står att _Gud en dag säger till _Abraham: "_Lämna din släkt och gå till det land som jag ska visa dig."

_Abraham och hans fru _Sara gör som _Gud säger. _De tar med sig sitt tjänstefolk, sina djur och allt de äger och ger sig iväg.

Efter en lång vandring kommer de
#214 #66

fram till landet _Kanaan vid
_Medelhavet. _Där bygger _Abraham
ett _altare av stenar och tackar
_Gud för landet som _Gud har gett
honom.

=== _Bildbeskrivning =====

_Kartan visar den vandring
_Abraham gjorde med sin familj och
allt de ägde. _Vandringen börjar i
_Ur i dagens _Irak, nära _Persiska
gulfen till _Kanaan i dagens
_Israel, vid _Medelhavets kust.

=====

_Ordlista

_Altare är en plats där man offerar
och ber till _Gud.

:::: #67 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Isak och _Ismael

_Berättelsen i _Bibeln fortsätter
med att _Abraham och _Sara är
ledsna över att de inte har några
barn. _De är på väg att bli mycket
gamla. _För att släkten ska leva
vidare skaffar därför _Abraham barn
med tjänsteflickan _Hagar. _De får
sonen _Ismael.

_Efter en tid får också _Sara ett barn, sonen _Isak. _De får veta av _Gud att _Isak ska bli judarnas stamfader.

_Sara och _Hagar blir ovänner, så _Hagar och _Ismael tvingas ut i öknen. _Då hjälper _Gud _Hagar och lovar att även _Ismaels barn och barnbarn ska bli ett stort folk.

_Både _Bibeln och _Koranen berättar att _Ismael blir stamfader för det arabiska folket.

_På arabiska heter _Abraham _Ibrahim. _Enligt islam är det

_Hagar som är _Ibrahims hustru,
inte _Sara. _I övrigt stämmer
berättelserna överens.

_Långt senare skulle profeten
_Muhammed grunda religionen islam.

_En profet är en person som
förutspår framtiden eller sprider
budskap från en gud. _Enligt
muslimsk tradition är profeten

_Muhammed släkt med _Ismael i
rakt nedstigande led.

=== _Bildbeskrivning =====

_Släktträd som visar att _Sara
och _Abraham får sonen _Isak.

_Hagar och _Abraham får sonen

_Ismael.

=====

_Har _Abraham funnits på riktigt?

_Berättelserna om _Abraham finns
nedskrivna i både _Bibeln och
_Koranen. _Den äldre delen av
_Bibeln är gemensam för judar och
kristna. _Koranen är muslimernas
bok.

_Forskare i dag vet inte om
_Abraham har funnits eller om
berättelserna om honom egentligen är
berättelser om flera olika personer.

_Man vet i alla fall att det vid den här tiden inträffade flera händelser som finns med i berättelsen om

_Abraham. _Till exempel vandrade en folkgrupp mot _Kanaan och bosatte sig där. _Den gruppen började _dyrka en enda gud.

_Ordlista

_Dyrka betyder beundra och älska.

_Den som dyrkar en gud ber till guden och hyllar den.

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym fyra av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Att leva som jude (#74).....	#244
_Judiska högtider (#76).....	#251
_Judiska riter (#78).....	#256
_Synagogan (#80).....	#261
_Kristendom (#82).....	#268
_Vem är kristen? (#83).....	#270
_Kristendomens berättelser och skrifter (#84).....	#273
_Att leva som kristen (#88)...	#291
_Kristna högtider (#90).....	#298

_Vi

::: #68 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendom

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Enligt judendomen finns det en enda

_Gud. _Gud har skapat världen och

det är människans uppgift att ta

hand om den. _För att kunna göra det

har människan fått regler av _Gud

som berättar om hur man ska leva

sitt liv.

_Under nästan #2000 år hade det
judiska folket inget eget land.

_Efter andra världskriget beslöt

__FN, _Förenta _Nationerna, att en

#68

#221

del av _Palestina skulle bli det nya
landet _Israel. _Det var år #1948
och sedan dess har judar från hela
världen flyttat till _Israel. _Även
om judarna har fått ett eget land är
det judiska folket fortfarande
utspritt över en stor del av
världen. _Allra flest judar bor det
i __USA.

_Judendomen är den minsta av
världsreligionerna. _Det finns
ungefär #15 miljoner judar i
världen.

_Davidsstjärnan är judendomens

vanligaste symbol. _Den finns på den israeliska flaggan.

_Israel är judarnas eget land.

_Det ligger i _Mellanöstern och har kust mot _Medelhavet och _Röda havet. _Många judar har flyttat dit, men långt ifrån alla. _Det bor judar utspridda över världen. __USA är det land där det bor flest judar.

::: #69 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vem är jude?

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendom är en religion, men att vara jude är också att tillhöra ett folk. _Alla judar är inte troende.

#69

#223

_Det judiska folket förenas inte av språk, hudfärg eller nationalitet.

_I stället förenas de av judisk kultur, historia och sitt sätt att leva.

_Enligt judendomens regler räknas man som jude om man är född av en judisk mamma. _En del tycker att man kan räknas som jude även om enbart pappan är judisk. _Man kan också konvertera till judendom. _Att konvertera betyder att man lämnar en religion och går med i en annan. _Då måste man först utbilda sig i den

judiska tron.

_Enligt _Bibeln och judisk tro finns det ett särskilt förbund mellan _Gud och det judiska folket. _Det betyder inte att judarna menar att de är bättre än andra, utan att de har en uppgift att visa andra hur _Gud vill att vi människor ska leva. _Men judendomen är inte en missionerande religion. _Det betyder att judar inte arbetar för att sprida sin religion till andra.

_Enligt judendomen är det bra att jordens människor kan vara olika.

_Att det finns många olika
religioner är därför något bra.

::: #70 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendomens berättelser och
skrifter

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Moseböckerna är en samling skrifter
där det finns berättelser om hur
jorden skapades, men också om det
judiska folkets historia.

_Berättelserna handlar bland annat
om _Abraham men också om _Mose, som
är en mycket viktig person i
judarnas historia. _De båda var
släkt. _Enligt _Bibeln var _Abraham
#226 #70

farfar till _Jakob, som i sin tur
var farfars farfar till _Mose.

_Jakob fick namnet _Israel av _Gud,
och därefter kallades hans släkt för
_Israels folk.

_Israels folk trivs i _Kanaan, men
så kommer flera år av dåliga skördar
och det blir ont om mat. _De flyttar
därför till _Egypten.

_Israels folk i _Egypten

_Judarna stannar i _Egypten i
många år och blir fler och fler.

_De blir ett stort och mäktigt folk.

_Egyptens ledare, farao, blir rädd

att _Israels folk ska ta makten från honom. _Han befäller därför att _Israels folk ska bli slavar och att alla deras nyfödda pojkar ska dödas.

_En mamma lyckas gömma sin nyfödde pojke i en korg som hon puttar ut i floden _Nilen. _Faraos dotter hittar pojken och bestämmer sig för att ta med honom hem. _Hon ger honom namnet _Mose och tar hand om honom som sitt eget barn.

_Den brinnande busken

_Mose växer upp i faraos familj men vet att han egentligen är en

israelit, alltså att han tillhör
_Israels folk. _En dag ser han hur
en egyptisk vakt slår ihjäl en
israelit. _Mose blir så arg att han
dödar vakten. _Efter det tvingas han
fly för att rädda sitt liv. _Han
bosätter sig hos ett folk i öknen.

_En dag i öknen ser _Mose något
märkligt. _En buske brinner utan att
brinna upp. _Då hör han _Gud tala
inifrån busken. _Gud säger att
platsen där _Mose står är helig
mark. _Gud ger _Mose i uppdrag att
leda _Israels folk ut ur _Egypten.

::: #71 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Israels folk lämnar _Egypten

_Mose lyder _Gud och återvänder
till _Egypten. _Där ber han farao
att låta alla människor av _Israels
folk bli fria. _Men farao vägrar och
tvingar dem i stället att arbeta
ännu hårdare. _Då ingriper _Gud och
ser till att många plågor drabbar
_Egyptens folk. _Men inte förrän
_Gud hotar att döda den äldste sonen
i varje egyptisk familj får _Israels
folk lämna _Egypten.

_Israeliterna får bråttom att ge

#230

#71

sig av. _De packar sina saker och äter en sista måltid som består av lamm och ett bröd som inte hunnit jäsa.

_När de kommer till _Röda havet upptäcker de att faraos krigare är efter dem. _Faraos har ändrat sig. _Än en gång ingriper _Gud för att rädda _Israels folk. _När _Mose går fram till stranden och sträcker ut sin stav delar sig vattnet så att en väg öppnar sig. _Israeliterna skyndar sig över. _När alla hunnit över vänder vattnet tillbaka och

alla faraos krigare drunknar.

_Folket sluter ett förbund med _Gud

_Mose leder sitt folk genom öknen fram till berget _Sinai, där de slår läger. _Mose berättar att han ska gå upp på berget ensam för att möta _Gud där.

_Efter fyrtio dagar kommer _Mose tillbaka. _Han har med sig två stentavlor som _Gud har gett honom.

_På stentavlorna står tio bud från _Gud. _Buden är _Guds lag. _Gud och det israelitiska folket sluter ett förbund med varandra. _Folket lovar

att följa buden och _Gud lovar att
_Israels folk ska vara _Guds utvalda
folk.

_Guds tio bud

#1 _Du skall inte ha andra gudar
vid sidan av mig.

#2 _Du skall inte missbruka
_Herrens, din _Guds, namn.

#3 _Tänk på att hålla sabbatsdagen
helig.

#4 _Visa aktning för din far och
din mor.

#5 _Du skall inte dräpa.

#71

#233

#6 _Du skall inte begå äktenskapsbrott.

#7 _Du skall inte stjäla.

#8 _Du skall inte vittna falskt mot din nästa.

#9 _Du skall inte ha begär till din nästas hus.

#10 _Du skall inte ha begär till din nästas hustru eller hans slav eller slavinna, hans oxe eller hans åsna eller något annat som tillhör din nästa.

_De tio budorden finns skrivna i lite olika versioner, men betydelsen

#234

#71

är i stort sett lika. _Så här anges
de i _Andra _Moseboken.

::: #72 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Israels första kungar

_Israels folk bosätter sig i
landet _Kanaan, men det är en orolig
tid. _De försvarar landet mot andra
folkgrupper och ibland har de själva
svårt att hålla ihop. _Då ger _Gud
dem uppdraget att välja en kung som
kan leda _Israels folk. _Den första
kungen blir _Saul.

_Efter honom blir _David kung.

_Han har lyckas döda jätten _Goljat

och blivit väldigt omtyckt. Under Davids tid som kung vinner Israels folk flera krig och landet blir mycket rikt. Davids son Salomo blir nästa kung. Salomo bygger ett tempel i staden Jerusalem. Det blir den heligaste platsen för Israels folk. Här firar de sina stora högtider. Men när Salomo dör delas landet i två delar, Israels rike i norr och Juda rike i söder. Under flera hundra år strider folk mot varandra.

=== _Bildbeskrivning =====

_Ritning av _Jerusalems tempel.

_Templet har formen som en kub med en dörr. _Runt det finns en mur med vaktorn.

=====

_Fångenskapen i _Babylonien

_Det stora landet _Babylonien tar makten över _Juda rike.

_Babylonierna river templet i

_Jerusalem och tar med sig många ur folket som fångar. _Människorna från

_Juda kom att kallas för judar. _De lever som fångar i _Babylonien i

#72

#237

femtio år. _Under sin tid som fångar håller det judiska folket fast vid sin tro. _De firar sina högtider och följer _Guds lag. _Husen där de håller sina gudstjänster kallar de synagogor.

_När det judiska folket äntligen får återvända till _Jerusalem bygger de upp templet igen.

=== _Bildtext =====

_Det judiska folket återvänder till _Jerusalem.

=====

_Drömmen om _Messias

_Under många hundra år är det en orolig tid med många krig för judarna. _Folket längtar efter _Messias, en ledare från _Davids släkt som enligt profeterna ska komma och göra _Israels folk mäktigt igen.

_Istället erövrar romarna _Juda rike. _År #70 e._Kr. bränner romarna templet i _Jerusalem. _Romarna behandlar judarna illa och många judar förs till _Rom som slavar.

_Romarna ger landet _Israel namnet
#72 #239

_Palestina. _Det skulle dröja nästan två tusen år innan judarna kunde återvända till _Israel.

::: #73 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judendomens heliga skrifter

_Judarna har tre viktiga skrifter som ses som _Guds ord: _Tora, _Nevim och _Ketuvim. _Dessa tre innehåller i sin tur olika böcker. _Texterna är viktiga vid högtider, men också i vardagen eftersom de berättar om judarnas historia och de regler som behövs för att kunna leva som _Gud vill. _Samlingsnamnet för alla

skrifterna är _Tanakh.

_Tora, läran

_Toran kallas också för lagen.

_Den innehåller regler som _Gud har gett till folket, som lär ut hur man ska leva som jude. _I _Tora finns _Bibelns fem första böcker, de fem _Moseböckerna.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en flicka som läser ur

_Toran. _Texten är ett långt

papper som är upprullad på en

pinne i var sin ände. _Texten i

_Toran är helig och får inte röras

med fingret. _Därför följer
flickan texten med en pinne.

=====

_Nevim, profeterna

_Nevim består av profeternas
böcker. _Profeterna var personer som
spred budskap från _Gud. _De
förutspådde framtiden och berättade
för folket vad som skulle kunna
hända om människorna inte följde
_Guds regler. _Här finns också
berättelser om judarnas historia.

_Ketuvim, skrifterna

_Ketuvim betyder skrifterna och är en samling sånger och dikter som används vid gudstjänster och högtider.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en bok. _Inom judendomen finns flera böcker. _Det här är en bok med böner. _På omslaget syns stentavlorna med #10 guds bud, en sjuarmad ljusstake, en davidsstjärna och flaggor.

=====

#73

#243

::: #74 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Att leva som jude

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_I den judiska religionen finns
många regler för hur man ska leva.

_De handlar om praktiska saker som
vad man ska äta, hur man ska klä sig
och när man ska vila eller arbeta.

_Många av reglerna kommer från

_Moseböckerna. _Vissa regler kan
vara svåra att följa. _I _Sverige är
det till exempel inte tillåtet att
slakta djur på det sätt som reglerna
säger.

_Kosher -- regler om mat

_En jude som följer judiska matregler äter bara mat som är kosher. _Det betyder att den har lagats på rätt sätt och enligt kosherreglerna. _Enligt reglerna är vissa råvaror helt förbjudna, till exempel gris och blodmat. _En annan viktig regel är att kött och mjölk inte får blandas i matlagningen eller på samma fat.

=== _Bildtext =====

_Judiska män och pojkar bär ibland en kippa, en liten rund mössa, vid
#74 #245

högtidliga tillfällen.

=====

::: #75 :::::::::::::::::::::::

_Sabbaten -- vilodagen

_Sabbaten är den judiska vilodagen. _Den börjar när solen går ner på fredagskvällen och varar till lördagens kväll. _Enligt _Tora skapade _Gud världen på sex dagar och vilade den sjunde dagen.

_Människan ska göra på samma sätt.

_Därför ska ingen behöva arbeta på sabbaten. _Man ska i stället vara tillsammans, vila och glädjas åt

#246

#75

att världen har skapats. _På fredagskvällen äter familjen sabbatsmåltiden som är en festmåltid, och på lördagen firas veckans viktigaste gudstjänst.

_Judar som vill följa sabbatsreglerna gör inget som kan störa vilan. _Bland annat är det förbjudet att resa, laga mat och gå till affären under sabbaten.

_Även för judar som inte följer reglerna så strängt är fredagskvällens måltid ofta en viktig stund för hela familjen.

=== _Bildtext =====

_Sabbatsfirandet inleds med att
en av kvinnorna tänder de två
sabbatsljusen. _Sedan täcker hon
för sina ögon och säger
_.välsignelsen. _Till sist tar
hon bort händerna från sina ögon
och ser på ljusen.

=====

_Olika judiska riktningar

_Judarna har bott på många olika
platser och levt nära människor från
andra religioner. _Därför har
religionen utvecklats på olika sätt

#248

#75

på olika platser. _När en religion delas upp på det sättet kallas det att den har olika riktningar.

_Det finns tre stora riktningar inom judendom:

_Ortodoxa judar följer noga

judendomens regler och anser att allt i de heliga skrifterna är

_Guds sanna ord.

_Reformerta judar tycker att man

behöver tolka texterna och

traditionerna på ett nytt sätt när tiderna och samhället förändras.

_Därför kan man inte följa

reglerna lika strängt som förr i tiden.

_Konservativa judar står mittemellan de ortodoxa och de reformerta judarna. _Konservativ betyder att vilja bevara. _De konservativa vill anpassa sig efter den tid de lever i, men vill ändå bevara de viktigaste traditionerna.

_Ordlista

_Välsignelse är en text som man uttalar för att önska om välgång och lycka. _Motsatsen till förbannelse.

::: #76 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judiska högtider

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judarnas högtider påminner om vad
det judiska folket har varit med
om. _Ofta berättar man om dessa
upplevelser i samband med en måltid
hemma. _Många av högtiderna följer
månens faser. _Det gör att
högtiderna firas vid olika tider
varje år.

_Rosh hashana -- nyårsfesten

_Det judiska nyåret infaller i
september eller oktober.

_Nyårshögtiden heter rosh hashana

#76

#251

och firas med en festmåltid. _Enligt
de judiska berättelserna skapade
_Gud jorden den här dagen.
_Jom kippur -- försoningsdagen
_Jom kippur infaller tio dagar
efter nyår. _Judarna tänker tillbaka
på året som gått och ber för att
nästa år ska bli bra. _Man ber
varandra om försoning. _Det betyder
att man förlåter varandra och blir
sams så att man kan komma vidare i
livet. _Man lovar att anstränga sig
för att leva så som _Gud vill.

_Sukkot -- lövhyddohögtiden

_Sukkot är en skördefest på hösten då man minns att _Gud tog hand om sitt folk under den långa vandringen genom öknen. _Under sukkot-festen bygger man ofta en lövhydda för att minnas hur enkelt folket bodde under vandringen.

_Flera av högtiderna firas med måltider i hemmen.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett judiskt par i __USA

som bygger en lövhydda inför

firandet av sukkot. _Kojan ser ut

#76

#253

som ett tält men har ett tak av
pinnar.

=====

::: #77 :::::::::::::::::::::::

_Chanukka -- ljusets fest

_Chanukka, eller ljusets fest,
firas under åtta dagar i november
eller december. _Chanukka firas till
minne av att judarna fick tillbaka
_Jerusalem och kunde bygga upp
templet igen. _Man ger varandra
paket och äter god mat.

_Varje kväll under chanukka
tänder man ett ljus i en särskild

ljusstake. _Den åttonde kvällen är
alla ljusen tända. _Det nionde
ljuset, som används för att tända de
övriga ljusen med, kallas tjänaren.

_Pesach -- påsken

_Pesach infaller på våren och
firas för att minnas att _Gud
befriade folket från slaveriet i
_Egypten. _Då samlas man och äter en
speciell måltid där maträtterna
symboliserar olika saker. _En
fruktröra föreställer murbruket som
slavarna blandade till faraos hus.
_En skål med saltvatten påminner om

deras tårar. _Det ojästa brödet
påminner om brödet som inte hann
jäsa när folket hade så bråttom iväg
från _Egypten.

::: #78 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judiska riter

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_En rit är en religiös ceremoni, ett
bestämt sätt att utföra något på
inom en grupp. _Vissa religiösa
riter visar att man går från en fas
till en annan i livet, till exempel
att man går från barn till vuxen,
eller från ogift till gift. _Dessa
riter kallas övergångsriter.

#256

#78

_När ett barn föds

_Enligt judendomens regler ska nyfödda pojkar omskäras när de är åtta dagar gamla. _Då opererar man bort förhuden från penis. _För judiska pojkar och män betyder det att de har ett tecken som visar att de tillhör det judiska folket och att de är _Guds folk. _Det spelar ingen roll om de är troende eller inte, tecknet finns där.

_Bat mitzva och bar mitzva

_Bat mitzva (budets dotter) firas när en flicka fyller tolv år och bar
#78 #257

mitzva (budets son) när en pojke
fyller tretton år. _De ses då som
vuxna i det religiösa livet och får
visa det genom att gå fram och läsa
ur _Toran vid gudstjänsten. _Efteråt
blir det fest och släkt och vänner
kommer med presenter.

=== _Bildbeskrivning =====

_En pojke under sin bar mitzva.

_På pannan bär han en tefillin,

som är en ask som innehåller

verser från _Toran.

=====

_Vigsel

_I de flesta religioner hör vigseln och bröllopsfirandet till livets höjdpunkter. _Under en judisk vigsel står brudparet under en baldakin, ett fyrkantigt tyg som symboliserar de fyra väderstrecken och det första egna hemmet. _Vigseln avslutas med att mannen krossar ett glas under höger fot för att påminna om att livet innehåller både glädje och sorg. _Efter vigseln hålls en bröllopsfest.

_Begravning

_Inom judendomen finns olika tankar om ett liv efter döden, men det mest väsentliga är att livet fortsätter genom barn och barnbarn.

_För judar är det viktigare att betona livet, inte vad som händer efter döden.

_När någon dör ska begravningen hållas så snart som möjligt, helst inom ett dygn. _Sedan inleds ett helt år av sorg.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en gravsten med en
davidsstjärna. _Man lägger små
stenar ovanpå gravstenen för att
visa att man har varit där.

=====

::: #80 :::::::::::::::::::::::

_Synagogan

:::::::::::::::::::::::

_Synagogan är en byggnad där judar
samlas för att hålla gudstjänst.

_Ursprungligen samlades judarna i
templet i _Jerusalem. _När de

tvingades bort från _Jerusalem och

efter att templet förstörts, började
#80 #261

judarna i stället bygga synagogor för att ha någonstans att samlas och fira gudstjänst. _Synagogan är också en plats där man kan studera eller bara träffas och ha det trevligt. _I _Sverige finns det i dag synagogor i flera större städer.

_Inuti synagogan

_Längst fram i synagogan står arken. _Det är ett vackert skåp där _Tora-rullarna förvaras. _Framför arken hänger en lampa som alltid ska lysa. _Lampan påminner om att _Gud finns nära. _I vissa synagogor finns

det särskilda läktare för kvinnor,
men det är vanligare att män och
kvinnor sitter tillsammans.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto inifrån synagogan i

_Stockholm. _Ordet synagoga

betyder samlingsplats. _I mitten

finns en gång och på båda sidor

finns bänkar där du kan sitta, som

i en kyrka.

=====

_Gudstjänsten

_De människor som träffas och håller gudstjänst tillsammans kallas församling. _Gudstjänsten leds av rabbinen eller av kantorn. _Rabbinen är religiös ledare och lärare i församlingen. _Kantorn är en musiker som har studerat judendom.

_Under gudstjänsten ber man och sjunger tillsammans. _Någon av deltagarna läser högt eller sjunger ett stycke ur _Tora. _Den som går till synagogan varje vecka får höra

hela _Tora på ett år. _Under
gudstjänsten läser man också ur de
heliga skrifterna _Nevim och
_Ketuvim.

_Ibland håller rabbinen en kort
predikan. _Predikan är ett tal med
tankar om det man har läst under
gudstjänsten.

=== _Bildtext =====

_I varje synagoga finns
handskrivna _Tora-rullar. _De är
böcker som man rullar upp i
stället för att bläddra i.

=====

_Judiska symboler

_Davidsstjärnan

_Davidsstjärnan är judendomens vanligaste symbol. _Stjärnan har sex uddar och är formad av två trianglar. _Det sägs att kung _David hade stjärnan på sin sköld. _I dag finns stjärnan i _Israels flagga.

_Menoran

_Den sjuarmade ljusstaken menoran är judendomens äldsta symbol. _Den första ska ha tillverkats redan under ökenvandringen och fanns sedan i _Jerusalems tempel. _De sju

#266

#81

armarna symboliserar de sju dagar
som _Gud behövde för att skapa
världen.

_Ordlista

_Symbol kommer av ett grekiskt ord
som betyder kännetecken. _Den som
bär en religiös symbol eller har
den framme i sitt hem, gör det för
att visa respekt för _Gud och för
att visa andra vilken religion man
tillhör.

_Kristendom

::::::::::::::::::::::::::::::

_I _Gamla testamentet berättas att folket längtar efter _Messias, en ledare från _Davids släkt som ska komma och göra _Israels folk mäktigt igen. _Enligt kristendomen var _Jesus den personen. _Han var _Guds son som skickades till jorden för att berätta för folket om ett nytt budskap.

_Jesus budskap spreds vidare från de första människorna som följde

_Jesus. _Sedan dess är kristendomen är en missionerande religion. _Det betyder att kristna genom historien har arbetat för att sprida sin religion till andra. _Därför växte kristendomen sig allt större.

_Kristendomen är världens största religion. _Det finns ungefär #2,3 miljarder kristna i världen.

_Korset är en kristen symbol. _Den påminner om att _Jesus dog på ett kors.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta som visar kristendomens
utbredning i världen i dag.

_Kristendomen finns i hela
världen utom i norra _Afrika
och stora delar av _Asien.

=====

::: #83 :::::::::::::::::::::::

_Vem är kristen?

::: :::::::::::::::::::::::

=== _Bildtext =====

_Fotbollsspelaren _Robert
_Lewandowski i _Bayern _München
ber en bön under finalen i

_Champions _League #2020.

=====

_Jesus kallades också för _Kristus
och därför kallades de människor som
trodde på honom för kristna.

_Det finns olika sätt att
definiera, alltså bestämma, vem som
är kristen. _I _Sverige är det
vanligt att bara den som är aktivt
troende och som går i kyrkan
regelbundet, kallar sig kristen.

_Men om man också räknar in alla som
firar kristna högtider och som är
medlemmar i _Svenska kyrkan, så

#83

#271

finns det många fler kristna i

_Sverige.

_Sveriges kristna historia

_I _Sverige har kristendomen varit den största religionen i tusen år.

_Under lång tid var man tvungen att vara kristen för att få vara svensk medborgare.

_Även om kyrkan numera inte hör ihop med hur landet styrs, märks kristendomen fortfarande i vårt samhälle. _Skolorna och de flesta arbetsplatserna har stängt på söndagen, som är den kristna

vilodagen. _Värderingar som bygger
på kristendomens lära om alla
människors lika värde finns i de
svenska lagarna.

::: #84 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristendomens berättelser och
skrifter

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Den kristna _Bibeln är samma som
den judiska men med en till del,
_Nya testamentet. _Där finns
berättelserna om _Jesus och de
människor som följde honom.

_De fyra första böckerna i _Nya
testamentet kallas evangelierna.

_Ordet evangelium betyder glatt budskap. _Man vet inte säkert vem som har skrivit de olika evangelierna, men de har fått namn efter fyra olika personer: _Matteus, _Markus, _Lukas och _Johannes.

_I evangelierna försökte man visa att _Jesus var den som folket hade väntat på. _Man ville övertyga alla om att _Jesus var _Messias och att han hade fått ett uppdrag från _Gud.

_De andra böckerna i _Nya testamentet berättar om de första kristna.

_Jesus föds

_Jesus mamma heter _Maria. _Hon bor i staden _Nasaret i _Israel och är förlovad med snickaren _Josef.

_En dag kommer en ängel till _Maria och berättar att hon kommer att föda ett barn som är _Guds son. _Ängeln säger att _Maria ska ge barnet namnet _Jesus.

_Israel hör till romarriket. _Den romerske kejsaren vill få reda på hur mycket var och en ska betala i skatt. _Därför behöver alla

skattskrivna sig. _Det ska ske i den

#84

#275

stad som släkten kommer ifrån.

_Josef, som gift sig med _Maria, hör till kung _Davids släkt. _Han behöver alltså resa till _Davids stad, _Betlehem, och _Maria är tvungen att följa med fast hon snart ska föda.

_När _Josef och _Maria kommer till _Betlehem är alla rum upptagna så de får bo bland djuren i ett stall.

_Där föds _Jesus. _Änglar kommer ner från himlen för att berätta för alla i närheten att det har skett ett mirakel. _De säger att _Guds son är

född.

_Långt borta i ett annat land får några vise män syn på en ny stjärna på himlen. _Männen är stjärntydare och förstår att stjärnan är ett tecken som visar att en ny kung har fötts åt judarna. _De följer stjärnan och till sist når de stallet i _Betlehem. _När stjärntydarna ser barnet ger de honom gåvor: guld, _rökelse och _myrra.

_Ordlista

_Rökelse är ämnen från växter som
luktar gott när de brinner.

_Myrra användes förr i tiden när man
gjorde parfym.

::: #85 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Jesus som barn

_Jesus växer upp i _Nasaret hos
_Josef och _Maria.

_Varje år vandrar många judar till
templet i _Jerusalem för att fira
påsk. _I _Lukas evangelium berättas
om när _Jesus som tolvåring får

följa med till templet för första
#278

#85

gången. _Det är fullt med folk i
templet och _Jesus kommer bort från
_Josef och _Maria. _Efter tre dagar
hittar de honom. _Han sitter mitt
bland flera kloka lärare, och
lyssnar och ställer frågor. _När
_Josef och _Maria hittar honom är de
arga för att han har varit
försvunnen. _Då säger _Jesus att de
inte behöver vara oroliga eftersom
han är "i sin faders hus".

_Berättelserna om hur _Jesus
föddes och om hans besök i templet
vill förklara att _Jesus var utvald

redan som barn, att han var

_Messias.

_Jesus döps och börjar predika

_Jesus har en släkting som heter

_Johannes. _Johannes har börjat be

människor att leva ärligare och

bättre i sin tro eftersom _Messias

snart ska komma. _Människor som

lyssnar till _Johannes ångrar sådant

som de gjort fel. _För att visa att

de ska börja leva mera rätt, låter

de _Johannes doppa ner dem i flodens

vatten och be för dem. _Det kallas

att bli döpt.

_När _Jesus är i #30-årsåldern kommer han till _Johannes för att bli döpt, han också. _Enligt berättelsen syns en duva ovanför hans huvud när han stiger upp ur vattnet. _En röst säger: "_Detta är min älskade son, han är min utvalde". _Jesus förstår att han har ett uppdrag. _Han ska berätta för människorna om _Gud.

_Jesus vandrar mellan olika platser och talar till människor.

_Fler och fler lyssnar. _Jesus väljer ut tolv män som får vara hans

medhjälpare. _De kallas lärjungar och är viktiga eftersom de enligt _Bibeln fortsätter att sprida _Jesus ord efter hans död. _Enligt berättelsen är det också många andra, både män och kvinnor, som följer _Jesus.

_I evangelierna finns många berättelser om hur _Jesus gör fantastiska under: han går på vattnet, botar sjuka människor och gör så att fem bröd och två fiskar räcker till flera tusen människor.

_Jesus får fiender

_Jesus blir allt mer känd och många lyssnar på vad han har att berätta. _Men en del retar sig på honom och han börjar få fiender.

_Romarna, som har makten över judarna, börjar oroa sig för att _Jesus kanske vill leda folket i uppror mot dem.

_De judar som är särskilt noga med att följa de judiska reglerna tycker inte om att _Jesus kallar sig för _Guds son.

_En del av dem som hade följt
_Jesus är också besvikna. _De hade
hoppats att _Jesus skulle vara en
stark ledare som kunde befria landet
från romarna. _Men _Jesus säger att
hans rike inte hör till den här
världen, utan till _Guds rike.

_Jesus fängslas

_Jesus och lärjungarna är i
_Jerusalem för att fira påsk. _De
judiska ledarna ser sin chans att
bli av med _Jesus. _Det gör de
genom att få romarna att tro att
_Jesus vill starta ett uppror.

_De bestämmer att _Jesus ska gripas och tar hjälp av lärjungen _Judas _Iskariot. _Judas avslöjar för romarna var de kan hitta _Jesus så att han kan fängslas. _Judas får trettio silvermynt för att förråda _Jesus.

_Enligt _Bibeln vet _Jesus att han ska bli fängslad och vem som ska förråda honom. _Därför samlar han lärjungarna till en sista måltid kvällen innan han grips. _Jesus berättar för lärjungarna att han ska dö, men att de alltid ska minnas

honom. _Han ger dem bröd och vin att äta. _Jesus säger att brödet är hans kropp och vinet hans blod.

_Lärjungarna ska ta emot brödet och vinet för att få förlåtelse för sina synder, alltså få förlåtelse för allt som de har gjort fel. _Han ber dem att fortsätta göra så ända tills de kan träffas igen hos _Gud.

=== _Bildtext =====

_Jesus tar sig till _Jerusalems tempel för att fira den judiska påskan.

=====

_Jesus döms till döden

_Jesus grips och förs till

_Jerusalems domstol. _Där får han

frågan om han är _Messias. _Jesus

svarar: "_Det är jag. _Ni ska få se

mig sitta på _Guds högra sida." _Att

säga så, är att bryta mot lagen och

straffet är döden. _Det blir den

romerske ledaren _Pontus _Pilatus

som dömer _Jesus till döden. _Han

bestämmer att _Jesus ska korsfästas.

_Det betyder att han ska spikas upp

på ett kors.

_I romarriket är korsfästning ett

#86

#287

vanligt sätt att döda en fånge som
dömts till döden.

::: #87 :::::::::::::::::::::::

_Jesus dör och uppstår

_Jesus får själv bära sitt kors
till avrättningsplatsen _Golgata
utanför stadsmuren. _Där spikar
soldaterna upp honom. _Jesus säger:
"_Fader, förlåt dem, för de vet inte
vad de gör."

_När _Jesus är död tar hans vänner
hand om kroppen och lägger den i en
grav i berget. _De sätter en stor
sten framför ingången. _Två dygn

senare går några kvinnor till graven och upptäcker att stenen är borta och graven är tom. _En ängel berättar att _Jesus har uppstått från de döda.

_Jesus träffar lärjungarna och ger dem ett uppdrag. _De ska gå ut i världen och göra alla folk till lärjungar. _De ska döpa människor och lära dem att leva som han har lärt dem.

_Fyrtio dagar senare ser lärjungarna hur _Jesus svävar upp mot himlen och försvinner.

_Bibeln får ett nytt testamente

_De kristnas bibel består av två delar: _Gamla och _Nya testamentet.

_Dessa består i sin tur av många böcker. _Böckerna är skrivna av olika personer under cirka tusen års tid.

_De första kristna hade den judiska bibeln som sin heliga skrift. _Fler texter kom till efter hand. _På ett möte år #419 bestämde de kristna ledarna vilka böcker som slutligen skulle få vara med i _Nya testamentet.

#290

#87

_Nya testamentet består av #27

böcker.

::: #88 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Att leva som kristen

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristendomen har inga detaljerade

regler om mat och kläder på samma

sätt som judendomen. _Att leva som

kristen är att försöka leva som

_Jesus lärde ut. _Jesus förklarade

att de tio budorden som _Mose hade

fått av _Gud var viktiga, och att

den viktigaste poängen med dessa var

kärleken till _Gud och till sina

medmänniskor.

#88

#291

_Bönen

_Bönen är ett sätt att tala med
_Gud. _Det finns både färdiga böner
som man läser och fri bön inom
kristendomen. _Be kan man göra när
och var man vill, antingen
tillsammans med andra eller tyst för
sig själv. _Många kristna ber
aftonbön eller morgonbön.

_Genom att tända ett ljus i kyrkan
kan man visa att man tänker på och
ber för någon eller något som är
viktigt.

En del kristna använder radband,
#292 #88

ett snöre med kulor på, som ett
hjälpmedel för att räkna bönerna.

=== _Bildtexter =====

_Bönen är ett sätt att tala med
_Gud. _Många kristna knäpper sina
händer när de ber.

_Radband finns inom flera
religioner och används av en del
kristna. _Man håller fingrarna på
en kula i taget för varje bön man
ber.

=====

_Söndagen

_De första kristna började samlas på söndagar, samma veckodag som

_Jesus uppstod från de döda. _Därför är söndag den dagen då det hålls gudstjänst i kyrkan.

_I länder med många kristna har söndagen blivit den dag då de flesta är lediga från sina arbeten och många affärer är stängda.

_Fastan

_Inom vissa kristna riktningar finns många traditioner för hur man

äter under olika perioder. _En del kristna fastar på fredagar och i olika perioder under året, bland annat #40 dagar före påsk. _Det gör att man påminns om hur _Jesus plågades och dog. _Under fastan äter man mindre. _Det kan handla om att man avstår från godis, kött eller alkohol.

_Före fastan har man ofta en stor fest med mycket mat. _Alla ska få äta sig riktigt mätta innan de börjar fasta. _Fettisdagen infaller dagen innan fastan börjar.

_Även bland dem som inte fastar
firas ofta denna dag genom att man
äter semlor.

_Semla kallas också för
fastlagsbulle.

_Olika kristna riktningar

_Kristna tycker ibland olika om
hur man ska tolka _Bibeln och hur
man ska leva som kristen. _Det finns
tre stora kristna riktningar.

_Katoliker är den största gruppen
kristna i världen. _De finns i
många europeiska länder och i
_Sydamerika. _Påven i _Rom är

ledare över hela den katolska kyrkan, alltså över alla katoliker i världen.

_Ortodoxa är den vanligaste gruppen kristna i östra _Europa och i _Mellanöstern. _Den ortodoxa kyrkan växte fram på #1000-talet. _De har ingen gemenensam ledare, utan varje land har sin egen ortodoxa ledare.

_Protestanter ville förändra kyrkan på #1500-talet och protesterade bland annat mot att påven hade så stor makt. _Protestantiska kyrkor

är vanliga i _Norden, _Tyskland,
_England och ___USA. _I _Sverige är
ärkebiskopen den högsta kyrkliga
ledaren.

::: #90 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristna högtider

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_De kristna högtiderna handlar
framför allt om olika händelser i
_Jesus liv.

_Advent och jul

_Kyrkans år börjar med den första
söndagen i advent. _Advent betyder
ankomst, och det är _Jesus ankomst
och julen som de kristna väntar på.

_Julen firas till minne av _Jesus födelse.

_I _Sverige firas ofta julaftonen den #24 december tillsammans med släktingar. _Man äter mycket mat och ger varandra presenter.

_I katolska och protestantiska kyrkor är det juldagen den #25 december som är den stora högtidsdagen. _Den inleds med julotta, en gudstjänst tidigt på morgonen.

_Trettondedag jul firas den #6 januari, till minne av hur

stjärntydarna kom med gåvor till
_Jesus. _I ortodoxa kyrkor följer
man en annan kalender och firar
därför jul den här dagen.

_I adventsljusstaken tänds fyra
ljus, ett för varje söndag i advent.

_Sättet att fira julen på är en
blandning av traditioner som lagts
till under många hundratal år.

_Redan innan de kristna började fira
_Jesus födelse höll man fest när
året var som mörkast.

::: #91 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Påsk

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Palmsöndagsgudstjänst i _Lena kyrka, _Uppland. _När _Jesus red in i _Jerusalem sägs det att människorna strödde palmlblad framför honom. _Även fjädrarna i påskriset kan vara en koppling till palmlbladen.

_Bildbeskrivning

_Foto inifrån en kyrka. _På golvet ligger palmlblad och barn

#91

#301

spelar en teaterpjäs.

=====
_Veckan före påsk kallas stilla
veckan. _Då minns man det som hände
under _Jesus sista vecka i livet.
_Första söndagen i påskveckan är
palmsöndagen. _Då firas hur _Jesus
red in i _Jerusalem. _Torsdagen
kallas skärtorsdagen. _Då firas
minnet av _Jesus och lärjungarnas
sista måltid tillsammans. _Fredagen
kallas långfredagen och påminner om
hur _Jesus dog på korset. _I vissa
kristna länder är nästan allt stängt

#302

#91

på långfredagen. _På söndagen är det påskdagen, den dag då _Jesus uppstod. _Då äter kristna familjer en festlig måltid. _I _Sverige har traditionen varit att äta mycket ägg och påskgodis under påsken.

_Påskriset och pyntet symboliserar även vårens grönska.

_Kristi himmelfärd och pingst

_Kristi himmelfärdsdag infaller fyrtio dagar efter påsk. _Den firas till minne av att _Jesus lämnade sina lärjungar och for upp till himlen. _Ytterligare tio dagar

senare kommer pingst. _Lärjungarna,
som tidigare hade varit rädda och
hållit sig gömda, fylldes den här
dagen av _Guds kraft, den heliga
anden. _Då blev de modiga och
började berätta om sin tro.

_Duvan används ibland som en
symbol för den heliga anden.

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym fem av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym fem

.....

_Siffran inom parentes hänvisar

till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Kristna riter (#92)#305

_Kyrkan (#94)#310

_Islam (#96)#318

_Vem är muslim? (#97)#320

_V

_Islams berättelser och	
skrifter (#98).....	#323
_Att leva som muslim (#102)...	#339
_Islamiska högtider (#104)....	#347
_Islamiska riter (#105).....	#351
_Moskén (#106).....	#354

sh _Nationella minoriteter

(#108).....	#360
_Minoritetsfolk (#110).....	#362
_Samer (#112).....	#370

_Vi

::: #92 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristna riter

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_För en kristen är det naturligt att

_Gud finns med i livets stora

händelser. _Det finns riter för

olika händelser i livet.

_Nattvard

_Nattvarden är den kristna kyrkans
heligaste rit och påminner om _Jesus

sista måltid med lärjungarna. _Vid
nattvarden i kyrkan tar man emot en

bit bröd och en klunk vin av

prästen, kyrkans ledare. _Nattvarden

är ett sätt att minnas att _Jesus

#92

#305

gav sitt liv för människornas skull.

_Dop

_Jesus uppmanade sina lärjungar att sprida tron på honom genom att döpa människor och undervisa. _Från början döptes bara vuxna, men snart började man även döpa barn. _Vid dopet öser prästen vatten över huvudet eller sänker ner personen i vatten. _Det visar att personen ingår i den kristna gemenskapen och skyddas av _Gud.

_Från början sänktes både barn och vuxna ner i vattnet när de

#306

#92

döptes. _I dag är det vanligast att barn döps genom att prästen öser vatten på barnets huvud från en dopfunt.

::: #93 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Konfirmation

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto inifrån en kyrka.

_Konfirmander samlas vid altaret för att ta emot nattvarden.

_Konfirmanderna är klädda i hellånga vita kåpor/klänningar.

=====

_När man är i #14-årsåldern kan man konfirmera sig i _Svenska kyrkan.

_Ordet konfirmation betyder bekräftelse, att säga ja till något. _Det man säger ja till i konfirmationen är dopet och den kristna tron. _Vid konfirmationsundervisningen lär man sig mer om kristen tro.

_Vigsel

_Par som gifter sig i kyrkan lovar inför _Gud att älska varandra resten av livet. _Brudparet ger ringar till varandra under vigseln. _I _Sverige

bärs vigselringen på den vänstra handens ringfinger. _Ofta hålls en bröllopsfest i samband med vigseln.

_Begravning

_Livet efter döden är en viktig del av den kristna tron. _Kroppen dör, men själen lever vidare i väntan på att _Jesus ska komma tillbaka och väcka upp de döda. _Vid begravningsgudstjänsten talar prästen ofta om hoppet om att få mötas igen efter döden.

_Det vanligaste i _Sverige är att bli begravd på en kyrkogård, även

för den som inte är kristen.

_Begravningen är ett tillfälle att
ta avsked, sörja och minnas.

_Graven kan vara en plats man
besöker för att minnas den döde.

::: #94 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kyrkan

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Kyrkor kan se olika ut. _Kiruna
kyrka är en av _Sveriges största
träbyggnader.

_Bildbeskrivning

_Foto av _Kirunas kyrka. _Kyrkan är inspirerad av en samekåta, formad som en hög kon med utbyggnader. _Överst vid taket finns stora fönster. _Den är byggd i trä och målad i rött.

=====

_De flesta kristna gudstjänstlokaler kallas för kyrkor. _De kan se mycket olika ut, från små enkla rum till stora katedraler.

_De första kyrkorna var gjorda i trä. _I _Sverige började man bygga

kyrkor i sten under #1100-talet.

_Inuti kyrkan

_Längst fram i kyrkan finns ett krucifix, som är en staty eller bild av _Jesus på korset. _Vid krucifixet finns ett altare där prästen läser böner under gudstjänsten. _I många kyrkor finns en predikstol där prästen står och predikar, det vill säga berättar om _Gud.

_I närheten av altaret finns ofta en dopfunt, alltså en stor skål som används när ett barn ska döpas. _På väggarna kan det finnas bilder som

visar händelser ur _Bibeln.

_I katolska och protestantiska kyrkor finns det bänkar där församlingen sitter under gudstjänsten. _I ortodoxa kyrkor står församlingen upp och det finns inga bänkar.

_I många kyrkor finns en ljusbärare. _Det är en stor ljusstake där besökare kan tända ljus.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto inifrån _Vasakyrkan i

_Göteborg. _Längst fram finns

altaret och över det en väldigt
stor målning av _Jesus
himmelfärd. _Till vänster
syns predikstolen.

=====

::: #95 ::::::::::::::::::::::

_Gudstjänsten

_Prästen leder gudstjänsten i
kyrkan. _Då ber församlingen och
sjunger psalmer tillsammans. _Ofta
predikar prästen, det vill säga
berättar om en bibeltext och
förklarar vad den kan betyda i dag.
_I en kristen gudstjänst ingår ofta

att man firar nattvard tillsammans,
då prästen delar ut bröd och vin.

_En sådan gudstjänst kallas mässa.

_Ibland avslutas gudstjänsten
med att man samlar in pengar.

_Det kallas kollekt. _Pengarna går
till välgörenhet eller till kyrkans
arbete.

_Många kyrkor har aktiviteter
under veckorna som människor söker
sig till, även de som inte är aktivt
troende. _Det kan vara körer,
konserter och stöd för fattiga och
utsatta människor.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Kyrkokör i _Falkenbergs
stadskyrka.

_Bildbeskrivning

_Foto inifrån en kyrka. _Här
sjunger #18 tjejer och killar i
en kör.

=====

_Kristna symboler

_Korset

_Krucifixet med _Jesus på korset
påminner om att _Jesus dog för
människornas skull. _Ett tomt kors

#316

#95

utan _Jesus symboliserar att han har återuppstått från dödsriket och nu finns i himlen.

_Fisken

_Fisken är den äldsta kristna symbolen. _Den användes som ett hemligt tecken för att de första kristna skulle känna igen varandra.

_Islam

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islam är den yngsta av de tre abrahamitiska religionerna. _Den växte fram under #600-talet på _Arabiska halvön, där _Saudiarabien nu ligger. _Islam har sin grund i de budskap som profeten _Muhammed fick ta emot från _Gud.

_Den som tillhör religionen islam kallas muslim. _Muslimer ber till samma _Gud som judar och kristna.

_På arabiska heter _Gud _Allah.

_Kristna som talar arabiska ber
också till _Allah.

_Månskäran och stjärnan är en
symbol för islam.

_Islam är världens näst största
religion. _Det finns ungefär #1,8
miljarder muslimer i världen.

_Islam är i dag den största
religionen i _Mellanöstern, i delar
av _Asien och i norra _Afrika.

_Indonesien är det land där det bor
flest muslimer.

::: #97 ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Vem är muslim?

::: ::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Enligt _Koranen är islam den
rakaste vägen till _Gud. _Profeten
_Muhammed förklarade det som att
varje människa tillhör _Gud, men att
vi kan uppfostras till att vända oss
bort från honom. _Islam är därför
alla människors naturliga religion
som de kan vända tillbaka till.

_Precis som i andra religioner
skiljer det väldigt mycket mellan
människor hur religiösa de är.

_Vissa muslimer är väldigt troende

#320

#97

och följer alla regler. _Andra är inte troende alls, men har växt upp i ett muslimskt samhälle och ser islams historia och kultur som en del av sitt sätt att leva.

_I _Sverige är islam den näst största religionen. _Den har ökat när människor från de muslimska länderna har flyttat hit. _Ungefär #1,5 % av den svenska befolkningen är med i ett islamiskt _samfund.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Eid-festival i _Malmö. _Eid
al-fitr är en fest som firas när
fastan ramadan är slut.

_Bildbeskrivning

_Foto av en fest i en park
bredvid en moské. _Här syns
mattält och många familjer.

=====

_Ordlista

_Samfund är en sammanslutning, en
grupp av människor, som tror på
samma sak.

#322

#98

::: #98 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islams berättelser och skrifter

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_På sidan #67 fick du läsa hur

_Muhammed var släkt med _Abraham.

_Enligt islam tog _Muhammed emot

_Koranens text från _Gud. _Koranen

är den heliga boken inom islam.

_I _Koranen kan man läsa om den

muslimska tron och om de regler som

muslimer ska följa.

_Muhammed föds i _Mekka

_Muhammed föds i _Mekka i

nuvarande _Saudiarabien omkring år

#570. _Största delen av _Arabien är

#98

#323

öken och många lever vid den här tiden som nomader. _De har ingen fast bostad utan följer sin boskap från plats till plats där det finns bete för djuren. _Nomadfolken tror på många gudar.

_Genom öknen går en handelsväg, där fullastade kamelkaravaner drar fram. _Vid rastplatserna och i de största _oaserna finns den bofasta befolkningen.

_På _Muhammeds tid är _Mekka en viktig handelsplats. _Här möts många människor med olika religioner.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en kamelkaravan i öknen.

_Så här kunde det kanske se ut på handelsvägen som gick genom öknen då _Muhammed levde. _Sju kameler går i en lång rad. _De är ihop bundna med rep. _Repen går från grimmorna till sadlarna. _Längst fram går en man med fyra barn runt sig.

=====

_Ordlista

_Oaser är platser i öknen med vatten och skuggande träd.

#99

#325

_Muhammed växer upp

_I _Mekka får _Muhammed redan som barn möta människor från olika delar av världen. _En gång om året kommer folk från hela _Arabien till _Mekka för att fira en religiös högtid.

_Här finns en fyrkantig byggnad som kallas för _Kaba. _Runt den finns statyer av de olika gudarna. _Den högste och viktigaste guden har inget namn. _Han kallas bara för _Guden, eller på arabiska _Allah.

_Muhammeds föräldrar dör när han

är liten. _Då tar _Muhammeds farbror hand om honom. _Ibland får han följa med sin farbror på karavanfärder till olika länder.

_Som många andra barn måste _Muhammed börja arbeta tidigt för att försörja sig. _Han blir herde. _När han är tjugofem år gifter han sig med en rik kvinna som hette _Khadija. _Muhammed och _Khadija lever lyckliga tillsammans och får flera barn.

_Kaba

_Koranen berättar att det var
_Abraham och hans son _Ismael som
fick i uppdrag att bygga _Kaba i
_Mekka. _Kaba är en stor fyrkantig
byggnad. _I hörnet av _Kaba finns en
helig svart sten, en svart
meteorsten, som enligt legenden
kommer från paradiset.

_Muhammed får ett budskap

_Muhammed tänker mycket på
religion. _Han är bekymrad över att
folket ber till så många gudar.

_Hela templet är fyllt av bilder på
#328 #99

gudar. _Självt tror han att det bara finns en enda _Gud, _Allah.

_Ibland vill _Muhammed vara ifred och bara tänka på _Gud och be. _Då går han till en grotta utanför

_Mekka. _En gång när _Muhammed är i grottan visar sig ängeln _Gabriel för honom. _Ängeln berättar att

_Muhammed är kallad att bli profet,

_Guds sändebud. _Muhammed får fler

sådana här uppenbarelser och han

börjar berätta om dem för andra i

_Mekka. _De flesta tror inte på

honom till en början, utan det tar

flera år innan människor vill lyssna till vad han har att säga.

_Muhammed berättar att det bara finns en enda _Gud som har skapat allting. _De människor som är goda och lever rätt ska bli belönade i himlen. _De som fortsätter att bryta mot _Guds vilja ska bli straffade.

=== _Bildtext =====

_Turkisk målning från #1500-talet som visar hur ängeln visar sig för _Muhammed. _Muhammed får inte avbildas. _Därför är ansiktet dolt.

=====

::: #100 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islam grundas

_Muhammed tycker inte om att
människor i _Mekka inte bryr sig om
de sjuka och fattiga. _Han förklarar
att _Guds vilja är att människor ska
ta hand om och hjälpa varandra. _Men
alla i _Mekka uppskattar inte vad
_Muhammed har att säga. _Många är
arga på honom.

_År #622 tvingas _Muhammed och
hans följeslagare att fly till
staden _Yathrib. _Händelsen blir
början på den islamiska

#100

#331

tideräkningen. _I _Yathrib bor flera olika släkter som ofta är ovänner med varandra. _Muhammed talar om för dem att det inte är slakten som är det viktiga, utan gemenskapen mellan dem som tror på _Gud.

_Muhammed menar inte att islam är en ny religion. _Han förklarar att de har mycket gemensamt med judar och kristna men att dessa inte har fått veta allt om _Gud. _Jesus hade visserligen varit en profet men _Muhammed själv var den sista profeten, den som kommit med det

sista sanna budskapet.

_Muhammed som stark ledare

_Muhammeds makt i _Yathrib växer och han blir en stark ledare i staden. _Han bygger upp samhället efter de regler han fått från _Gud.

_Det fungerar bra. _Kvinnor får bestämma mer än tidigare och konflikterna minskar. _Yathrib får det nya namnet _Medina, som betyder profetens stad.

_Efter åtta år i _Medina har _Muhammed så många anhängare att han vågar återvända till _Mekka.

_Han besestrar sina tidigare fiender
och rensar sedan _Mekka från alla
bilder på gudar. _Allt fler
människor lämnar sina tidigare
religioner och går över till islam.

_De två sista åren av sitt liv
härskar _Muhammed över hela den
arabiska halvön och islam har blivit
en stor religion. _När _Muhammed dör
begravs han i _Medina.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Profeten _Muhammeds moské i

_Medina i nuvarande _SaudiArabien.

_Muhammeds grav finns under
byggnaden med det gröna
kupoltaket.

_Bildbeskrivning

_Foto av moské. _Det är flera
stora byggnader med minareter och
kupoltak. _Minareterna är höga
smala torn. _En kupol är ett
halvklotformat tak. _Runt moskén
finns en gårdsplan/torg.

=====

::: #101 ::::::::::::::::::::::::::::::

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Klippmoskén i _Jerusalem är en av islams viktigaste heliga

byggnader. _I _Koranen berättas

att _Muhammed en natt färdas från

_Mekka till templet i _Jerusalem.

_Från en klippa i _Jerusalem får han flyga till himlen på en häst

som har vingar och människo-

ansikte. _På den platsen byggdes

sedan _Klippmoskén.

#336

#101

_Bildbeskrivning

_Foto inifrån _Klippmoskén. _Här finns en bergsklippa med ett stort hål i sig!

=====

_Koranen

_För en muslim är orden i _Koranen budskap direkt från _Gud. _Enligt berättelsen kunde _Muhammed varken läsa eller skriva. _Han fick hjälp av andra med att skriva ner orden som han tog emot från ängeln _Gabriel. _Islam lär att _Koranen innehåller _Guds exakta ord som

aldrig har förändrats av människor.

_Koranen är skriven på arabiska och är indelad i #114 kapitel som kallas suror. _Många av surorna beskriver _Guds regler för hur människorna ska leva.

_Koranen finns översatt till många språk men många muslimer menar att den arabiska texten är den enda riktiga. _Den är en kopia av den sanna _Koranen som finns i himlen. _Många muslimer kan hela eller delar av _Koranen utantill.

_I _Koranen får det inte finnas

bilder men den är ofta smyckad med
mönster.

::: #102 ::::::::::::::::::::::

_Att leva som muslim

::::::::::::::::::::::::::::::

_Ordet muslim betyder ungefär "en
som överlämnar sig". _En muslim är
alltså en person som överlämnar sig
till och lyder _Guds vilja. _Enligt
islam hänger religion och samhälle
ihop. _Det betyder att de regler som
finns i _Koranen har stor betydelse
i många muslimers liv.

_Den viktigaste regeln är att man
ska leva rätt och vara god mot

andra. _Det finns också fem pelare som ska hjälpa muslimer att hålla fast vid sin tro. _De fem pelarna är: trosbekännelsen, bönen, gåvor till de fattiga, fastan och vallfärden.

#1. _Trosbekännelsen

_Trosbekännelsen är en kort beskrivning av den muslimska tron.

_Om någon vill bli muslim räcker det med att inför två vittnen läsa trosbekännelsen: "_Det finns ingen gud utom _Gud och _Muhammed är _Guds sändebud." _Muslimer upprepar

trosbekännelsen varje gång de ber.

#2. _Bönen

_En muslim ska be till _Gud vid fem bestämda tillfällen varje dag.

_Före bönen tvättar man händer, mun, näsa, ansikte, underarmar, huvud och fötter. _Sedan går man ner på knä och ber i riktning mot _Mekka, muslimernas heliga stad. _I länder där det lever många muslimer ropar man ut från minareter, som är särskilda torn, när det är dags för bön. _Det finns också appar som påminner om när det är dags att be.

_Muslimer behöver inte be på en särskild plats, utan kan göra det hemma eller på arbetsplatsen.

#3. _Gåvor till de fattiga

_Koranen säger att man ska hjälpa fattiga och andra som behöver hjälp.

_Det gör man genom att betala en avgift som kallas zakat, som går till välgörande ändamål. _I en del länder samlas pengarna in på ungefär samma sätt som när man betalar skatt i _Sverige. _I andra länder går man runt och ber människor att lämna bidrag.

#4. _Fastan

_Varje muslim ska fasta en månad om året. _Den månaden kallas ramadan. _Då får man varken äta eller dricka från gryningen till solnedgången. _Fastan är ett sätt att minnas allt man har att vara tacksam över. _Den hjälper också muslimer att tänka på dem som svälter. _På kvällen när man får äta igen blir det ofta som en festmåltid.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en familj som ber
tillsammans vid festmåltiden under
ramadan. _De sitter runt bordet
och håller upp handflatorna mot
sig.

=====

#5. _Vallfärden till _Mekka

_Alla muslimer som har råd och
möjlighet bör vallfärda, alltså
resa, till _Mekka minst en gång i
livet. _Mekka är muslimernas
heligaste plats. _Där ligger
byggnaden _Kaba. _Varje år

#344

#103

vallfärdar över två miljoner
muslimer till _Mekka. _Alla vandrar
runt _Kaba sju varv motsols, precis
som det sägs att _Muhammed gjorde.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av _Kaban i _Mekka. _Den
fyrkantiga lilla byggnaden står på
ett torg inne i moskén och runt
den går hundratals människor.

=====

_Olika riktningar inom islam

_De två största grupperna inom
islam är sunni och shia. _Efter
_Muhammeds död stred man om vem som

skulle bli ny ledare. _En grupp

ansåg att man skulle välja

_Muhammeds nära vän _Abu _Bakr till

uppdraget. _De kallas sunniter. _En

annan grupp menade att _Muhammeds

släkting _Ali skulle bli ledare. _De

kallas shiiter.

_Sunniter är den största gruppen

muslimer i världen. _De betonar

att det är upp till var och en att

själv följa _Guds vilja. _Det gör

man genom att följa _Koranen.

_För shiiter är religiösa ledare

viktiga för att förstå _Koranen

och förklara vad islam säger i varje nytt sammanhang. _Shiiter tycker också att det är viktigt att hedra _Muhammeds familj.

_Shiiter finns framför allt i _Irak och _Iran.

::: #104 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islamiska högtider

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_De två största högtiderna som firas av alla muslimer är eid al-fitr och eid al-adha. _Eid betyder fest och båda dessa högtider handlar om att visa glädje och tacksamhet.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Precis som i de flesta

religioner ingår festmåltider med
god mat i de muslimska högtiderna.

_Bildbeskrivning

_Foto av flera små skålar med:

hummus, fetaost, dadlar, oliver,

fruktsallad, yoghurtsås, baba

ganoush (aubergineröra) och fler

olika röror.

=====

_Eid al-fitr

_När fastemånaden ramadan är slut firas högtiden eid al-fitr. _Det är en glad familjefest som varar i tre dagar. _Man inleder festen med att samlas för att be i moskén eller utomhus. _Efter det hälsar släktingar och vänner på hos varandra, äter en stor måltid och ger varandra presenter. _Man ger också pengar till välgörenhet.

_Eid al-adha

_Eid al-adha är en offerhögtid som firas dagen efter att vallfärden

till _Mekka har avslutats. _De som inte kan vara i _Mekka firar där de är. _Högtiden firas till minne av att _Abraham var beredd att offra sin son _Ismael. _I många länder slaktar man djur och delar ut mat till dem som är fattiga.

_Precis som vid eid al-fitr börjar man firandet av högtiden i en moské för att sedan fira tillsammans med släktingar och vänner.

::: #105 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islamiska riter

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_För muslimer är religionen alltid närvarande vid livets stora händelser. _Det finns riter för olika händelser i livet.

_När ett barn föds

_När ett muslimskt barn föds viskar man böner i barnets öra. _Då får barnet kontakt med _Gud. _När barnet sedan ska få sitt namn läser man bönerna en gång till, först i barnets högra öra och sedan i det vänstra. _Därefter säger man barnets
#105 #351

namn i högra örat.

_På samma sätt som inom judendomen, säger traditionen inom islam att pojkar ska omskäras.

_Vigsel

_En muslimsk vigsel kan se ut på olika sätt. _Ofta samlas släkt och vänner först i brudens och brudgummens hem. _Därefter möts alla i moskén eller i en annan samlingslokal. _En vigsselförrättare förklarar att bruden och brudgummen är man och hustru inför _Gud.

_Sedan fortsätter bröllopsfesten.

#352

#105

_Begravning

_För en muslim är döden inte slutet. _Den döde återvänder till _Gud. _Koranen talar om den yttersta domen. _Då granskas varje människas liv och den som gjort gott kommer till paradiset.

_När en muslim dör samlas släkt och vänner för att be tillsammans.

_Sedan tvättas den döde och sveps i två tygstycken. _Begravningen ska ske så snart möjligt, helst redan nästa dag. _Den döde begravs med huvudet mot _Mekka.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en gravsten. _På den
finns ristat en måne och en
stjärna.

=====

::: #106 :::::::::::::::::::::::

_Moskén

:::::::::::::::::::::::::::::::

_Muslimernas bönelokal och
samlingsplats är moskén. _Moskéer
kan se väldigt olika ut. _Stora
moskéer kan ha en minaret, tornet
där de fem dagliga bönestunderna
ropas ut. _Numera används oftast
högtalare för böneutropet.

#354

#106

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av _Fittja moské utanför

_Stockholm. _Det är en kubformad

byggnad med små kupoler på taket.

_På taket finns också ett torn,

det är ett minarettorn som är över

#32 meter högt.

=====

_Inuti moskén

_Moskén består av ett stort, ofta

fyrkantigt, öppet rum. _Där finns

inga stolar, men på golvet ligger

mattor där man går ner på knä under

bönen. _En nisch, som en hylla i en

#106

#355

vägg, visar riktningen mot _Mekka.

_På väggarna finns inga bilder,
men ofta står ordet _Allah och citat
ur _Koranen skrivna i vacker skrift
på väggarna. _Det kan också finnas
olika typer av mönster på väggarna
och i taket.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vigselceremoni i _Malmö moské.

_Moskén är _Sveriges äldsta. _Den
stod klar #1984.

_Bildbeskrivning

_Foto av en vigsel. _Brudparet

#356

#106

sitter på blå mattor på golvet, de
sätter på ringar på varandras
fingrar. _Vid dem sitter en imam.
_I bakgrunden syns väggar som
pryds av vacker blå mosaik.

=====

::: #107 ::::::::::::::::::::::

_Fredagsbönen

_Den viktigaste bönen under veckan
är fredagens middagsbön. _I
muslimska länder är man ledig på
fredagar. _Då försöker framför allt
muslimska män att komma till moskén.
_Innan man går in tar man av sig

#107

#357

skorna för att visa _Gud respekt,
och det finns alltid ett tvättrum
där man kan tvätta sig innan man går
in för att be.

_Kvinnor och män har olika platser
i moskén. _Ibland kan kvinnorna ha
särskilda läktare.

_Fredagsbönen leds av en imam
eller böneledare. _Förutom bönen
håller imamen en predikan. _Den kan
handla om texter ur _Koranen eller
aktuella samhällsfrågor.

_Före bönen tvättar man sig i en
viss ordning: händer, mun, näsa,

ansikte, underarmar, huvud och
fötter.

_Månen som muslimsk symbol

_Koranen nämner inte någon
särskild symbol. _Många använder en
månskära för att symbolisera islam.

_Det är ingen som säkert vet varför
just månen används. _En del menar
att det kan bero på att månen är
viktig för islams kalender och när
man räknar ut när högtider ska
firas. _Ofta finns även en stjärna
med vid månen.

::: #108 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Nationella minoriteter

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Samhällskunskap

_Sveriges riksdag har beslutat att fem folkgrupper i _Sverige ska räknas som nationella minoriteter.

_De fem folkgrupperna är samer, sverigefinnar, tornedalingar, judar och romer.

_Gemensamt för de fem folkgrupperna är att de har bott i _Sverige under hundratal år, ibland mycket längre än så. _Människorna

#360

#108

som tillhör dessa folkgrupper har genom historien behandlats orättvist av det svenska samhället. _De nationella minoriteterna har numera särskilda rättigheter som ska skydda deras kultur och sätt att leva.

::: #109 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om é vad ett minoritetsfolk är é vilka _Sveriges fem nationella minoriteter är och om dessa grupperns kultur och historia é vilka rättigheter de nationella minoriteterna har i dag.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej pratar:

-- _I de flesta länder bor många
olika folk.

-- _Men vad är egentligen ett
folk?

=====

::: #110 :::::::::::::::::::::::

_Minoritetsfolk

::: :::::::::::::::::::::::

_Ordet minoritet betyder mindre tal
eller den mindre andelen av något.

_Ofta används ordet minoritet om en
folkgrupp i ett land. _Det innebär

att den gruppen människor är färre i
#362 #110

antal än majoriteten av befolkningen
i landet som de bor i.

_Många minoriteter i _Sverige

_Alla svenska medborgare är
svenskar, men vissa människor kan
samtidigt känna att de tillhör andra
folk. _De kanske även är medborgare
i ett annat land, eller så kommer
deras föräldrar från ett annat land
och de har släkt som bor kvar i det
landet. _De talar kanske språket och
firar högtider och traditioner som
är vanliga där.

_I _Sverige har alla rätt att

#110

#363

tillhöra den minoritet man vill och ingen ska behandlas illa för det.

_Det händer i _Sverige att människor som tillhör en viss minoritet har svårare att till exempel skaffa arbete eller bostad, men det är inte tillåtet att det är på det viset.

_Om någon behandlas illa, på grund av att den exempelvis tillhör ett visst minoritetsfolk, är det

_.diskriminering. _Diskriminering är förbjudet enligt svensk lag.

_Romer är ett minoritetsfolk i

_Sverige. _De firar sin nationaldag

#364

#110

den #8 april.

_Ordlista

_Diskriminera är att behandla en

viss grupp av människor orättvist.

::: #111 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Fem nationella minoriteter

_Det finns många minoritetsfolk i

_Sverige, men alla räknas inte till

_Sveriges nationella minoriteter.

_Vilka de nationella minoriteterna

är har beslutats av riksdagen.

_Sveriges fem nationella

minoriteter är samer, sverigefinnar,

tornedalingar, judar och romer.

#111

#365

_För att en folkgrupp ska få räknas
som en nationell minoritet krävs att
den har levt i _Sverige under
hundratal år. _Medlemmarna i
gruppen hör ihop genom språk,
religion och kultur.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett judiskt kafé i
_Stockholm med traditionell
judisk mat.

=====

_Diskriminering av nationella
minoriteter

_Sveriges fem nationella
minoriteter har genom tiderna ofta
blivit diskriminerade av samhället.

_Deras mänskliga rättigheter har
kränkts på olika sätt. _Många har
förbjudits att till exempel använda
sitt språk eller bo var de vill.

_Både den svenska staten, företag,
föreningar och enskilda personer har
diskriminerat de här grupperna.

_I dag finns det lagar som värnar
de nationella minoriteternas rätt

att få behålla och utveckla sina
språk och sina traditioner. _I många
fall har dessa folk själva fått
kämpa för att få de rättigheter de
har i dag.

=== _Bildtext =====

_Lovikkavantar är ett exempel på
hantverk från _Tornedalen. _Det
var _Erika _Aittamaa i _Lovikka
som uppfann vantarna år #1892.

=====

_Sveriges nationella minoritetsspråk

_De nationella minoriteterna har
sina egna språk. _Språken talas inte

#368

#111

av alla inom gruppen eller endast av
minoritetsgrupperna. _Till exempel
talar inte alla judar jiddisch och
det är inte bara tornedalingar som
talar meänkieli. _En del människor
kan också flera olika nationella
minoritetsspråk. _Dessa språk är
nationella minoritetsspråk i

_Sverige:

jiddisch -- språk som talas av en

del judar

samiska -- flera olika språk som

talas av samer

finska -- sverigefinnarnas språk

#111

#369

romani chib -- ett språk som talas

av romer i _Sverige

meänkieli -- språk som talas i

_Tornedalen och _Malmfälten

::: #112 :::::::::::::::::::::::::::::::

_Samer

::: :::::::::::::::::::::::::::::::

_Samerna har levt i _Norden mycket
länge, långt innan gränser drogs
mellan _Nordens länder. _Det område
som samerna har levt på sträcker sig
över delar av fyra länder. _Samerna
kallar detta område för _S^apmi,
_Sameland.

#370

#112

_Samernas historia

_Samernas förfäder kom till

_Skandinavien under forntiden.

_Forskarna tror att den samiska

kulturen utvecklades någon gång för

#2000 år sedan. _Samerna hade länge

inget skriftspråk. _Det betyder att

deras språk inte skrevs ner, utan

bara talades. _Därför finns inte så

många historiska källor om samerna

före #1600-talet, då prästerna

började skriva in dem i

kyrkböckerna. _Fram till dess hade

samerna en egen samisk religion.

#112

#371

_I landskapet _Lappland samt i delar av _Jämtland och _Härjedalen bodde det nästan enbart samer fram till #1700-talet, men det har alltid levt samer också i andra delar av _Sverige. _De levde sida vid sida med människor som talade svenska eller finska, medan samerna hade sitt eget språk, samiska.

_Det gula på kartan visar området som kallas _S^apmi.

_Förr i tiden bodde samerna i kåtor. _En kåta kunde vara fast eller flyttbar.

_Se svällpappersbild.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av sju kåtor. _Det är tält
med formen som koner. _I
bakgrunden syns fjäll med lite
snö.

=====

::: #113 :::::::::::::::::::::::

_Jagade, fiskade och samlade

_Samerna levde av jakt, fiske och
samlade. _Det viktigaste jaktbytet
var vildrenen. _Den gav kött att
äta, skinn till varma kläder samt
ben och horn att göra redskap av.

#113

#373

_Samerna började också tidigt att
tämja renar. _De mjölkades och
användes för att dra pulkor eller
bära packning. _Med hjälp av renarna
kunde samerna flytta mellan olika
boplatser för att hitta fisk, vilt,
bär, mat till renarna och annat de
behövde.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Samisk familj i _Norge på
#1890-talet. _Fotografiet är
färglagt för hand.

#374

#113

_Bildbeskrivning

_Foto av en samisk familj i
_Norge på #1890-talet. _De står
framför sin kåta, ett tält med
formen som en kon. _Det är mamma,
pappa, farmor/mormor och fyra
barn. _De är klädda i koltar (som
en lång tröja) av päls eller
ylletyg. _På huvudet har de
samiska mössor dekorerade med
tofsar och fina band.

=====

_Prästerna hjälpte till att
kontrollera folket

_På medeltiden började svenska
kungar ta hjälp av kyrkans präster
för att kontrollera människor.

_Många samer bodde dock långt från
närmaste kyrka och kunde därför
länge hålla sig undan kontrollen.

_Om samerna bara betalade skatt
kunde kungar, präster och bönder
ofta acceptera att samerna hade sitt
eget sätt att tro och leva. _Samerna
kunde till och med bli uppskattade
för att de var duktiga hantverkare

#376

#113

och utförde en del arbeten som andra inte ville göra.

_På #1600-talet blev religionen mycket viktig i _Sverige. _Bibeln blev svensk lag och alla i landet måste vara kristna. _Nu blev samerna tvungna att komma till kyrkorna och prästerna fick kontroll även över dem.

_Behandlades illa

_Samerna har genom historien behandlats illa på många sätt.

_Den gamla religionen motarbetades och försvann nästan helt.

#113

#377

_Under #1600-talet blev många samer tvingade att använda sina renar till att transportera malm från svenska gruvor i fjällen. _Många samer rymde för att slippa det arbetet, som var så hårt att renarna ofta dog.

_Till långt in på #1900-talet fick samiska barn inte tala samiska i skolan, utan bara svenska. _Det gjorde att många samer kände att deras språk var mindre värt och därför slutade de tala samiska.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_På #1600-talet kunde samer som använde religiösa trummor få dödsstraff. _Nästan alla trummor förstördes.

_Bildbeskrivning

_En trumma gjord av skinn. _På skinnet finns streckgubbar och djur ritade.

=====

#113

#379

::: #114 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Samer i dag

_I dag finns ungefär #80 #000
samer. _De flesta bor i _Norge och
cirka #20 #000 bor i _Sverige.

_Ungefär #2500 personer arbetar
med renskötsel i _Sverige i dag.

_Renägarna måste ha stora hjordar om
det ska vara lönsamt. _Renskötarna
vandrar inte så mycket längre. _På
vintern kan de åka snöskoter och på
somrarna motorcykel. _Ibland används
helikopter eller drönare för att
övervaka renarna.

#380

#114

_De flesta samer arbetar inte längre med renar. _Många bor i städer och är en del av det svenska samhället. _Men många talar även samiska och känner glädje över sin samiska identitet.

_Jojken är ett urgammalt samiskt sätt sättet att sjunga. _Förr var jojken en del av det dagliga livet. _Samerna sjöng för att minnas, för att lugna renarna eller bara för att må bra. _Numera fungerar det som ett sätt att bevara samisk historia och kultur.

=== _Bildtexter/beskrivningar =====

_Bildtext

_Renarna rör sig fritt i stora
hjordar på sina beten. _På
sommaren går de i fjällen och på
vintern i skogen. _Innan de
flyttar på hösten delas renhjorden
upp mellan sina ägare. _Det kallas
renskiljning.

_Bildbeskrivning

_Foto av en man som kastar en
lasso mot sin ren för att fånga
den.

#382

#114

_Bildtext

_De flesta samer arbetar inte
med renskötsel nu för tiden. _Ina
_Jonna arbetar som ambulans-
sjuksköterska.

=====

::: #115 ::::::::::::::::::::::::::::

_Rättigheter som urfolk

_Samer har i dag samma rättigheter
som andra svenska medborgare.

_Eftersom de räknas som en nationell
minoritet och dessutom som _Sveriges
urfolk har de till och med fler
rättigheter, enligt lagen. _För att

#115

#383

få bedriva renskötsel i _Sverige
måste man vara same. _Samer har rätt
att fiska i fjällsjöar där alla
andra måste söka tillstånd. _Samiska
barn har rätt att gå i sameskola.

_Den är som andra skolor, men
undervisar också om samisk kultur
och de samiska språken.

_Sametinget

_Samerna i _Sverige har ett eget
_.parlament som kallas _Sametinget.

_Sametinget ska representera samerna
i _Sverige och fatta beslut som är
av betydelse för dem. _Vart fjärde

år är det val till _Sametinget. _För att få rösta i valet måste man vara #18 år, ha släkt som talar samiska och själv anse sig vara same.

_Sametinget arbetar bland annat för att samer ska få behålla sina rättigheter och för att utveckla den samiska kulturen.

_S^apmis flagga

=== _Bildbeskrivning =====

_S^apmis flagga har ränder i rött, grönt, gult och blått. _På den finns en cirkel i blått och rött.

=====

_Cirkeln på flaggan symboliserar solen och månen. _Månringen är blå och solringen är röd. _Det röda står för elden, värmen och kärleken, det gröna står för jordens växter, det gula står för ett långt liv och det blåa står för vattnet.

_De samiska språken

_Det samiska språket är egentligen flera språk. _Det är stora skillnader mellan språken i de olika områdena av _S^apmi, men alla de samiska språken är släkt med finskan.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Samernas traditionella kläde-
dräkt, kolten, används vid hög-
tider. _De här barnen i _Jokkmokk
har precis fått sommarlov.

_Bildbeskrivning

_Foto av tre tjejer i kolt.

_Kolt är som en lång tröja eller
klänning som går till knäna.

_Under den har de en slags
polotröja och på den är kragen
dekorerad med broderier av
tenntråd. _I midjan har de ett

#115

#387

hemvävt band.

=====

_Ordlista

_Parlament är samma sak som riksdag.

_Ett parlament fattar beslut om

lagar och annat som styr ett helt

land.

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym sex av åtta

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym sex

.....

_Siffran inom parentes hänvisar

till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Sverigefinnar (#116)#389

_Tornedalingar (#118)#398

_Judar (#120)#405

_Romer (#122)#415

_V

hi	_Vasatiden (#124).....	#425
	_Gustav _Vasa -- _Sveriges	
	kung (#126).....	#429
	_Kungen och kyrkan (#128).....	#436
	_Bönder gjorde uppror (#130).....	#443
	_Vasatidens slott (#132).....	#451
	_Gustav _Vasas söner och	
	döttrar (#132).....	#459

_Vi

::: #116 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Sverigefinnar

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Sverigefinnar kallas de personer som bor i _Sverige och har finska som modersmål. _Några av dem har invandrat från _Finland, andra är födda i _Sverige av föräldrar som talar finska.

_Det finns drygt en halv miljon sverigefinnar och de är den största nationella minoriteten i _Sverige.

_De utgör ungefär #7 procent av

_Sveriges befolkning.

_Sverigefinnarnas historia

_I ungefär #600 år var _Sverige och _Finland samma rike. _Människor rörde sig mycket mellan de båda länderna. _Innan det fanns vägar var båt det snabbaste färdmedlet.

_Därför bodde det bönder som talade både svenska och finska på båda sidorna av _Östersjön och _Bottenviken.

_På #1600-talet flyttade många människor från _Finland för att arbeta i gruvorna i _Sverige. _Andra blev svedjebönder i _Värmland,
#390 #116

_Dalarna eller _Norrland.

_Svedjebönder brände ner skog för att få odlingsmark. _Askan från elden fungerade som näring åt jorden i några år. _Sedan fick de bränna ner ny skog för att få mer näring till jorden.

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning från #1800-talet som visar svedjebönder. _De bränner allt som växer på marken. _Alla i familjen hjälptes åt att kontrollera elden. _De använder långa pinnar för att slå och styra

#116

#391

elden. _De är sotiga och har
trasiga kläder. _På fötterna har
de skor av näver för att kunna gå
på glöden.

=====

_Det finska språket

_Det finska språket är inte släkt
med svenskan eller de andra nordiska
språken. _Finska är släkt med
estniska och samiska. _Eftersom
svenska och finska är så olika
varandra har språken inte påverkat
varandra så mycket. _Sverigefinnarna
lärde sig i stället att bli helt

tvåspråkiga, alltså att kunna två
språk.

::: #117 ::::::::::::::::::::::

_Sverige delades

_År #1809 anföll _Ryssland

_Sverige och i kriget förlorade

_Sverige den del som vi kallar

_Finland. _Det var en tredjedel av

rikets yta. _Efter det tillhörde

_Finland _Ryssland i mer än hundra

år. #1917 blev _Finland

självständigt. _Sedan dess har

_Sverige och _Finland fortsatt att

ha nära kontakt med varandra och

#117

#393

människor har flyttat mellan

länderna. _Sverige och _Finland har aldrig krigat mot varandra.

_Finska barn kom till _Sverige under kriget

_Under andra världskriget anföll

_Sovjetunionen _Finland och många finnar skickade sina barn till

_Sverige för att de skulle få skydd.

_Cirka #70 #000 finska barn kom till svenska familjer som "krigsbarn".

_Meningen var att barnen skulle återvända hem efter kriget, men

ungefär #15 #000 barn fick stanna

#394

#117

kvar i _Sverige. _Kanske hade
föräldrarna dödats eller skadats i
kriget så att de inte kunde ta hand
om sina barn.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av fem finska krigsbarn som
kom till _Gävle år #1947. _De är
mellan cirka #2 och #6 år gamla.

_Om halsen har de ett snöre med en
lapp med namn och adress.

=====

_Sverige behövde arbetskraft

_Efter andra världskriget gick det
bra för många fabriker och företag i

#117

#395

_Sverige, bland annat tack vare att

_Sverige inte hade varit med i

kriget. _Företagen gick så bra att

de behövde anställa fler arbetare.

_Då flyttade många människor hit

från _Finland för att arbeta.

_Mellan åren #1945 och #1980 kom

flera hundra tusen finländare till

_Sverige. _Många var unga, som

kanske bara tänkte bo och arbeta här

i några år och sedan flytta hem till

_Finland igen. _Men de flesta

bosatte sig här och bildade familj.

_Deras barn gick i svensk skola.

#396

#117

_Kring vissa industrier byggdes
det bostadsområden där det nästan
bara bodde människor från _Finland.
_Även om de lärde sig svenska kunde
de fortsätta att umgås med andra som
talade finska och hålla kvar sin
gemenskap och sina traditioner.

_Sverigefinnarna har tagit med sig
kulturen att bada bastu till
_Sverige.

::: #118 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Tornedalingar

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Tornedalen är en dalgång där _Torne
älv flyter fram i _Norrbottnen.

_Älven utgör gränsen mellan _Sverige
och _Finland. _De människor som bor
i dalgången eller som kommer
därifrån kallas tornedalingar.

_Tornedalen är en dalgång. _En dal
är ett lågt område som ligger mellan
berg och en dalgång är en lång dal.

_Tornedalingarna har en egen
flagga och ett eget språk. _Språket
heter meänkieli.

#398

#118

=== _Bildbeskrivning =====

_Tornedalens flagga har tre ränder
i gult, vitt och blått. _Det
symboliserar den gula solen, det
snövita landskapet och den
sommарblå himmeln.

=====

_Egentligen tre folkgrupper

_Till tornedalingarna räknas även
två minoritetsgrupper som kallar sig
kväner och lantalaiset. _I _Sveriges
lag räknas de här två grupperna till
de övriga tornedalingarna, men
själva säger de att de har en egen

#118

#399

tillhörighet inom sitt folk, trots att de talar meänkieli och bor i eller nära _Tornedalen.

_Sammanlagt talar ungefär #75 #000 personer meänkieli och många av dem talar även svenska, finska eller samiska. _Vissa talar alla fyra språk.

::: #119 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Historia

_Under många hundra år var _Sverige och _Finland samma land, men år #1809 när _Ryssland anföll _Sverige, _ockuperade ryssarna hela

#400

#119

_Finland. _Det bestämdes att gränsen mellan _Sverige och _Ryssland skulle gå vid _Torne älv. _De som bodde på var sin sida om älven hamnade då i olika länder. _Det kunde vara vänner och släktingar som plötsligt delades upp mellan _Sverige och _Ryssland.

#1917 blev _Finland självständigt från _Ryssland och blev ett eget land. _Sedan dess utgör alltså _Torne älv gränsen mellan _Sverige och _Finland.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en man som står upp i en
båt och fiskar (han har ingen
flytväst). _Att fiska sik med
håv är typiskt i _Tornedalen.

_Håvarna har långa skaft och har
sett likadana ut i hundratals år.

=====

_Se svällpappersbild.

_Förbjudet att tala sitt språk

_På #1800-talet bestämdes att alla
barn i _Sverige skulle gå i skola.

_Till en början fick barnen i

_Tornedalen undervisning på sitt

#402

#119

språk. _Men i slutet av #1800-talet
ville de styrande i _Sverige att
tornedalingarna skulle bli mer
svenska. _Därför anställdes lärare
som bara undervisade på svenska.

_Eleverna fick inte längre tala sitt
språk, inte ens på rasterna. _Många
gick därför miste om att lära sig
sin familjs språk. _Inte förrän
#1957 blev det tillåtet igen.

_Myndigheterna tillät eleverna i
_Tornedalen att använda läroböcker
på finska, men finskan skiljer sig
en hel del från meänkieli.

_År #1999 bestämde riksdagen att
meänkieli ska räknas som ett av
_Sveriges minoritetsspråk.

_Meänkieli

_Språket meänkieli har många gamla
finska ord, men också svenska
lånord. _Språket har tre olika
varianter som skiljer sig till viss
del.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av två vägskyltar i

_Tornedalen. _De har namn på både
svenska och meänkieli. _På dem
står: _Torneälven _Tornionväylä

och _Pajala

=====

_Ordlista

_Ockupera betyder att lägga beslag

på. _När ett land ockuperar ett

annat land tar de över makten där.

::: #120 ::::::::::::::::::::::::::::

_Judar

:::~::~::::::::::::::::::::::::::

_I _Sverige bor omkring #18 #000

judar. _Judendom är en religion, men

att vara jude är också att tillhöra

ett folk. _Alla judar är inte

troende.

_I religionskapitlet kunde du läsa
#120 #405

om judarnas historia som den
beskrivs i _Bibeln. _Ända fram till
år #1948 var judarna ett folk utan
ett eget land. _Trots att de levde
utspridda i världen lyckades de
behålla sin gemenskap som ett folk.

_Jiddisch

_De europeiska judarnas språk
heter jiddisch, och är ett av
_Sveriges minoritetsspråk. _Jiddisch
är en blandning av språken tyska,
polska och hebreiska. _Det skrivs
med det hebreiska alfabetets
bokstäver. _Man läser och skriver

jiddisch från höger till vänster.

_I dag talar eller förstår ungefär
#4000 judar i _Sverige jiddisch.

_Judarnas historia i _Europa

_Under medeltiden levde många
judar i kristna länder i _Europa.

_Enligt den tidens präster fick inte
kristna utföra vissa sysslor. _Då
kunde judar och andra minoriteter få
göra dem i stället. _En sådan syssla
var att låna ut pengar och ta ut
ränta för det.

_Judar fick bara bo i särskilda
områden. _De levde alltså ofta vid

#120

#407

sidan av det övriga samhället. _Det gjorde att rykten om dem kunde gro. _När något hemskt drabbade en stad, som svält eller en pandemi, anklagade man ibland judarna för att ha orsakat katastrofen. _Det hände att de blev bortkörda eller till och med dödade.

_Judarnas historia i _Sverige

_De första judarna kom till

_Sverige på #1600-talet. _På den

tiden var alla svenskar tvungna att vara kristna, så judar som ville bo här behövde _konvertera till

kristendomen. _Det var inte så många judar som ville konvertera. _Därför kom inte så många till _Sverige då.

_Många i _Sverige märkte ändå att judarnas kunskaper inom olika områden var viktiga. _Därför bestämde riksdagen på #1700-talet att judar skulle få behålla sin religion. _Men judarna behandlades ändå orättvist. _De fick bara ha vissa yrken och enbart gifta sig med andra judar. _De fick inte sälja något på marknaden. _Det dröjde ända till #1870 innan judar fick samma

rättigheter som resten av

befolkningen.

_Sveriges första synagoga fanns

innanför gallret i dörren till

_Fredriksborgs fästning på ön

_Marstrand.

_Ordlista

_Konvertera betyder att man lämnar

en religion och går över till en

annan.

::: #121 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Förintelsen

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Nazisterna byggde dödsläger
där judar och andra människor
fängslades. _Ett av lägren var
_Auschwitz. _Fångarna fraktades
på järnvägsvagnar som gick på
räls in i lägret.

_Bildbeskrivning

_Foto av en låg byggnad i tegel.
_Den ligger på landsbygden omgiven

#121

#411

av grönt gräs.

=====

_När nazisterna tog makten i

_Tyskland på #1930-talet började den värsta tiden i judarnas historia.

_En av de viktigaste sakerna för nazisterna var hatet mot judar. _De

lade ner mycket möda på att sprida

onda rykten om judar. _När detta

hade pågått under lång tid började

många tro att judarna var mindre

värda. _Den sortens tankar spred sig

också bland människor i _Sverige och

de som tyckte illa om judar började

#412

#121

fritt uttrycka det.

_Under andra världskriget, på #1940-talet, genomförde det nazistiska riket ett gigantiskt folkmord på judar. _Det kallas _Förintelsen. _Nazisterna ville utrota alla judar i världen och mördade under de här åren nästan sex miljoner judiska människor. _Mer än hälften dödades i koncentrationsläger och ungefär två miljoner blev skjutna av speciella dödspatruller.

_När kriget var över, kom cirka #12 #000 befriade judar till

#121

#413

_Sverige. _Många valde att så
småningom flytta vidare till det nya
landet _Israel, men en del blev kvar
i _Sverige.

_Förintelsens minnesdag

_Den #27 januari varje år samlas
människor över hela världen för att
minnas _Förintelsens offer. _Det är
viktigt att man inte glömmer det som
hände, så att det aldrig händer
igen.

=== _Bildtext =====

_Lyktor på _Raoul _Wallenbergs
torg i _Stockholm på

#414

#121

_Förintelsens minnesdag.

=====

::: #122 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Romer

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Romerna är _Europas största
minoritet. _De flesta bor i
_Östeuropa. _Ungefär #55 #000 romer
bor i _Sverige.

_Romerna är inte en samlad
folkgrupp, utan de är uppdelade i
mindre grupper med ganska olika
kulturer, traditioner och dialekter.

_Trots det har de en gemensam
nationaldag, den #8 april, en flagga
#122 #415

och en nationalsång.

=== _Bildbeskrivning =====

_Den romska flaggan har två ränder
i blått och grönt. _Över dem finns
ett rött hjul, ett chakra.

=====

_Romer har levt i _Europa under lång
tid

_De romska språken har många ord
från gamla språk i _Indien. _Därför
tror man att romerna har sitt
ursprung i just _Indien. _Troligen
flyttade de från _Indien för ungefär
tusen år sedan på grund av krig.

#416

#122

_Sedan dess har de saknat ett eget land.

_Många grupper av romer tog sig till östra _Europa. _Tusentals togs som slavar i dagens _Rumänien.

_Slaveriet pågick i flera hundra år, ända fram till #1800-talet.

_Andra romer tog sig till västra _Europa. _De reste runt för att hitta någonstans att bo, men på de flesta platser blev de hotade och bortkörda. _Eftersom de sällan fick stanna länge på en plats kunde de inte bli bönder, utan fick hitta

andra sätt att få pengar till mat.

_Vissa blev hantverkare eller köpte och sålde hästar. _En del uppträdde som musiker, dansare eller akrobater. _Några romska familjer startade cirkusar och tivolin som de reste runt med.

_Romer har behandlats illa

_Européerna uppskattade den romska musiken, underhållningen och det som romerna sålde, men lät dem inte få samma rättigheter som andra. _Romer fick inte döpas eller gifta sig i kyrkan, trots att de ofta var

kristna. _På många håll blev romer illa behandlade, förföljda och även dödade.

_När nazisterna tog över makten i _Tyskland #1933 drabbades romerna hårt. _Hundratusentals romer dödades i koncentrationsläger under andra världskriget.

_Flera romska språk

_De romska grupperna har levt utspritt. _Därför har deras språk utvecklats olika. _Dialekterna skiljer sig åt så mycket att alla romer inte förstår varandra.

_I _Sverige kallas romernas språk
för romani chib.

_Länge var de romska språken inga
skriftspråk. _Det gör att det inte
finns så många texter som kan
berätta om romernas historia.

::: #123 :::::::::::::::::::::::

_Romernas historia i _Sverige

_Romska grupper har kommit till
_Sverige sedan #1500-talet, men de
har ofta haft svårt att leva här.

_Lagar har tvingat dem att resa från
plats till plats och bo i vagnar och
tält, som snabbt kunde flyttas.

#420

#123

_Under #1700-talet blev det lite lättare. _Romerna fick ha några yrken och kunde bland annat sälja vissa hantverk på marknader.

_Under #1800-talet ändrades lagarna igen. _Det blev förbjudet för romer att bo längre än tre veckor på samma plats. _Det gjorde att de vuxna inte kunde få arbeten och barnen inte kunde gå i skolan. _De flesta romer lärde sig därför inte att läsa eller skriva.

=== _Bildtext =====

_En romsk familj framför sin
husvagn, _Stockholm #1958.

=====

_Kamp för rättigheter

_Trots att många romska familjer
hade bott i _Sverige sedan #1500-
talet, dröjde det innan de fick bli
svenska medborgare. _I mitten av
#1950-talet började romer i _Sverige
att kämpa för sina mänskliga
rättigheter, som till exempel
rösträtt, rätt till skolgång och
rätt till bostad. #1959 fick

#422

#123

äntligen romer samma rättigheter som andra svenska medborgare. _Trots det upplever många svenskromer fortfarande att de diskrimineras när de söker arbete eller bostad.

_I östra _Europa har romerna inte samma rättigheter som resten av befolkningen. _Sedan _Rumänien gick med i __EU söker sig en del rumänska romer till _Sverige för att få hjälp.

=== _Bildtexter/beskrivningar =====

_Bildtext

_Att tillverka föremål i silver
var ett traditionellt romskt yrke.

_Det här smycket har silversmeden

_Rosa _Taikon gjort.

_Bildbeskrivning

_En ring dekorerad med många små
kulor.

_Bildtext

_Matlagning i _Folkets _Park i
_Malmö på den romska
nationaldagen.

=====

#424

#123

::: #124 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vasatiden

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Historia

_Efter _Stockholms blodbad år

#1520 är _Kristian __II kung i både

_Danmark och _Sverige. _Men många

svenska stormän tycker illa om att

styras av den danske kungen. _De

behöver en stark person som kan leda

ett uppror mot danskarna. _Den

personen blir _Gustav _Vasa.

_Gustav _Vasa ser till att

_Sverige lämnar _Kalmarunionen och

#124

#425

blir ett självständigt land. _Han
själv blir kung med väldigt stor
makt.

_Åren #1523--#1611 styrs _Sverige
först av _Gustav _Vasa och sedan av
hans söner. _Därför kallas den här
tiden för _Vasatiden.

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800-talet

år #2000-talet _Här är vi nu.

::: #125 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é hur _Sverige blir ett
självständigt land och ett arvrike
é när _Sverige lämnar den katolska
kyrkan och blir ett protestantiskt
land
é riksdagen och de fyra stånden:
adel, präster, borgare och bönder
é livet för människor på #1500-
talet.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej tittar på
dator:

_Datorn: _Innan _Gustav _Vasa blev
kung var han med om flera
spännande äventyr i _Dalarna.

_Han gömde sig i ett hölass ...

_Tjejen: _Vänta! _Hur vet vi att
det verkligen har hänt?

_Killen: _Vem har skrivit ner de
har berättelserna?

=====

::: #126 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Gustav _Vasa -- _Sveriges kung

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Gustav _Eriksson tillhörde en
gammal adelssläkt från _Uppland som
hette _Vasaätten. _I historien är
han känd som _Gustav _Vasa.

_Gustav hade kämpat på
_Sturepartiets sida mot den danske
kungen _Kristian __II redan före
_Stockholms blodbad. _Under kampen
hade han blivit tillfångatagen och
skickats till _Danmark. _I två år
satt han inspärrad på ett danskt
slott innan han lyckades fly.

#126

#429

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning från #1908 av _Carl

_Larsson. _Gustav _Vasa rider in i

_Stockholm. _Han har en rustning i

plåt på sig. _Bakom honom syns

fotsoldater och fler hästar med

riddare i plåtrustningar. _I

_Stockholm bugar borgarna sig för

honom.

_Målningar som den här skulle

göra svenskarna stolta över sin

historia.

=====

_Hjälp från _Hansan

_När _Gustav fick veta att hans far och många fler hade halshuggits i _Stockholms blodbad blev han rasande. _Han bestämde sig för att befria _Sverige från det danska styret.

_För att kunna genomföra ett uppror mot den danske kungen behövde _Gustav _Vasa hjälp. _Hansestaden _Lübeck i _Tyskland lånade honom pengar till soldater och krigsskepp.

_Handelsförbundet _Hansan ville nämligen försöka knäcka den nordiska
#126 #431

unionen, _Kalmarunionen, som länge
hade hindrat deras handel på
_Östersjön.

::: #127 :::::::::::::::::::::::

_Ett självständigt land
_Gustav _Vasa tog sig till
_Dalarna, där det fanns många som
stödde _Sturepartiet. _Gustav
övertalade befolkningen där att
hjälpa honom i upproret mot
_Kristian __II. _Snart deltog alla
_Sveriges landskap i upproret mot
den danske kungen och efter ett år
var nästan hela landet befriat.

#432

#127

_Vid ett möte med flera av
_Sveriges stormän i _Vadstena
#1521 valdes _Gustav till
riksföreståndare. _Två år senare
valdes han till _Sveriges kung vid
ett möte i _Strängnäs. _Det blev
det definitiva slutet för
_Kalmarunionen. _Detta hände den
#6 juni #1523 och är en av
anledningarna till att #6 juni är
_Sveriges nationaldag.

_Gustav _Vasa var _Sveriges kung
#1523--#1560.

_Om _Gustav _Vasas äventyr i

_Dalarna

_Året är #1520. _Den danske kung
_Kristian gör allt han kan för att
fånga _Gustav _Vasa, som har flytt
till _Dalarna. _Kristian utlovar en
stor belöning åt den som griper den
svenske adelsmannen. _Och _Gustav
känner sig inte säker någonstans.

_Gång på gång flyr han till nya
gömställen ...

_När _Gustav _Vasa blev gammal
berättade han för biskopen _Peder

_Swart hur det hade gått till när

#434

#127

han hade överlistat de danska
soldaterna och gjort _Sverige till
ett eget land. _Det blev boken
"_Gustav _Vasas krönika". _Gustav
_Vasas äventyr har också berättats
vidare som sagor hos det svenska
folket under många hundra år. _Vad
som är sant i dessa berättelser är
svårt att veta. _Gustav _Vasa ville
förstås gärna att man skulle minnas
honom som modig och listig. _Ingen
skulle tvivla på vem som var hjälten
när _Sverige befriades från
danskarna.

_Skidtävlingen _Vasaloppet sägs gå
i _Vasas "skidspår", samma sträcka
som _Gustav _Vasa tog när han
samlade _Dalarnas bönder till uppror
mot den danske kungen.

::: #128 :::::::::::::::::::::::

_Kungen och kyrkan

:::::::::::::::::::::::::::::::

_Efter alla krigen mot _Danmark var
_Sverige ett mycket fattigt land.

_. _Statskassan var tom, och att
bygga upp ett nytt försvar var dyrt.

_Armén behövde knektar, det vill
säga yrkessoldater som inte var

bönder. _Borgar och befästningar

#436

#128

måste byggas, och försvaret behövde en stor _flotta med egna krigsskepp. _Dessutom skulle alla skulderna till _Lübeck betalas tillbaka.

_Kyrkan var rik

_Varifrån skulle _Gustav _Vasa få pengar till allt detta? _Jo, kyrkan var rik. _Under flera hundra år hade den samlat på sig massor av stora gårdar och guld. _Kungen tvingade biskoparna och klostren att lämna ifrån sig sina rikedomar.

_Biskoparna fick inte längre ha

några egna borgar. _En del av borgarna delade kungen ut till adelsmän som stödde honom. _Några borgar behöll han för sig själv.

_Klostren stängdes och många munkar och nunnor flydde utomlands.

_Kanske kunde de ta sig till _Frankrike eller något annat katolskt land.

_Kungen blev kyrkans chef

_Gustav _Vasa förstod att det skulle vara lättare att styra folket om det var han som hade makten över kyrkan. _Därför bestämde han att

kyrkan skulle vara en svensk
statskyrka. _Kungen skulle vara
kyrkans högste chef, i stället för
påven i _Rom. _Sedan såg _Gustav
_Vasa till att _Bibeln översattes
från latin till svenska. _Latinet
försvann ur gudstjänsterna också.
_Allt skulle vara på svenska så
att alla kunde förstå.

=== _Bildbeskrivning =====

_Första sidan i den första
svenska bibeln. _Det står:

_Biblia, _Thet är: _All then

_Helgha _Scriffte, på _Swensko

_Tryckt i _Upsala #1541.

=====

_Ordlista

_Statskassan är de pengar kungen har
för att styra riket.

_Flotta är en samling skepp, ofta
menar man krigsskepp.

::: #129 ::::::::::::::::::::::::::::

_Reformationen

=== _Bildtext =====

_Gustav _Vasa och hans äldste son
_Erik tar emot den första bibeln
på svenska. _Målningen är gjord
under #1800-talet på en vägg i

#440

#129

_Uppsala domkyrka.

=====

_Den svenska kyrkan blev nu protestantisk i stället för katolsk.

_Protestantismen var en ny sorts kristendom som hade börjat i

_Tyskland med munken _Martin _Luther och snabbt spridit sig även till

_Sverige. _Denna förändring kallas reformationen.

_Att överge den katolska läran och införa en statskyrka kunde leda till dödsstraff, men _Gustav _Vasa var inte rädd för påven och den katolska

kyrkan. _Under början av #1500-talet förlorade nämligen påven alltmer av sin makt i norra _Europa. _Läs mer om _Martin _Luther och reformationen på sidan #145.

_Prästerna efter reformationen

_Under medeltiden hade präster varit tvungna att leva i celibat, vilket betydde att de inte fick gifta sig. _Efter reformationen kunde de gifta sig och bilda familj. _Prästen i byn var ofta son till en präst.

_Efter reformationen var präster

#442

#129

inte längre befriade från skatt.

_Biskopar fick inte längre vara med
i kungens råd. _I gengäld kunde
vanliga präster delta i riksdagens
arbete. _Läs mer om riksdagen på
sidan #138.

::: #130 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Bönder gjorde uppror
::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Efter befrielsen från det danska
styret var _Gustav _Vasa en hjälte
för bönderna. _Men när det visade
sig att kungen höjde skatterna och
ökade sin makt över bönderna, blev
de både arga och besvikna. _Flera
#130 #443

uppror mot kungen startade.

_Klockupproret

_Klockupproret i _Dalarna startade år #1531. _Kungen hade bestämt att varje kyrka skulle lämna ifrån sig en kyrkklocka som en extraskatt.

_Bönderna skyddade sina kyrkor och gjorde våldsamt motstånd. _Då red

_Gustav _Vasa själv dit, fast besluten att krossa upproret. _Flera av ledarna avrättades, trots att de var gamla vänner till kungen sedan upproret mot danskarna. _Men kungen var hård, nu gällde det att skrämma

#444

#130

alla motståndare till lydnad.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar att djupt inne i skogarna byggde bönderna fällor och bakhåll, till exempel genom att fälla träd för att sedan anfälla kungens knektar (soldater) från flera håll. _Bönderna gömmer sig bakom träden och skjuter på knektarna med armborst (som en liten pilbåge).

=====

_Dackefejden

_Sommaren #1542 startade ett uppror i _Småland. _De småländska bönderna var arga över att _Gustav _Vasa och hans fogdar hade börjat bestämma hur de skulle sköta jordbruket, jakten och handeln.

_Sådant var de vana vid att få sköta själva. _De tyckte inte heller om hur kungen plundrade kyrkorna och höjde skatterna.

_Ledaren över smålänningarna hette

_Nils _Dacke och han hade tusentals

arga bönder med sig. _Det tog över
ett år innan kungen och hans knektar
hade slagit ner upproret, som kallas
_Dackefejden. _Nils _Dacke
avrättades och hans huvud sattes upp
på en påle utanför stadsporten i
_Kalmar. _Det var en varning:

"_Så går det om du trotsar kungen!"

_Dackefejden är det största
bondeupproret i _Sveriges historia.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar _Nils _Dackes
avhuggna huvud, i en bok av

_Joen _Petri _Klint år #1543.

#131

#447

_Dackes huvud har mycket hår och
skägg, det är uppsatt på en påle.

=====

_Var _Gustav _Vasa en bra kung?

_Gustav _Vasa var envis,
misstänksam och sträng. _Allt som
köptes och såldes på olika håll i
landet höll han reda på genom sina
fogdar. _Han kontrollerade noga att
alla skatter kom in.

_När kungen stängde klostren
försvann skolor och sjukhus, som
munkarna och nunnorna hade skött.

_Även klostrens bibliotek

förstördes.

_När _Gustav _Vasa dog, år #1560,
hade han styrt _Sverige i #37 år och
hunnit göra allt han tyckte var
viktigt:

é _Han hade skapat fred och ordning
i riket.

é _Han hade byggt upp ett starkt
försvar.

é _Den katolska kyrkans makt var
krossad och kyrkans rikedomar hade
fyllt på den svenska statskassan.

_Under _Gustav _Vasas tid föddes ett nytt, självständigt _Sverige, och därför kallas _Gustav _Vasa ibland "_Sveriges landsfader".

_Ångrade han sig?

_Det sägs att den döende kungen bad _Gud om förlåtelse för sitt hårda styre:

"_Jag bekänner mig hava intet så regerat i mitt konungstliga välde som mig borde. _Herre _Jesus, _Du som allsmäktig äst, misskunda dig över mig syndare."

_Men inför människorna fortsatte historikerna länge att visa upp bilden av en god kung, precis som _Gustav _Vasa ville när han lät skriva sin egen historiebok (se s. #127).

::: #132 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vasatidens slott

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_De kungliga slotten som byggdes under _Vasatiden var ofta borgar från medeltiden som byggdes om så att de blev ännu större.

_Ett _Vasaslott var inte lätt att

erövra: _Ytterväggarna var av sten eller tegel, och ofta flera meter tjocka. _Eftersom krigarna hade börjat skjuta med kanoner byggdes slotten med runda torn, som var svårare att skjuta sönder. _I tornen stod det kanoner i alla skottgluggar. _Runt flera av slotten fanns djupa vallgravar fyllda med vatten.

_Varje rum hade en stor öppen spis, men på vintern måste det ändå ha varit mörkt och ruggigt kallt bakom de tjocka murarna. _De små

fönstren släppte inte in mycket
ljus.

_I slottskällaren var det kallt
och fuktigt. _Där satt kungens
fångar i kolmörka fängelsehålor
medan de väntade på sin dom.

_Slottsfogden var slottets chef.
_Hans viktigaste uppgifter var att
leda slottets försvar och samla in
de skatter som folket i trakten
skulle betala.

=== _Bildtexter/beskrivningar =====

_Bildtext

_Kalmar slott är ett av slotten som byggdes om under _Vasatiden.

_Bildtext

_Många av _Vasaslotten var gamla medeltida borgar som _Gustav _Vasa och hans söner lät bygga om.

_Bildbeskrivning

_Här visar en karta var _Vasaslotten ligger. _De flesta ligger i södra _Sverige (men inga i _Skåne, _Blekinge, _Halland eller på _Gotland). _Det finns två

#454

#132

slott i dagens _Finland, ett i
_Åbo och ett på _Åland,
_Kastelholm.

_Slotten i _Sverige är:

_Slottet _Tre _Kronor i
_Stockholm, _Nyköpingshus,
_Stegeborg, _Linköping,
_Jönköping, _Kronoberg, _Borgholm,
_Kalmar, _Bergkvara, _Älvsborg,
_Skaraborg, _Läckö, _Vadstena,
_Gripsholm, _Örebro, _Västerås,
_Uppsala, _Örbyhus.

=====

::: #133 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad gjorde kungen på slottet?

_Gustav _Vasa lät förstärka och bygga om över #20 stora slott runt om i landet. _Det förnämsta slottet var _Tre _Kronor i _Stockholm.

_Precis som medeltidens kungar reste

_Gustav _Vasa hela tiden omkring i landet, från det ena slottet till det andra. _Så här kan det ha gått till när han besökte ett av sina slott:

_Kungen ser efter vad som finns i slottets spiskammare (skaffereri) där

#456

#133

mat, vin och öl förvaras. _Knektarna får visa att de kan använda sina vapen och att de kan skjuta med slottets kanoner. _Kungen tittar in i stallarna och räknar hästarna.

_Under flera dagar sitter han och granskar slottsfogdens kassaböcker för att kontrollera att det inte har fuskats med skatterna.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Fest på ett _Vasaslott. _Bordet är pyntat med vackra silversaker.

_Tallrikarna är av trä eller tenn.

#133

#457

_Varje gäst har med sig sin egen kniv och sked; gafflar har inte börjat användas.

_Bildbeskrivning

_Teckning som visar en fest på ett _Vasaslott. _Kungen sitter i högsätet, ett bord längst fram i rummet. _Längs väggarna finns bord så att alla kan se kungen. _Borden är pyntade med vackra silversaker.

_Tallrikarna är av trä eller tenn.

_Varje gäst har med sig sin egen kniv och sked, gafflar har inte börjat användas. _Tjänstefolk bär

in mat och spelmän spelar på harpa
och blåsinstrument. _Några hundar
lufsar runt!

=====

::: #134 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Gustav _Vasas söner och döttrar

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Vid en riksdag år #1544 i _Västerås
beslutades att _Sverige skulle vara
ett arvrike, det vill säga att riket
skulle ärvas från far till son. _Tre
av _Gustav _Vasas fyra söner skulle
komma att bli kungar: _Erik, _Johan
och _Karl.

#134

#459

_Erik __XIV

_Alla _Vasasönerna fick den bästa utbildning som gick att få. _Erik, som var äldst, kunde flera språk och var även duktig på att teckna och spela luta. _Han kunde rida och fäkta, och han älskade fester och praktfulla kläder.

_Erik var kung i åtta år och nästan hela tiden var _Sverige i krig mot _Danmark. _Kriget kostade så mycket att statskassan tömdes på nästan allt som _Gustav _Vasa hade sparat ihop.

#460

#134

_Ett sätt att snabbt få in pengar
var att gifta sig rikt. _Därför
bestämde sig _Erik för att fria till
drottning _Elisabet _I i _England.
_Hans syster _Cecilia var den som
fick resa dit för att ställa den
viktiga frågan. _Med sig hade
_Cecilia en målning av _Erik. _Men
resan var förgäves. _Elisabet ville
inte gifta sig med honom.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning av _Erik ___XIV (_Erik
den fjortonde) som han ville se
sig själv: lärd, mäktig och

modern. _Byxorna kallas
pluderhosor och hörde till det
senaste modet. _Det är ett slags
shorts men med mycket tyg så de
har formen som ballonger. _Till
det en jacka med en kort mantel
över axlarna. _Där byxorna slutar
finns rosa strumpor och på
fötterna ett par röda skor.

=====

_Bröderna _Erik och _Johan blev
fiender

_En av _Sveriges fiender var
_Polen. _De var nämligen i _allians

#462

#134

med _Danmark, som _Sverige var i krig med. _När _Eriks bror _Johan gifte sig med den polska prinsessan _Katarina _Jagellonica, blev _Erik rasande. _Erik låste in _Johan och _Katarina på _Gripsholms slott. _Där fick de stanna i fyra år.

_Erik friade till flera utländska prinsessor, men alla tackade nej. _I stället gifte han sig med en tjänsteflicka som hette _Karin _Månsdotter. _Karin var dotter till en fattig knekt, och att kungen gifte sig med en "vanlig" flicka

retade adeln. _Kort efter bröllopet
avsattes _Erik, och _Johan blev kung
i stället.

_Erik satt inlåst på olika slott i
nio år. _När han plötsligt dog var
det många av hans vänner som trodde
att han blivit mördad. _Det gick
rykten om att _Johan hade serverat
honom en tallrik förgiftad ärtsoppa.

=== _Bildbeskrivning =====

_Sveriges riksregalier som
användes när _Erik ___XIV kröntes
till kung: riksäpplet, kronan,
spiran och riksnyckeln. _De är

tillverkade av guld och pryds med
ädelstenar.

=====

_Ordlista

_Allians betyder förbund. _Om två
länder har en allians är de
överens om att hjälpas åt.

::: #135 ::::::::::::::::::::::::::::

_Johan ___III och _Katarina

_Jagellonica

_Johan ___III regerade i #24 år.

_Kriget mot _Danmark avslutades, men
i stället drogs _Sverige in i ett
krig mot _Ryssland.

#135

#465

_Katarina var katolik, och förmodligen påverkade det _Johan. _Han försökte göra den svenska kyrkan mer lik den katolska. _Han lät också rusta upp många gamla kyrkor och kloster som hade förstörts under reformationen.

_Även _Vasaslotten byggdes om under den här tiden. _De blev lyxiga palats med stiliga möbler och vackra vävnader på väggarna.

_Johan och _Katarina ville att _Sverige och _Polen skulle samarbeta om makten över _Östersjön. _Efter

_Johans död blev deras son

_Sigismund kung i både _Polen och
_Sverige.

_Johan ___III (_Johan den tredje)
är känd som "byggarkungen".

_Gripsholms slott var ett av de
slott som byggdes om under _Johans
tid.

::: #136 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Karl ___IX

_När kung _Sigismund befann sig i
_Polen var det hans farbror _Karl
som var riksföreståndare i _Sverige.

_Men _Karl hade en önskan om att få

#136

#467

ännu större makt. _Han gjorde uppror mot _Sigismund och lyckades få honom avsatt år #1599. _Sedan hämnades _Karl på de adelsmän som hade hjälpt _Sigismund. _Han kallade dem landsförrädare och lät halshugga dem i _Linköping år #1600. _Det kom att kallas _Linköpings blodbad.

_Karl __IX var den tredje av _Gustav _Vasas söner som blev kung.

_Flera krig

#1600-talet började illa för _Sverige. _Riket var svagt och splittrat och hamnade i krig med

flera länder. _Den polske kungen
_Sigismund ville ha sin svenska tron
tillbaka, så _Polen och _Sverige
krigade mot varandra under många år.

_Makten över handeln på _Östersjön
var viktig eftersom den som styrde
över hamnstäderna kunde ta ut

_.tull. _Under _Karl __IX:s tid
(#1599--#1611) startade därför flera
krig mellan _Sverige, _Danmark och
_Ryssland. _Karl __IX blev känd som
en av de krigarkungar som skulle
göra _Sverige till en stormakt.

=== _Bildbeskrivningar =====

_Teckning av _Karl __IX (_Karl den nionde) var känd som en sträng kung. _Här är han klädd helt i svart- och gulrandigt. _Han har jacka, pluderhosor (shorts), strumpor och skor. _Frisyren är lite märklig, han har kammat upp hår från sidorna för att dölja sin flint!

_Släktträd

_Gustav _Vasa var gift tre gånger och fick många barn.

é _Med _Katarina av _Sachsen-
_Lauenburg fick han barnet _Erik
__XIV

é _Med _Margareta _Leijonhufvud,
fick han #8 barn: _Johan __III,
_Katarina, _Cecilia, _Magnus,
_Anna, _Sofia, _Elisabet, _Karl
__IX, (+ #2 barn som dog
tidigt).

é _Med _Katarina _Gustavsdotter
(_Stenbock) fick han inga barn.

_Vasaättens vapensköld. _Den har
tre ränder i rött, vitt och blått.
_Mitt på skölden finns en vase,
ett knippe med strån.

=====

_Ordlista

_Tull var en slags skatt som
handelsskeppen betalade när de kom
till hamnen.

::: #137 :::::::::::::::::::::::

_Vasadöttrarna

_Tre av _Gustav _Vasas söner blev
kungar, och även hans döttrar fick
göra viktiga saker för _Sverige och

#472

#137

för släkten _Vasa.

_Alla de fem prinsessorna gifte sig med tyska grevar och _.hertigar.

_De flesta tyska _.furstendömena var motståndare till _Danmark, precis som _Sverige var. _Därför var det viktigt att hålla sig väl med dem.

_När prinsessorna flyttade utomlands kunde de lättare knyta viktiga kontakter i de rikena än vad deras bröder kunde, som blev kvar i _Sverige.

_Som gifta skulle de också styra över sina stora hushåll. _I deras

utbildning ingick därför
arbetsledning och språk. _De fick
även lära sig att spela musik, rida
och dansa.

_Cecilia

_När _Cecilia var #24 år gifte hon
sig med en tysk greve som hette

_Kristoffer. _Han arbetade för

_Cecilias bror, kung _Erik __XIV.

_Kristoffer och _Cecilia reste
till _England för att förhandla om
giftermål mellan _Erik och den
engelska drottningen _Elisabet _I.

_När _Cecilia och _Kristoffer var i

#474

#137

_England tog deras pengar slut. _De
lånade nya, men blev osams med dem
som ville ha tillbaka sina pengar.

_Till slut jagades de ut ur landet.

_När de kom tillbaka till _Sverige
var det _Johan som var kung. _Johan
lät _Cecilia få styra över _Arboga
stad och en del andra landområden.

_Hon drev gruvor, järnbruk och
handel, och ägde också två fartyg.

_Dessa använde hon för att sjöröva
med på _Östersjön. _Hon plundrade
utländska fartyg och smugglade
vapen. _På så sätt tjänade hon extra

pengar. _Hon tyckte om prakt och stora fester, så pengar behövdes.

_Cecilia och _Kristoffer fick sex barn innan _Kristoffer dog. _Då var _Cecilia #35 år gammal. _Fyra år senare lämnade hon _Sverige för att bo i _Baden i _Tyskland, där _Kristoffers släkt ägde land. _Där hade _Cecilia ofta brist på pengar. _Hon reste runt för att be personer hon kände om lån och hjälp. _Det finns många berättelser om hur hon jagades av personer hon lånat pengar av. _Cecilia blev #87 år gammal.

_Ordlista

_Hertig är en titel som den som är
bror till en kung brukar få.

_Furstendöme är ett litet land som
styrs av en furste, till exempel
en greve eller hertig. _Vid den
här tiden bestod _Tyskland av
många små furstendömen.

#478

#137

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym sju av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym sju

::

_Siffran inom parentes hänvisar

till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Riksdagen och de fyra

ständer (#138)#479

_Livet för bönderna (#140)#485

_Källor: _Olaus _Magnus
skriver om _Sverige (#142).....#493
_Ute i världen: _Böcker
kunde sprida idéer (#144).....#500
hi _Stormaktstiden (#146).....#508
_På _Gustav __II _Adolfs tid
(#148).....#512
_Soldater, kanoner och skepp
(#150).....#521
_Vasaskeppet (#151).....#526
_Sverige i trettioåriga
kriget (#152).....#531
_Vad ledde trettioåriga
kriget till? (#154).....#537
_Vi

_Drottning _Kristina (#155) ...#543

_Skånelanden blev svenska

(#156)#548

_Karl __XI -- en enväldig

kung (#158)#556

_Viii

::: #138 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Riksdagen och de fyra stånden

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Under medeltiden brukade kungen

samla landets mäktigaste stormän och

biskopar till möten när viktiga

beslut behövde fattas. _Mötena

kallades herredagar och kunde handla

om krig, skatter och lagar. _I

slutet av medeltiden fick även en

del borgare och bergsmän vara med.

_Men det var först under _Vasatiden

som större delen av befolkningen var

representerad vid mötena.

#138

#479

_De fyra stånden

_Under _Vasatiden bestod samhället av fyra grupper som kallades de fyra stånden: adel, präster, borgare och bönder.

é _Adeln bestod av de frälsefamiljer som vuxit fram under medeltiden.

é _Till prästeståndet hörde präster och biskopar. _Liksom adeln ägde kyrkan mycket jord och hade därför stor makt.

é _Borgarståndet bestod av handelsmän och hantverkare i städerna.

é _Till bondeståndet hörde de bönder som ägde sin egen jord. _De bönder som brukade adelsmännens jord fick inte höra till bondeståndet.

::: #139 ::::::::::::::::::::::::::::

_Riksdagarna

_Under _Vasatiden började man samla representanter från alla de fyra stånden vid mötena, som nu kom att kallas riksdagar. _Dessa varade under en eller ett par veckor och det kunde gå flera år mellan riksdagarna. _Senare bestämdes att riksdagar skulle hållas vart tredje

#139

#481

år och mötena blev allt längre. _På #1600-talet brukade de pågå under flera månader.

_De som inte tillhörde något stånd

_Tanken var att folket skulle representeras vid riksdagarna, men under #1600-talet skulle det bli allt fler grupper som inte var representerade. _Det gällde både fattiga och rika grupper. _Bland de rika fanns utbildade personer med "fina" yrken som inte tillhörde något stånd, till exempel läkare och sjökaptener.

#482

#139

_Till de fattiga hörde drängar,
arbetskarlar och torpare. _Och det
skulle dröja ända till #1921 innan
någon kvinna fick delta i riksdagens
arbete.

_Befolkningen på landet och i
städerna

_I slutet av #1500-talet bodde
ungefär en miljon människor i det
svenska riket. _Även det som i dag
är _Finland hörde till _Sverige. _De
flesta människorna bodde i små byar
eller ensamma gårdar ute på
landsbygden. _Ungefär #90 % av

befolkningen var bönder. _Endast en halv procent hörde till adeln.

_I jämförelse med bönderna i resten av _Europa hade de svenska bönderna större politiskt inflytande, eftersom de hade rätt att delta i riksdagen.

_De städer som fanns var små. _I slutet av #1500-talet bodde ungefär #10 #000 personer i _Stockholm.

_Husen i städerna var ofta enkla, omålade och byggda av trä. _I städerna fanns ett rådhus där de som styrde i staden samlades, ett torg

där man köpte och sålde varor samt en kyrka. _Städernas invånare bestod av handelsmän, hantverkare, pigor och drängar.

_Se svällpappersbild.

=== _Bildtext =====

_Norden i slutet av #1500-talet.

_Det gröna området visar _Sverige.

=====

::: #140 :::::::::::::::::::::::

_Livet för bönderna

:::~::~:::::::::::::::::::::

_Livet för folket på landsbygden

förändrades mycket långsamt. _Det

var ingen större skillnad för

#140

#485

bönder som levde under #1500-talet
än för dem som levde flera
århundraden tidigare. _De bodde
ungefär likadant, och försörjde sig
på samma sätt.

_När den svenske prästen _Olaus
_Magnus var i _Rom år #1544, utsåg
påven honom till ärkebiskop i
_Sverige. _Olaus _Magnus hoppades
att den svenska kyrkan en dag skulle
bli katolsk igen, så att han kunde
flytta hem. _Men så blev det inte.

_Olaus _Magnus berättade ofta om
_Norden för sina nyfikna italienska

vänner. _Till slut skrev han ner
alltsammans i en hel serie böcker.

_Här har vi förenklat hans texter
lite, men ungefär så här ritar och
berättar han om barn och vuxna på
#1500-talet:

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning av en bondgård på
#1500-talet. _Bondgården består av
boningshus, lador och uthus.

_Husen bildar en fyrkant med en
gårdsplan i mitten. _På
gårdsplanen finns en brunn med
vatten. _Husen är byggda med

#140

#487

stockar som ligger på varandra.

_Ett hus har en trappa till en övervåning, det är en loftbod.

_Där förvarades mat och kläder.

=====

::: #141 :::::::::::::::::::::::

_Om midsommar

_När alla skogar, ängar och fält står i grönska brukar folk samlas på städernas torg eller ute på ängar för att dansa i skenet av eldar som tänds överallt. _Under dansen brukar man sjunga visor som handlar om forntida hjältar, eller om mördare

#488

#141

och skurkar.

_Sedan brukar flickorna sjunga om
allt dumt som män gör: _De spelar
tärning, slåss på krogen och dricker
sig fulla. _De unga männen svarar
med att sjunga om hur lata,
grälsjuka och skvalleraktiga
kvinnor är.

_Om arbetet på gården

_På gården är det kvinnorna som
lagar mat, bakar bröd och brygger
öl. _De sköter barnen och har ansvar
för gårdens djur.

_Männen sköter åkerbruket,

#141

#489

_ .tröskor, tämjer hästar och sätter
upp _ .gårdsgårdar. _ Om en man
försöker göra sådant som är
"kvinnogöra" kör kvinnorna genast i
väg honom. _ Männen ska hålla sig
till sitt, tycker kvinnorna.

_ Om snöbollskrig

_ När det är snö på marken samlas
pojkar på en kulle. _ De föser
samman en massa snö och bygger en
fästning med små gluggar i murarna.

_ Sedan häller de vatten över
fästningen för att den ska frysa
till is och bli hård och stark.

_Därefter delar pojkarna in sig i lag. _Det ena laget tar plats i fästningen för att försvara den, och det andra laget stannar utanför för att angripa den. _Sedan startar en glad strid som inte förs med andra vapen än snöbollar som kastas.

_Lägger någon in sten eller is i sin snöboll straffas han med att naken doppas i iskallt vatten. _Om några drar sig ur striden och flyr sin väg, stoppar de andra snö innanför kläderna på dem, om de lyckas fånga in dem.

_Olaus _Magnus böcker är viktiga
källor till #1500-talets _Sverige.

_Du kan läsa mer om dem på nästa
sida.

_Ordlista

_Tröska är när man slår loss fröna
från säden.

_Gårdsgårdar är staket runt åkrar
och ängar.

::: #142 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Källor: _Olaus _Magnus skriver om
_Sverige

::::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_I slutet av #1400-talet kom de
första tryckta böckerna, och år
#1555 kom "_Historia om de nordiska
folken", som berättar om livet i
_Norden. _Författare är _Olaus
_Magnus, en svensk präst som i flera
år bodde i _Rom. _Det var där han
skrev sina böcker, som är på latin.
_Sammanlagt #22 böcker blev det.
_De innehåller många bilder.

_Olaus _Magnus skriver om allt
#142

#493

möjligt -- om natur och djur, krig och monster och jättar. _Fakta blandas med en hel del fantasi och olika myter. _Det gäller därför att läsa kritiskt och fundera på om det han skriver verkligen kan stämma.

_Ibland berättar _Olaus _Magnus om barn. _I bok #16 skriver han om de första skolorna. _Olaus _Magnus visste mycket om skolan.

_Det var nämligen kyrkan som ordnade skolor vid denna tid.

_Kyrkan valde ...

... skolemästare eller pedagoger,
det är öfningsledare, hvilka såväl
själfva som genom sina
underordnade hafva att undervisa
två- till trehundra gossar och
ynglingar af olika ålder, äfven om
de äro stormanssöner, i allahanda
goda lärospån samt jämväl med spö
eller ris aga dem, därest de ej
vilja skicka sig väl ...

_Texten är inte lätt att förstå
eftersom översättningen till svenska
är hundra år gammal. _Men vi får

veta att lärarna kallades

#142

#495

"skolemästare", att det främst var söner till stormän som fick gå i skolan -- och att det var tillåtet att bestraffa de pojkar som inte skötte sig med spö eller ris.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar två klassrum.

_I ena bilden sitter skolmästaren i sin kateder med en uppslagen bok. _I ena handen håller han en pekpinne. _Eleverna sitter på golvet med varsin bok. _I den andra bilden visar hur en pappa undervisar sina söner i hemmet.

_Pappan sitter i en stol och
sönerna på knä på golvet.

=====

::: #143 :::::::::::::::::::::::

== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Olaus _Magnus karta över

_Norden från år #1539. _Det är den
första någorlunda korrekta kartan
över _Norden. _Den färglades för
hand senare. _Lägg märke till de
märkliga djuren ute i havet.

#143

#497

_Bildbeskrivning

_Den tecknade kartan visare hela
_Norden och är full av detaljer,
som inte är så vanliga på kartor
idag. _Vi ser förstås berg, sjöar,
och vattendrag. _Men där syns
också hus, träd och buskar och
djur. _Människor åker båt, åker
skridskor, skidor, jagar sälar och
hjortar eller arbetar på fält. _I
haven syns märkliga fantasidjur
som stora sjöormar, jättehumarar
och andra simmande sjöodjur.

_Ländernas form stämmer inte

med hur vi ser kartor idag.

_Namn på kartan: _Scandia,

_Norvegia, _Svecia, _Dalacarl,

_Dania, _Gothia, _Mare _Goticvm,

_Mare _Glacial, _Finmarchia,

_Lappia, _Botnia, _Mare _Botnic,

_Livonia, _Esthia, _Gotlandia,

_Middelpadia

=====

::: #144 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ute i världen: _Böcker kunde sprida
idéer

::::::::::::::::::::::::::::::

_På medeltiden skrev man alla böcker
för hand. _Det var dyrt och tog lång
tid.

_I mitten av #1400-talet kom en
uppfinning som gjorde att böcker
kunde spridas till allt fler
människor -- tryckpressen.

_Boktryckarkonsten

_Det var tysken _Johann _Gutenberg
som först lärde sig konsten att

trycka böcker. _Han kom på att han
#500 #144

kunde gjuta lösa bokstäver i metall.

_Bokstäverna pusslade han ihop till rader och sidor. _Sedan lade han färg på bokstäverna och tryckte texten på papper. _Tryckpressen var uppfunnen.

_Metallbokstäverna kallades typer.

_Efter tryckningen kunde typerna återanvändas. _När man behövde fler typer var det lätt att gjuta nya.

_Den här uppfinningen gjorde att man kunde trycka samma bok i hundratal exemplar, snabbt och billigt. _Det nya sättet att göra

böcker spred sig i hela _Europa på bara några år. _Senare började man även trycka tidningar på samma sätt.

_Böckerna blev billigare tack vare tryckpressen, vilket ledde till att fler människor fick råd att köpa böcker. _Därmed kunde nya tankar och kunskaper spridas mycket snabbare än vad de hade gjort tidigare.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tryckpressen från #1400-talet

från _Gutenbergmuseet i _Mainz i

_Tyskland. _Med den här kan man

trycka text. _En platta med typer,

bokstäver trycks mot ett papper.

_Typerna är löstagbara och kan
sättas om i en ny platta. _Med en
vev pressas plattan mot pappret.

=====

=== _Bildtext =====

_En sida ur den första tryckta
bibeln, _Gutenbergs bibel, från
#1454.

=====

::: #145 :::::::::::::::::::::::

_Martin _Luther och reformationen

_I början av #1500-talet tyckte
den tyske prästen _Martin _Luther

#145

#503

att påven och hela den katolska kyrkan misskötte sig. _De följde inte längre _Bibeln, ansåg _Luther. _Han ville därför att kristendomen skulle renas och förnyas. _Denna förnyelse av kyrkans lära kallas reformationen.

_Eftersom man kunde trycka böcker spred sig _Luthers tankar snabbt.

_Dessutom hade _Luther många elever, även från _Norden. _En sådan elev var _Olaus _Petri, som berättade om den lutherska läran för _Gustav _Vasa.

_I länder som _Holland och
_Schweiz förstördes många
helgonbilder och andra föremål under
reformationen. _Så var det inte i
_Sverige, men de placerades ibland
på kyrkvinden. _Målningar på
väggarna behölls oftast, men målades
ibland över långt senare.

_Kyrkan delades

_Påven ville att kejsaren skulle
gripa _Luther och bränna honom på
bål som kättare, men furstarna i
norra _Tyskland skyddade honom.

_Alla som var emot påven och

den katolska kyrkan kallades protestanter. _Nu startade en lång rad krig mellan protestanter och katoliker. _Krigen pågick till långt in på #1600-talet. _De kallas ibland "religionskrig", men i verkligheten handlade de om vilka som skulle ha makten i _Europa.

_Kyrkan i västra _Europa delades. _Norra _Europa är fortfarande protestantiskt, medan södra _Europa är katolskt. _Kyrkan i östra _Europa är sedan länge grekiskortodox.

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning av en predikan i en protestantisk gudstjänst, av en okänd konstnär i en dansk kyrka #1561. _Här syns ett barn som döps och människor som får nattvard (prästen ger dem bröd och vin). _I tysk propaganda är det _Luther själv som står i predikstolen, men förmodligen är det en vanlig präst som konstnären har målat.

=====

#145

#507

::: #146 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Stormaktstiden

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Historia

_På #1600-talet blir _Sverige en av _Europas stormakter. _Därför kallas den här tiden i svensk historia för stormaktstiden. _En stormakt är ett rikt och mäktigt land med en stark krigsmakt.

_Under stormaktstiden är _Sverige i krig med grannländerna runt _Östersjön nästan jämt. _Ute i _Europa strider protestantiska och

#508

#146

katolska länder mot varandra i det som kom att kallas det trettioåriga kriget. _Sverige deltar i kriget på protestanternas sida.

_Stormaktstidens sista två regenter är enväldiga. _Det betyder att de struntar i riksdagen och bestämmer allting själva.

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800-talet

år #2000-talet _Här är vi nu.

::: #147 :::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é hur _Sverige blir en stormakt
é de många krigen och hur de
påverkar människor på olika sätt
é hur kungen blir enväldig
é hur adelns makt först ökar och
sedan minskar
é de grymma häxjakterna.

=== _Bildbeskrivning =====

#3 barn tittar på en kanon och
säger:

-- _Tänk att _Sverige var det
största och mäktigaste landet i
norra _Europa.

-- _Mm, som krigade nästan hela
tiden ...

-- _Vad var det som gjorde att
just _Sverige kunde bli så
mäktigt?

=====

#147

#511

::: #148 ::::::::::::::::::::::::::::::

_På _Gustav __II _Adolfs tid

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Karl __IX:s son blev kung år #1611.

_Han var då #16 år gammal och fick
kunganamnet _Gustav __II _Adolf.

_När _Gustav _Adolf växte upp hade
han inte mycket tid för att leka och
ha roligt. _Istället studerade han,
framför allt språk, politik och
krigskonst.

_Adelsmannen _Axel _Oxenstierna
hjälppte den unge kungen att regera.

_Axel _Oxenstierna skulle fortsätta

vara en viktig person för _Sveriges
#512 #148

styrning under en stor del av
#1600-talet.

_Gustav __II _Adolf (_Gustav den
andre _Adolf) gifte sig med den
tyska prinsessan _Maria _Eleonora.

_Så styrdes _Sverige

_Till riksdagarna kom
representanter för de fyra stånden
-- adel, präster, borgare och
bönder. _Där beslutade man bland
annat om skatter och nya lagar.

_Gustav __II _Adolf styrde riket
med hjälp av ett riksråd. _Riksrådet
bestod av riksämbetsmän som hade

ansvar för var sitt viktigt område.

_De var ungefär som ministrar i en regering. _De ansvarade för domstolarna, armén, flottan och ekonomin. _Axel _Oxenstierna var rikskansler i rådet och den som ledde arbetet. _Alla hade sina kontor på det kungliga slottet i _Stockholm.

_Riket delades in i län, och i varje län fanns en landshövding som samlade in skatterna.

_Landshövdingarna bodde ofta i de gamla slotten från _Vasatiden.

_Nya städer

_Gustav __II _Adolf ville att handel och tillverkning av varor skulle öka och att det skulle bli fler svenska affärsmän och företagare. _Därför grundade han många nya städer, till exempel _Göteborg, _Umeå och _Piteå. _Med hjälp av invandrade holländare växte _Göteborg snabbt till en storstad. _Men de andra nya städerna växte mycket långsammare. _De flesta svenskarna fortsatte att vara bönder

och bergsmän.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Nya städer i _Sverige på

#1600-talet.

_Bildbeskrivning

_Karta över #1600-talets

_Sverige. _Till _Sverige hör även

_Finland.

_Längs norrlandskusten: _Torneå,

_Luleå, _Piteå, _Umeå,

_Sundsvall, _Söderhamn

_I _Svealand: _Falun, _Säter,

_Vaxholm, _Sala, _Eskilstuna,

#516

#149

_Lindesberg, _Kristinehamn,

_Askersund

_I _Götaland: _Åmål, _Vänernborg,

_Göteborg, _Alingsås, _Gränna,

_Karlskrona, _Karlshamn,

_Kristianstad

_I _Finland: _Kajana, _Brahestad,

_Gamla _Karleby, _Jakobstad,

_Nya _Karleby, _Kristinestad,

_Tavastehus, _Lappstrand,

_Veckelaks.

_I dagens _Ryssland: _Nyen

=====

_Skolor i städerna

_När _Gustav _Vasa hade stängt klostren på #1500-talet hade också klosterskolorna försvunnit. _På _Gustav __II _Adolfs tid öppnades många nya skolor i städerna. _För handelsmännens söner fanns det skriv- och räkneskolor. _I de större städerna fanns gymnasier där bland annat präster utbildades.

_För barn till fattiga bönder fanns det inga skolor ännu.

_Snabbare förbindelser

_År #1636 infördes posten, som var mycket viktig för brevväxlingen mellan riksrådet och landshövdingarna. _Särskilda postbönder var brevbärare. _En postbonde ansvarade för att ta posten två mil, till nästa postbonde. _Fort skulle det gå. _Ett brev från _Stockholm till södra _Sverige fick bara ta fyra dagar. _Postbönderna fick ingen lön, men de slapp bli soldater.

_Vägarna var ibland bara små

#149

#519

stigar, så det var inte lätt att ta sig fram. _Bönderna fick därför i uppdrag att bredda vägarna. _Vid ungefär varannan mil fanns det gästgivargårdar där resande kunde få mat och byta till utvilade hästar.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning av en ung postbonde som springer. _Postbonden hade ett spjut för att skydda sig mot vilda djur och överfall.

=====

_Kungens nyheter

_Alla gick i kyrkan på söndagarna.

_Då läste prästen upp nyheter och meddelanden, men han läste bara upp sådant som kungen ville att folket skulle känna till. _Sveriges första tidning, som kom ut #1645, innehöll bara kungens och riksrådets nyheter.

::: #150 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Soldater, kanoner och skepp

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Kung _Gustav __II _Adolf rustade

ständigt för krig. _Kanoner och alla andra vapen som armén behövde

#150

#521

tillverkades i _Sverige.

_Hur kungen skaffade soldater

_Soldaterna valdes ut genom
utskrivningen. _Kungens tjänstemän
reste runt i landet och "skrev ut"
män mellan #18 och #40 år. _Det var
de starkaste männen som togs ut till
krig.

_För att ingen skulle komma undan
måste alla präster i landet föra
noggranna listor över vilka som
bodde i deras församlingar. _Det
kallades att prästen gjorde
kyrkobokföring.

#522

#150

_Det räckte inte med de svenska och finska soldaterna. _Kungen behövde också hyra utländska soldater, till exempel tyskar, engelsmän och skottar. _De var yrkessoldater och slogs mot vem som helst, bara de fick bra betalt.

_Sådana soldater kallades legoknektar.

_Skickliga hantverkare

_Affärsmannen _Louis _De _Geer startade tillverkning av kanoner och andra vapen i _Finspång och

_Norrköping. _Under flera år köpte

den svenska armén alla sina vapen från hans fabriker.

_Vallonerna, en folkgrupp från området vid nuvarande _Belgien, var duktiga på att smida järn och tillverka stål. _Louis _De _Geer anställde många valloner i sina fabriker. _Vallonerna lärde svenskarna många tekniska nyheter som var viktiga för vapentillverkningen och _Sveriges möjlighet att bli en stormakt.

_Vapentillverkningen satte fart på gruvorna i _Bergslagen. _Falu

koppargruva blev den största i hela
_Europa.

_Långt nere i gruvorna var det
kolsvart, vått och trångt, och många
gruvarbetare omkom i olyckor. _Utan
dessa gruvarbetare och all den malm
de fick upp hade _Sverige aldrig
blivit någon stormakt.

=== _Bildtext =====

_Den här kanonen är tillverkad på
#1600-talet och står i _Kalmar.

=====

::: #151 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vasaskeppet

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Gustav __II _Adolf beställde också stora krigsskepp. _Ett sådant skepp var _Vasa, som var tänkt att bli den svenska flottans stolthet. _Prakten skulle imponera på fienden och alla svenskar skulle känna sig stolta.

_Stora krigsfartyg som _Vasa användes för att försvara _Sveriges kuster, men också för att täppa till fiendens hamnar runt _Östersjön.

_Inga handelsfartyg fick segla ut i

_Östersjön utan att först betala

#526

#151

tull till _Sverige.

_Tungt lastad

_Under flera veckor lastades _Vasa inför sin första resa, sin jungfrutur. _Matförråden fylldes med saltad fisk, saltat fläsk och skeppsskorpor. _Massor av öltunnor rullades ombord.

_Det fanns gott om kulor och krut till skeppets #64 kanoner. _Bara en enda kanonkula kunde väga närmare #12 kg. _Vasa var verkligen tungt lastad.

_Söndagen den #10 augusti #1628

#151

#527

lade _Vasa ut från kajen nedanför
_Stockholms slott. _Folk hade
samlats längs stränderna. _De hörde
fartygets kanoner skjuta _salut och
såg hur hon sakta gled ut på
vattnet. _Hon var ståtlig med sina
mäktiga master, prydda med blågula
flaggor.

_Skeppet sjönk

_När skeppet kom ut på öppet
vatten krängde hon till. _Strax kom
nästa stöt och nu krängde hon
våldsamt. _Vattnet forsade in genom
de öppna kanonluckorna. _Vasa lade

sig på sidan och sjönk sedan snabbt till botten.

_De flesta människor klarade sig, men cirka #40 personer miste livet.

_Flytvästar fanns inte och det var inte vanligt att kunna simma.

_Olyckan berodde på att skeppet var felaktigt byggt. _Den del av skeppet som låg ovanför vattenytan var för tung, särskilt när den tunga lasten var ombord.

#333 år efter förlisningen bärgades _Vasaskeppet upp till ytan igen. _I dag har hon ett eget

museum: _Vasamuseet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en matskål i trä med sju träskedar som flera sjömän delade på och en läderstövel som man har hittat ombord på _Vasaskeppet.

=====

_Ordlista

_Salut är en militär hälsning som görs genom att man skjuter med ett oladdat vapen, oftast för att fira något. _När man skjuter salut med en kanon smäller det högt utan att det kommer någon kanonkula.

#530

#152

::: #152 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Sverige i trettioåriga kriget

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_I _Tyskland rasade ett krig mellan katoliker och protestanter. _Det pågick #1618--#1648 och kom att kallas det trettioåriga kriget. _Den tyske kejsaren stödde påven och slogs för katolikerna, och hans soldater trängde allt längre norrut. _De närmade sig _Östersjön.

_Sedan _Gustav _Vasas tid var

_Sverige ett protestantiskt land,

och nu var landet hotat. _Gustav

__II _Adolf bestämde sig för att gå

#152

#531

med i kriget. _Han ville hjälpa
protestanterna i norra _Tyskland att
slå tillbaka katolikerna. _Han ville
också erövra nya områden till
_Sverige.

_Sommaren #1630 landsteg _Gustav
__II _Adolf i _Tyskland. _Med sig
hade han en väldig armé på över
#30 #000 man.

=== _Bildtext =====

_Slaget vid _Breitenfeld. _I den
svenska armén fanns #4650 svenskar
och finnar. _Resten var inhyrda
yrkessoldater. _I följet fanns

#532

#152

också vissa soldaters familjer,
både kvinnor och barn.

=====

_Gustav __II _Adolf sågs som hjälte

_Gustav __II _Adolf och hans armé

vann ett stort slag över kejsarens

soldater vid _Breitenfeld år #1631.

_Sedan fortsatte svenskarna vidare,

ända ner till staden _München i

södra _Tyskland. _Där bodde kungens

_hov över vintern.

_Den svenske kungen blev snabbt

berömd i hela _Europa. _Det kom

sändebud med pengar från tyska

#152

#533

småfurstar som ville hjälpa

"_Lejonet från _Norden" att krossa
kejsaren.

=== _Bildtext =====

_I krig användes _.fanor för att
hålla ihop trupperna. _Den här
tyska fanan togs som krigsbyte
under slaget vid _Breitenfeld.

_Idag finns den på _Armémuseum i
_Stockholm.

=====

_Ordlista

_Hovet är de personer som finns
närmast den kungliga familjen.

_Fana är en flagga som är fäst på en stång, tänkt att bäras.

::: #153 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kungens död

_Kejsarens trupper började samla sig igen. _Det var dags för ett nytt stort slag, den här gången vid den lilla staden _Lützen i norra _Tyskland.

_Tidigt på morgonen den #6 november #1632 stod de båda arméerna mitt emot varandra. _Det var kallt och dimmigt. _Kanonerna började mullra, och snart var striden i

#153

#535

full gång.

_Plötsligt upptäckte svenskarna att deras kung var mitt inne bland fienderna. _I dimman och röken hade _Gustav __II _Adolf ridit fel och dödades omedelbart av kejsarens soldater. _Till slut lyckades svenskarna ändå vinna slaget.

_Slaget vid _Lützen var ytterligare en hemsk människoslakt. _Efter slaget låg tusentals döda och sårade människor kvar på marken. _De fick bara ligga där. _Arméerna hade inte med sig läkare eller

sjukvårdare.

_Gustav __II _Adolfs jacka, som han hade på sig när han dog, visar spår av de skador han fick. _Hans häst, _Streiff, dog på väg hem till _Sverige och bevarades genom att den stoppades upp. _Både jackan, strumpan och hästen finns i dag på _Livrustkammaren i _Stockholm.

::: #154 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad ledde trettioåriga kriget till?
::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_Gustav __II _Adolfs enda barn hette _Kristina. _Hon var bara sex år när

fadern dog och hon blev genast

#154

#537

_Sveriges drottning. _Kungens gamle
vän _Axel _Oxenstierna ledde en
_.förmyndarregering tills _Kristina
blev myndig år #1644.

_Kriget fortsatte i över femton år
efter _Gustav __II _Adolfs död. _De
svenska trupperna leddes av hans
generaler. _Hemma i _Sverige skrev
man hela tiden ut nya soldater för
att ersätta de som dog. _Till slut
var det brist på män. _De flesta
vuxna män hade redan försvunnit
till krigen, så snart blev även
tonåringar och åldringar tvungna

att ge sig iväg.

_Många soldater blev så svårt skadade att de inte kunde arbeta. _De fick tigga mat och pengar.

_Adeln tjänade på kriget, men inte bönderna

_Det behövdes mer och mer pengar till krigskassan. _Drottning

_Kristina lånade därför pengar av adelsmän och affärsmän, som fick statens gårdar i pant för lånen.

_Krigsmakten behövde också fler adelsmän som _officerare.

_Därför _adlade _Kristina många familjer och delade ut statens gods och gårdar till dem. _Krigsbytena och gåvorna från drottningen gjorde de rika adelsfamiljerna ännu rikare och mäktigare. _De levde som småkungar i lyx och överflöd.

_Samtidigt fick bönderna det sämre. _Bönderna på adelns gårdar måste nu betala skatt till adelsmännen i stället för till kungen. _Män ur bondefamiljerna skrevs ut som soldater och många av dem stupade i kriget. _Hemma på

gården fick kvinnorna sköta det mesta arbetet.

_Äntligen fred

_År #1648 blev det äntligen fred i
_Europa, och man bestämde att
_Sverige skulle få några tyska
områden vid _Östersjön. _Danmark
hade slutit fred med _Sverige redan
tre år tidigare. _Då fick _Sverige
landskapen _Jämtland, _Härjedalen
och _Halland samt öarna _Gotland och
_Ösel.

_Ordlista

_Förmyndarregeringen styr landet när den som ska bli kung eller drottning inte är tillräckligt gammal för att regera.

_Officerare är ett befäl i det militära, alltså ett slags chef för militärer.

_Adla är när en kung eller drottning utnämner någon till adel.

::: #155 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Drottning _Kristina

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristina uppfostrades till att bli regent. _Det spelade ingen roll att hon var flicka, _Gustav __II _Adolf hade bestämt att dottern skulle få den bästa utbildningen som fanns att få.

_Kristina fick därför lära sig att rida, fäktas och skjuta med pistol och gevär. _På schemat stod också matematik, geografi, latin, franska och flera andra språk. _Men helst läste hon historia. _Då lärde hon

#155

#543

sig hur andra regenter hade gjort för att lyckas, eller misslyckas.

_Historiens pampigaste kröning

_Kristina blev regent samma år som hon blev myndig, men kröningen blev inte av förrän sex år senare.

_Festen behövde planeras noga.

_Kröningsfesten varade i fyra dagar, och blev den pampigaste och mest påkostade i _Sveriges historia. _Hela _Stockholm firade.

_Drottningen lät kasta ut pengar på gatorna och folket bjöds på helstekt oxen och uppträdanden. _Bland

spektaklen fanns till och med lejon som slogs mot björnar.

_Riksdagen ville att _Kristina snabbt skulle gifta sig så att

_Sverige kunde få en arvinge, men

_Kristina ville inte. _Om hon gifte sig skulle hon förlora sin makt.

_Adjö till _Sverige

_När _Kristina hade regerat i tio år bestämde hon sig för att

abdikera, det vill säga lämna

tronen. _I hemlighet hade hon blivit

katolik och kunde inte längre vara

svensk drottning. _Hon lämnade

_Sverige och reste till _Rom.

_Skandal, tyckte många när det blev känt att hon blivit katolik.

_Hon var ju dotter till "_Lejonet från _Norden" som gett sitt liv i kampen mot katolikerna.

_Men i _Rom hittade _Kristina vad hon sökte. _Där träffade hon mäktiga och lärda människor. _Hon hyllades av påven och katolikerna. _I _Rom njöt hon av konst, musik och teater. _Hennes boksamling var en av de största i _Europa.

_Kristina dog #1689 och ligger

#546

#155

begravd i _Sankt _Peterskyrkan i

_Rom.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av _Kristinas mantel som hon
bar vid sin kröning. _Den har ett
långt släp och är blå med vita
kanter. _Tyget är mönstrat med
kronor. _Runt halsen finns vit
päls.

=====

#155

#547

::: #156 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Skånelanden blev svenska

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Under _Kristinas regeringstid tog
det trettioåriga kriget slut. _Men
freden varade inte så länge.

_Den nye kungen, _Kristinas kusin

_Karl _X _Gustav, startade nya krig.

_Sverige anföll _Danmark

_Danmark passade på att anfälla

_Sverige medan den svenska armén var
upptagen med att kriga i _Polen. _Då

vände _Karl _X _Gustav sin armé mot

_Danmark och gick genom _Tyskland in

i det danska landskapet _Jylland.

#548

#156

_Den danske kungen trodde att det skulle dröja innan den svenska armén skulle nå _Köpenhamn, eftersom de hade flera vatten att passera. _Men det blev en mycket kall vinter och svenskarna kunde marschera över isarna. _På ett par ställen brast isen, och soldater och hästar försvann ner i det svarta djupet. _Men nästan hela armén klarade sig ändå över till andra sidan och kunde fortsätta mot _Köpenhamn.

_Freden i _Roskilde

_I _Köpenhamn blev den danska armén överraskad och hann inte samla ihop sitt försvar ordentligt. _Den danske kungen var tvungen att be om fred för att rädda _Köpenhamn och sitt land. _Freden slöts i staden _Roskilde år #1658, och _Danmark fick betala ett högt pris: _Sverige fick _Skåne, _Blekinge och _Halland. _Dessa tre landskap kallades _Skånelanden. _Även _Bohuslän blev svenskt.

_Ett par år senare dog _Karl _X
#550 #156

_Gustav plötsligt i lung-
inflammation, men kampen mellan
_Danmark och _Sverige var inte över.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Den svenska armén gick över
flera sund, med början över _Lilla
_Bält, och intog ö efter ö på sin
väg mot _Köpenhamn.

_Bildbeskrivning

_Karta. _En lång röd pil visar
arméns väg, från _Polen, genom
_Tyskland och upp genom _Danmark.
_På kartan är de svenska

landskapen _Halland, _Skåne och
_Blekinge markerade som delar av
_Danmark.

=====

::: #157 :::::::::::::::::::::::

_Danmark försökte ta tillbaka
_Skånelanden

_Danskarna hade förlorat stora
delar av sitt land, så det var inte
underligt att de senare försökte ta
tillbaka något. _Danmark skulle
under lång tid vara en stor fiende
till _Sverige, och det rasade flera
krig mellan länderna.

#552

#157

_Snapphanarna

_Många skånska bönder ville inte bli svenskar, utan stod på _Danmarks sida i krigén mot _Sverige. _I norra _Skåne fanns skogsbönder som gjorde motstånd. _De kallade sig snapphanar. _Snapphanarna låg i bakhåll i de mörka skogarna och tog de svenska soldaternas mat, pengar och vapen. _Soldaterna svarade med hänsynslöst våld och kunde bränna ner hela byar, trots att byborna ofta var helt oskyldiga.

_Det har skrivits många
#157

#553

äventyrsböcker om snapphanarna.

_Se svällpappersbild.

=== _Bildtext =====

_Efter freden i _Roskilde #1658
var _Sverige som störst.

=====

_De nya svenskarna

_Människorna i landskapen som hade
tillhört _Danmark tvingades att bli
svenskar. _De skulle lyda svenska
lagar och betala skatt till den
svenske kungen.

_Det bestämdes att prästerna
skulle predika på svenska. _Barnen

#554

#157

var tvungna att lära sig läsa och skriva på svenska, och föräldrar som inte hjälpte sina barn med det straffades.

_Med hjälp av __ABC-BOKEN lärde sig barnen i _Skånelanden att läsa och skriva svenska. _I boken är tuppen ett sagodjur som hjälper barnen. _Han kunde lägga ägg, men bara till de flitigaste.

::: #158 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Karl __XI -- en enväldig kung
::::::::::::::::::::::::::::

_Karl __XI var son till _Karl _X
_Gustav, och han ärvde tronen. _När
_Karl __XI var liten hade landet en
förmyndarregering som bestod av hans
mamma _Hedvig _Eleonora och höga
adelsmän i riksrådet. _Under den här
tiden fick staten enorma skulder
medan adelsmännen själva samlade på
sig stora rikedomar och landområden.
_Nu ägde adeln nästan all den jord
som _Gustav _Vasa en gång hade tagit
från kyrkan.

#556

#158

_Adeln straffades

_Några år efter att _Karl __XI började regera straffade han adelsmännen i förmyndarregeringen med höga böter, för att de hade skött sitt arbete så dåligt. _Sedan tvingade han adeln att lämna tillbaka all jord som tidigare tillhört staten. _Denna händelse kallas för reduktionen.

_Adeln fick bara behålla det som räknades som "gammal" adelsjord, alltså den jord som en adelsfamilj ägt sedan lång tid tillbaka. _Detta #158 #557

gjorde att staten, adeln och de
självägande bönderna nu ägde var sin
tredjedel av _Sveriges jord. _På det
viset räddade kungen _Sverige från
en ekonomisk katastrof.

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning av _Karl __XI (_Karl den
elfte), klädd som en romersk
härförare, #5 år gammal. _Han har
på sig en rustning på överkroppen
och under den en klänning. _Han
har långt lockigt hår. _Bredvid
honom står två lejon i guld.

=====

#558

#158

_Hedvig _Eleonora

_Hedvig _Eleonora var #18 år när hon gifte sig med _Karl _X _Gustav och blev _Sveriges drottning. _Efter bara fem år dog hennes man, men _Hedvig _Eleonora levde i ytterligare #55 år och fick stor betydelse för kungamakten under den tiden.

_Drottningen satt med i sin sons förmyndarregering, men hade svårt att få makt över adeln där. _När _Karl __XI blev kung betydde hans mor mycket för honom. _Han lyssnade #158 #559

på vad hon hade att säga och hon hade ofta åsikter om beslut som skulle fattas. _Hon tyckte illa om krig och hade stort intresse för konst och kultur.

_När _Karl __XI dog fick _Hedvig _Eleonora sitta i ytterligare en förmyndarregering. _Den här gången för sin sonson _Karl __XII.

::: #159 ::::::::::::::::::::::::::::

_Kungen bestämde allt

_Med reduktionen förlorade adeln mycket av sin makt, men kungen blev desto mäktigare. _Så småningom

#560

#159

skötte _Karl ___XI landet utan att
fråga riksdagen eller adelsmännen i
rådet. _Han blev en enväldig kung.
_Det betydde att han bestämde allt.

_Karl ___XI ville ha fred. _Men han
förstod att landet måste ha en egen
armé som snabbt kunde rycka ut om
det kom ett anfall. _Därför bestämde
han att varje by i hela landet
skulle ha ett soldattorp med en
liten åker och betesmark. _På
_.torpet skulle en soldat och hans
familj kunna bo. _Byn ansvarade för
att försörja familjen. _I fredstid

arbetade soldaten med jordbruk.

_Flottan fick en egen stad,

_Karlskrona i _Blekinge, som blev en

av _Sveriges största städer. _År

#1700 låg det #38 krigsfartyg av

samma storlek som _Vasaskeppet i

_Karlskronas hamn.

"_Gråkappan" inspekterade militären

_Karl __XI krävde mycket av dem

som arbetade i statens tjänst. _Alla

måste vara flitiga, pålitliga och

sparsamma med statens pengar.

_Många kallade _Karl __XI för

"_Gråkappan". _Namnet kom av att

#562

#159

kungen sägs ha rest runt i landet
klädd som en vanlig människa.

_Enligt legenden klädde han sig så
för att ingen skulle känna igen
honom, men i dag tror forskarna att
det inte stämmer. _Han reste runt
för att kontrollera rikets
regementen, alltså platserna där
militärerna utbildades. _Förmodligen
var han inte särskilt hemlig när han
reste.

_Omtyckt av bönder

_De sista åren av _Karl __XI:s liv
blev svåra. _Sverige drabbades av

missväxt och hungersnöd, och kungen gjorde allt han kunde för att köpa brödsäd från andra länder.

_Karl __XI var bara #41 år när han dog år #1697. _Han hade då skapat ordning och reda i landet. _Bönder uppskattade att kungen hade varit hård mot de rika adelsmännen. _Armén och flottan var starka, och _Sverige hade haft fred i över #20 år. _Det var den längsta freden sedan _Gustav _Vasas dagar.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av _Karl __XI:s hatt som är
en vit enkel hatt. _Den bar han
vid slaget vid _Lund #1676, under
ett krig mot _Danmark. _Det kriget
blev hans sista krig.

=====

_Ordlista

_Torp är en stuga med lite mark.

#159

#565

#566

#159

_Anna- _Lena _Stålnacke, _Maria
_Bergman, _Peter _Kinlund, _Marianne
_Abrahamsson, _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Puls __SO #5

_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med

__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym åtta av åtta

_Till punktskriftsläsaren

.....

_Först i boken finns text från

originalets insida pärm, här

finns _Europafakta och en

tidslinje över _Sveriges historia

från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på

ny sida. _Markera gärna med ett

gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar

till många bilder.

_Boken har många svällpappers-

bilder. _Se till att du har dem

nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera
_Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på

_Ii

anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Anfallet på _Norge (#164).....	#584
_Källor: _Barn registrerades i kyrkböcker (#166).....	#592
_Källor: _En adelsflickas barndom -- självbiografi (#168).....	#597
_Ute i världen: _Europas stormakter (#170).....	#603
_Register (#172).....	#614

_Vi

::: #160 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristendom och häxjakt

:::~::~::::::::::::::::::::::::::::

_Karl __XI använde kyrkans präster

för att lära folket att lyda både

kyrkans och statens lagar och

bestämmelser. _Det var viktigt att

se till att alla skötte sitt arbete

och gick i kyrkan varje söndag.

_Prästen fungerade som en sorts

kontrollant över människorna i sin

församling. _Han hade rätt att

straffa dem som inte följde kyrkans

regler.

_Tjuvar och mördare togs till

#160

#567

tinget för att få sina domar. _Där dömdes de till straff som var lika hårda som på medeltiden.

_Kyrkan ansvarade för folks utbildning

#1686 infördes en lag om att alla svenskar skulle lära sig läsa.

_Detta gällde både pojkar och flickor, och det blev klockarens uppgift att undervisa dem.

_Klockaren var prästens medhjälpare i kyrkan. _Många bönder tyckte att det var onödigt att barnen skulle lära sig bokstäver. _De hade

#568

#160

viktigare saker att göra hemma på gården.

_Prästen kontrollerade att alla i församlingen kunde läsa katekesen.

_Katekesen var en liten lärobok med frågor och svar om _Luthers kristna lära. _Prästen besökte gårdarna och höll förhör, så kallade husförhör.

_Katekesen fanns i varje familj.

_Den förklarade den kristna tron så att alla skulle förstå den.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning av ett husförhör hos en bondfamilj. _Prästen förhör

#160

#569

gårdens invånare. _De skulle visa
för prästen att de kunde texter ur
katekesen utantill, bland annat
bönen _Fader vår och de tio
budorden.

=====

::: #161 :::::::::::::::::::::::

_De grymma häxjakterna

_I slutet av #1600-talet började
människor peka ut vissa kvinnor och
beskylla dem för att vara häxor.

_Häxjakt hade redan pågått i andra
delar av _Europa under flera hundra
år.

#570

#161

_Rykten gick om att de utpekade kvinnorna var i förbund med djävulen. _Man trodde att de använde magi och trolldom. _Tusentals kvinnor anklagades i _Sverige för häxeri, och ungefär #300 dömdes till döden och avrättades.

_Vid rättegångarna brukade man använda små barn som vittnen.

_De fick berätta hur häxorna hade lurat dem till _Blåkulla. _Där hade häxorna festat hela natten tillsammans med djävulen, och de hade hånat _Gud och _Jesus, sa

barnen.

_Kvinnorna förhördes och
_.tortrades ända tills de "erkände"
allt som de anklagades för.

_Till slut satte vetenskapsmän och
präster stopp för häxjakterna. _De
förklarade att kvinnorna hade dödats
på falska anklagelser och rena
fantasier. _Det visade sig att många
barn hade blivit lurade att ljuga
under rättegångarna, och fått
belöningar för att hitta på
historierna.

=== _Bildtext =====

_Ur en fransk bok från #1400-
talet. _Redan på medeltiden
berättades om hur häxor flög på
kvastar.

=====

_Ordlista

_Tortera är att plåga någon, ofta
för att tvinga fram en bekännelse.

::: #162 :::::::::::::::::::::::

_Karl __XII -- soldatkungen

:::~::~:::::::::::::::::::::

_När _Karl __XI dog blev hans son

_Karl kung, trots att han bara var

#15 år. _Han fick kunganamnet

#162

#573

_Karl __XII.

_Strax efter _Karl __XI:s död
brann _Tre _Kronor, slottet i
_Stockholm, ner. _Stora delar av
_.riksarkivet med viktiga brev och
räkenskaper förstördes. _Det
stätliga tornet med de tre kronorna
i toppen rasade ihop i ett regn av
gnistor.

_Tre mot en

_Olyckorna fortsatte. _År #1700
anfölls _Sverige av _Danmark, _Polen
och _Ryssland samtidigt. _Det stora
nordiska kriget hade börjat, ett

#574

#162

krig som skulle pågå i tjugo år.

_Varför anföll de? _Jo, alla tre ville vinna tillbaka stora

landområden som de hade förlorat under de tidigare krigen med

_Sverige. _De ville också ha bort

_Sveriges kontroll över handeln på

_Östersjön.

_I alla byar och städer var det dags för soldater att dra på sig

uniformerna och lämna sina

soldattorp och sina familjer.

_Under _Karl ___XII:s (_Karl den tolfte) tid som kung var det krig

nästan hela tiden.

_Karl utbildades för att bli kung

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som _Karl __XII gjort.

_Här finns djur ritade och namnen

på svenska och latin:

é _Unicornis _Enhörning

é _Testudo _Sköldpadda

é _Erinaceus _Igelkott

é _Melis _Grävling

é _Crocodilus

é _Alces älg

é _Cerpens _Orm

=====

#576

#162

_När _Karl __XII var barn hade han en egen lärare som undervisade om allt han behövde kunna för att bli kung. _Prinsen fick lära sig om hur landet styrdes och hur man förde krig. _Han fick lära sig flera språk och historia.

_Det finns några brev bevarade som _Karl skrev när han var liten, och en teckning där han har ritat olika djur. _Intill varje bild har han skrivit djurets namn på både latin och svenska. _Det var viktigt att kunna latin eftersom det var den

tidens internationella språk,
ungefär som engelska är i dag.

_I dag finns teckningen i
_Riksarkivet i _Stockholm.

_Ordlista

_Arkiv är en plats där man förvarar
viktiga dokument.

::: #163 ::::::::::::::::::::::::::::

_Seger på seger

_Efter en snabb seger mot _Danmark
förde _Karl __XII över sina trupper
till _Estland. _Där slog de en
mycket större rysk armé vid _Narva
och marscherade sedan in i _Polen.

#578

#163

_Efter flera år av strider var den polske kungen tvungen att sluta fred med _Sverige.

_Svåra motgångar

_Kriget mot _Ryssland fortsatte och _Karl __XII bestämde sig för att tåga mot _Moskva, _Rysslands huvudstad. _Han var övertygad om att det enda sättet att snabbt få slut på kriget, var att anfälla _Ryssland och krossa landet en gång för alla.

_Det beslutet ledde till stora problem. _De svenska soldaterna behövde mat och hästarna behövde

foder, men överallt längs

svenskarnas väg hade den ryska armén
bränt och förstört böndernas förråd.

_Svenskarna hittade knappt någonting
att leva på. _Vintern #1709

tvingades de därför att vända
söderut. _Där fanns det mat, men
där drabbades de i stället av en
ovanligt hård och kall vinter.

_Halva armén frös ihjäl.

_Slaget vid _Poltava

_När svenskarna _belägrade staden
_Poltava sårades kungen i foten och
kunde inte leda sina soldater som

#580

#163

han brukade. _Sommaren #1709 kom en stor rysk armé för att göra slut på svenskarna. _Resterna av den svenska armén besegrades, och de som överlevde blev krigsfångar. _Kungen lyckades fly.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_De röda pilarna visar ungefär hur _Karl __XII och hans armé drog kors och tvärs genom _Europa.

_Bildbeskrivning

_Karta över _Europa. _Röda pilar går från _Stockholm, via _Skåne,

#163

#581

mot _Baltikum (som är en del av
_Sverige), vidare till _Polen,
_Tyskland. _Åter till _Polen, till
_Ryssland, ner till _Turkiet, genom
_Ungern, _Österrike, _Tyskland. _Upp
genom västra _Sverige till _Norge.

=====

_Hemma i _Sverige

_Hemma i _Sverige fick soldaternas
fruar fortsätta att slita på torpen.

_De flesta skulle aldrig se sina män
igen. _De blev krigsänkor.

_Krigsänka är en kvinna vars man har
dött i kriget.

#582

#163

_Ännu en fiende -- pesten

_År #1710 slog pesten till igen,
samma fruktansvärda böldpest som på
medeltiden hade kallats digerdöden.

_Pesten krävde fler människoliv än
alla _Karl __XII:s krig tillsammans.

_Den drabbade främst de större
städerna. _Bara i _Stockholm dog
#20 #000 människor, en tredjedel av
stadens befolkning.

_Ordlista

_Belägra betyder att omringa en
befästning eller stad innan man
planerar att anfälla den.

#163

#583

::: #164 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Anfallet på _Norge

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_Efter slaget vid _Poltava flydde kungen söderut, till _Turkiet. _Där stannade han i flera år för att övertala sultanen, den muslimske härskaren, att anfälla _Ryssland.

_Sultanen anföll faktiskt _Ryssland två gånger medan _Karl __XII var hans gäst, men anfällen lyckades inte. _Till slut red _Karl __XII hela den långa vägen hem till _Sverige, år #1714.

#584

#164

_Kungens sista strid

_När _Karl ___XII kom hem samlade han genast ihop en ny armé för att försöka erövra _Norge från _Danmark.

_Karl ___XII:s soldater kallades karoliner.

_En del av armén gick över fjällen mot staden _Trondheim. _Kungen själv ledde anfallet mot södra _Norge.

_Där, nära gränsen till _Sverige, ligger en fästning som heter

_Fredriksten. _Svenskarna omringade fästningen, och soldaterna grävde

ner sig i _ .skyttegravar för att

#164

#585

skydda sig mot fiendens kulor.

_Den #30 november år #1718, när kungen inspekterade grävandet, träffades han av en kula som gick rakt genom huvudet. _Han dog omedelbart. _Ingen såg vem som sköt.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av uniformen som _Karl __XII hade på sig när han blev dödad.

_Den finns på _Livrustkammaren i _Stockholm.

_Uniformen är blå med en lång rock och en lång slängkappa/mantel. _Hatten är trekantig och

ridstövlarna är höga upp till
knäna. _Leran på kappan är
fortfarande kvar!

=====

_Ordlista

_Skyttegrav är en djup gång i marken
som soldater gräver för att skydda
sig mot beskjutning.

::: #165 ::::::::::::::::::::::::::::

_Dödsmarschen i fjällen

_Efter kungens död drog sig
svenskarna tillbaka från
_Fredriksten. _Även de #5000 man som
stod utanför _Trondheim vände hem.

#165

#587

_De gick över fjällen för att komma in i _Jämtland.

_De möttes av en fruktansvärd snöstorm. _Soldaterna gjorde allt för att skydda sig mot de iskalla vindarna, men ovädret fortsatte i tre dagar. _Soldaterna var inte utrustade för att klara så mycket kyla. _Över #3000 män frös ihjäl.

_Ryssland -- den store vinnaren

_När det äntligen slöts fred var det slut på det svenska stormaktsväldet. _Sverige fick lämna ifrån sig alla sina områden öster om

_Östersjön, utom _Finland.

_Ryssland var den store vinnaren.

_Nu kunde den ryske _tsaren, _Peter den store, bygga färdigt sin nya huvudstad _Sankt _Petersburg längst in i _Finska viken. _Svenska krigsfångar tvingades hjälpa till.

_Olika bilder av _Karl ___XII

_Historikernas bilder av _Karl

___XII har sett olika ut:

é _Han är ett avskräckande exempel
-- så här går det om kungen är enväldig och hetsar till krig.

é _Han är en hjälte och förebild för

att stärka den nationella känslan
hos svenskarna.

_Ulrika _Eleonora

_Karl __XII hade krigat i nästan
hela sitt vuxna liv. _Han var inte
gift och hade inga barn som kunde
ärva tronen.

_I stället var det hans
lillasyster _Ulrika _Eleonora som
fick efterträda honom som regent.

_Hon valdes till drottning på
villkor att hon skulle låta
riksdagen bestämma i alla viktiga
frågor. _Många var nämligen trötta

på att ha en envåldshärskare som regent. _De ville vara med och bestämma, och de ville ha fred. _Det kungliga enväldet var slut.

_Ordlista

_Tsar kallades den ryske härskaren.

_Det är en rysk form av ordet kejsare.

::: #166 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Källor: _Barn registrerades i
kyrkböcker

::::::::::::::::::::::::::::::

_År #1686 kom en lag som sade att
prästen skulle föra anteckningar om
människorna i den egna församlingen.

_I särskilda böcker skrev prästen
ner när alla föddes, gifte sig och
dog. _Vi brukar kalla dessa
anteckningar för kyrkböcker.

_Kyrkböcker som viktiga källor

_Den som vill veta mer om sin
släkt eller historien om till

exempel ett hus eller en plats
#592

#166

brukar använda kyrkböcker som
källor. _Kyrkböcker är också ett
källmaterial till barns historia.

_I födelse- och dopboken skulle
prästen anteckna det nyfödda barnets
namn, födelsedatum, dopdatum,
föräldrarnas namn och vilka som var
faddrar. _Faddrar var andra viktiga
vuxna vars uppgift var att följa
barnet under livet och finnas där
som stöd. _Dessutom antecknade
prästen att föräldrarna hade betalat
doppenning. _Kyrkan ville ha betalt
för att låta döpa ett barn. _I dag

är dopet gratis.

_Här följer ett exempel från
födelse- och dopboken för
_Enköpings-_Näs församling från år
#1705. _Prästen har skrivit med
snirkliga bokstäver, och det krävs
mycket träning för att kunna läsa
texten. _Varje nyfött barn skulle
skrivas in i kyrkboken.

_Tvillingarna _Gabriel och _Hedwig

_Så här skrev prästen kyrkoboken:
_Varje barn som föddes under året
fick ett nummer, som står i kanten
längst till vänster. _I den första

#594

#166

kolumnen får vi veta när barnet föddes, när det döptes och vad föräldrarna hette. _I mittenkolumnen hittar vi barnets namn och längst till höger finns namn och yrken på faddrarna.

_Tvillingarna _Gabriel och _Hedwig föddes den #4 februari och döptes dagen därpå. _Pappan hette _Lars _Carlsson och mamman _Marit, och de betalade #8 öre i doppenning.

_Barnen fick fina faddrar: en fogde, en trädgårdsmästare, prästfrun och ett antal "högvälborna" kvinnor med

#166

#595

adliga efternamn som _Sack, _Kruus
och _Gyllenanckar.

_Om vi vill veta hur det gick för
_Gabriel och _Hedwig kan vi i bästa
fall följa deras liv i andra
kyrkböcker. _Där kan vi till exempel
få reda på om de gifte sig och fick
egna barn.

::: #167 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Blank sida.

::: #168 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Källor: _En adelsflickas barndom

-- självbiografi

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_På #1600-talet var det bara de

rikas barn som fick möjlighet att

lära sig att skriva. _En av dem var

_Agneta _Horn. _Som vuxen skrev

_Agneta en berättelse om sitt liv,

en självbiografi. _I den kan vi läsa

att hon hade en mycket svår barndom.

_Agneta skrev med liten stil och

det svenska språket var annorlunda

än i dag. _Det är därför svårt att

tyda hennes text. _Men som tur är

#168

#597

finns den renskriven och översatt till modern svenska.

_Flyttade runt i _Europa

_Agneta föddes #1629 i _Riga i

_Lettland, som bara några år

tidigare hade blivit en del av

_Sverige. _Hon var dotter till en

av _Gustaf ___II _Adolfs fältherrar.

_Ganska snart fick hon en

lillebror, _Axel.

_Familjen flyttade runt i _Europa,

till de platser där _Agnetas pappa

var med den svenska krigshären.

_När _Agneta var två år dog hennes

#598

#168

mamma i pesten och kort därefter dog
också _Axel. _Sen blev hennes pappa
fånge i _Tyskland. _Hon skulle inte
få träffa honom på sju år.

::: #169 ::::::::::::::::::::::::::::

_Växte upp hos släktingar

_Agneta fick växa upp hos
släktingar i _Sverige, och hon reste
runt i landet mellan flera olika
hem. _Hon gick inte i skola men hon
fick ändå lära sig att läsa och
skriva.

_Agneta skriver att en del av
släktingarna var elaka mot henne.

#169

#599

_De lät henne gå i "styggga" (dåliga) kläder och de slog henne. _En gång när _Agneta satt och stickade råkade hon tappa en maska -- en "ränemaska" -- i sin stickning, och hon skriver hur hennes moster _Karin ledde in henne i kammaren och slog henne med ett knippe ris:

tog migh i min arm och lede mig i kamaren och slet et helt ris på migh för den ränemaskan

_Att växa upp hos släktingar -- och att bli slagen -- var något som många barn fick uppleva vid denna

tid. _Men _Agneta var en överlevare.
_När hon var fem år fick hon
smittkoppor, en farlig sjukdom som i
dag är utrotad. _När hon var fjorton
år ville släktingarna gifta bort
henne, men _Agneta sade nej. _Till
slut fick hon den man hon ville ha
och en egen familj.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Det finns inget porträtt av
_Agneta som liten, så vi vet inte
hur hon och hennes "styggga" kläder
såg ut. _Men det finns bilder av

#169

#601

hennes yngre halvsystrar. _Här ser
du _Maria _Eleonora _Horn, som
bara blev fyra år gammal.

_Bildbeskrivning

_Målning av en liten flicka
klädd i en hellång klänning med
ett förkläde över. _På huvudet har
hon en liten hätta (mössa) i
spets.

=====

::: #170 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ute i världen: _Europas stormakter
::::::::::::::::::::::::::::::::::::

_På #1600-talet blev flera av

_Europas kungar enväldiga och kunde
bestämma allting själva. _De ansåg
att de hade fått sin makt av _Gud.

_Här får du läsa om två enväldiga
härskare: den franske kungen _Ludvig
__XIV och den ryske tsaren _Peter
den store.

_Ludvig __XIV i _Frankrike

_Frankrike var _Europas mäktigaste
och folkrikaste land. _Kungen,

_Ludvig __XIV, var enväldig och

#170

#603

regerade #1661--#1715. "_Staten,
det är jag", sa han. _Ludvig __XIV
kallades "_Kung _Sol", och
överglänste alla andra kungar vid
den här tiden.

_Ludvig __XIV lät bygga det
storslagna slottet _Versailles,
som ligger ett par mil utanför
_Paris. _Där bodde han tillsammans
med sitt hov, som bestod av
hundratals adelsfamiljer

_Lyx i överflöd

_Runt kungen levde alla i en
fantastisk lyx. _Hovets enda "jobb"

#604

#170

var att hålla kungen sällskap. _På dagarna roade de sig med utflykter eller jakt i kungens skogar. _På kvällar och nätter fick de tiden att gå med massor av mat och vin, teater och musik. _Ludvig __XIV:s middagar varade ofta i flera timmar.

_Gästerna satte i sig massor av läckra rätter som ostron, lammhjärta, grodlår, gåslever och sniglar. _En särskild läckerhet var potatisen, en nyhet från _Sydamerika. _Den serverades ibland som pommes frites.

_Allt franskt beundrades

_Kungar och adelsmän i hela

_Europa beundrade och härmade det franska hovet. _Det blev "inne" att tala franska och att följa det franska modet.

_Även den franska byggnadsstilen blev på modet -- barockstilen.

_Slottet _Drottningholm, utanför _Stockholm, byggdes om i barockstil i slutet av #1600-talet, för att likna _Versailles. _Det var drottning _Hedvig _Eleonora som tog initiativ till bygget.

#606

#170

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Ludvig ___XIV:s peruk, kläder,
mat, konst och musik blev mode för
kungar och adelsmän i hela
_Europa.

_Bildbeskrivning

_Målning av _Ludvig ___XIV. _Han
har på sig en väldigt stor mantel
som är fodrad med päls. _Mantels
tyg än broderat med franska liljor
i guld. _Runt halsen har han en
stor krage i spets. _På benen
sitter tunna vita strumpbyxor och

#170

#607

på fötterna nätta skor med klack.

_Håret är stort, långt och lockigt
(antagligen en peruk).

=====

::: #171 :::::::::::::::::::::::

_Peter den store i _Ryssland

_Ryssland hade väldigt liten
kontakt med andra länder. _Det
berodde delvis på att ryssarna var
instängda, att de inte kom ut till
havet. _Svenskarna stängde till
_Östersjön. _Turkarna stängde till
_Svarta havet och havet i norr var
oftast fruset.

#608

#171

_Men med _Peter den store kom en ny tid. _Han var tsar #1682--#1725 och som ung reste han runt i _Europa. _Bland annat arbetade han en tid på ett skeppsvarv i _Holland för att lära sig att bygga moderna fartyg. _Han hade nämligen en plan om att modernisera både flottan och armén i framtidens _Ryssland.

_När han kom hem tvingade han på ryssarna många västerländska nyheter. _Adelsmännen vid hans hov blev arga. _Plötsligt måste de raka sig och klä sig västerländskt.

_Att förnya armén och flottan kostade mycket pengar. _Peter den store införde därför skatter på allt möjligt, till och med på skägg och likkistor.

=== _Bildtext =====

_Peter den store var över två meter lång. _Här rusar han omkring för att inspektera byggena i _Sankt _Petersburg.

=====

_Ryssland öppnar sig

_En av _Rysslands mäktigaste grannar var _Sverige. _Men _Peter

den store besegrade _Karl __XII och svenskarnas välde vid _Östersjön krossades. _Äntligen blev hans dröm uppfylld -- _Ryssland kom fram till havet. _Vid _Östersjön lät han bygga en ny rysk huvudstad, _Sankt _Petersburg.

_Men många ryssar var arga. _De ville varken bli västerländska eller betala en massa skatter. _Peter den store slog ner flera uppror, och liksom de flesta härskare på den tiden var han enväldig. _Han var grym och hänsynslös. _När han

misstänkte att hans egen son,

_Alexej, tillhörde upprorsledarna,

lät han mörda honom.

_Ryssland sträckte sig långt in i

_Asien, ända bort till _Kina. _Peter

den store gjorde _Ryssland till en

stormakt.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Ryssland erövrade stora områden

vid _Östersjön. _På kartan är de

markerade med mörkare rosa färg.

#612

#171

_Bildbeskrivning

_Enkel karta över _Europa. _Fyra stora riken är markerade. _Sverige sträcker sig fortfarande även över dagens _Finland, men _Baltikum, dagens _Estland, _Lettland, _Litauen är markerat med mörkrosa, och har alltså erövrats av _Ryssland. _I _Europas mitt finns _Polen, och hela sydöstra delen av _Europa, från _Balkanhalvön och österut tillhör _Turkiet (_Osmanska riket).

::: #172 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Register

::: ::::::::::::::::::::::::::::::

_A

_Abraham #66, #67

abrahamitiska religionerna #66

adel #138, #148, #154, #158, #168

advent #90

_Allah #96, #99, #106

altare #66, #93, #94

_B

bank #21, #23

bar/bat mitzva #78

barnbidrag #16, #18, #20, #22

#614

#172

_Barnombudsmannen #12

begravning #79, #93, #105

bergskedja #34, #35, #47, #60

_Bergslagen #150

_Bibeln #84, #129

bidrag #18, #20, #25

boktryckarkonsten #142, #144

bonde #41, #130, #131, #138, #140,
#154, #158

borgare #138, #148

__BRIS #12

budget #22

budorden #71, #88, #160

bön #73, #88, #102, #107, #160

#172

#615

_C

_Cecilia _Vasa #137

chanukka #77

_D

_Dackefejden #131

_Dalarna #116, #127, #130

_Danmark #58, #59, #126, #134, #136,

#154, #156, #157, #162

davidsstjärna #68, #81

_De _Geer, _Louis #150

delta #38

diskriminering #110

dop #85, #92, #166

#616

#172

_E

_Egypten #70, #71, #77

eid al-adha #104

eid al-fitr #104

ekonomiska kretsloppet #20, #21

endogen kraft #34

_England #89, #134, #137

enväldig #146, #158, #159, #165,
#170, #171

_Erik __XIV #134

erosion #38

_Europeiska unionen, __EU #57

evangelium #84

exogen kraft #38, #40
#172

#617

_F

fabrik #16, #56, #117, #150

familj #9

fasta #89, #103

_Finland #53, #58, #59, #116,

#117--#119, #139, #165

finska språket #111, #117

flod #38, #47, #52, #53

flyttblock #43

fossilt bränsle #53

framtid #26, #27

_Frankrike #57, #170

fyndighet #52

_Färöarna #58, #59

#618

#172

_Förintelsen #121

förmyndarregering #154, #158

förnybar resurs #52

försörjning #18, #56

_G

glaciär #43

_Golfströmmen #49

grupp #8

gruva #150

gräns #47

_Grönland #47, #58, #59

gudstjänst #81, #95

_Gustav _Eriksson _Vasa #126--#131

_Gustav __II _Adolf #148--#153

#172

#619

_Gutenberg, _Johann #144

_Göteborg #149

_H

_Hagar #67

handel #17, #57, #98, #126, #139,

#149, #162

_Hansan #126

_Hedvig _Eleonora #158, #170

husförhör #160

hushåll #18, #19, #20, #22--#24,

#137

häxjakt #161

högtid #76, #90, #104

#620

#172

_I

icke-förnybar resurs #52

imam #107

industri #17, #53, #56, #117

inkomst #18, #22

inlandsis #42, #51

inlandsklimat #49

islam #64--#67, #96--#107

_Island #35, #37, #43, #58, #59

_Israels folk #70--#72, #82

isräfflor #43

__IT #56

#172

#621

_J

_Jerusalem #65, #72, #86, #101

_Jesus #64, #82--#92, #100

jiddisch #111, #120

_Johan ___III #134, #135

jom kippur #76

jordbävning #35, #36

jordskorpan #30, #31, #34, #35

judar, nationell minoritet

#120--#121

judendom #64--#81

jul #90

#622

#172

_K

_Kaba #99, #103

_Kalmarunionen #58, #126, #127

_Kanaan #66, #67, #70, #72

_Karin _Månsdotter #134

_Karl ___IX #136

_Karl _X _Gustav #156, #157

::: #173 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Karl ___XI #158, #159

_Karl ___XII #162--#165

_Katarina _Jagellonica #134, #135

katekes #160

katolik #89, #129, #135, #145, #152,

#155

#173

#623

kippa #74

klimatdiagram #49

klimatzon #48

klockupproret #130

kommun #16, #20

konfirmation #93

konservativa judar #75

konsumera #19

kontinent #32, #33

kontinentalplattor #33--#35

konvertera #69, #120

_Koranen #67, #98, #101, #102

kors #59, #82, #86, #87, #95

kosher #74

#624

#173

krater #37

kriigsänka #163

kristendom #64--#67, #82--#95, #129,
#145, #160

_Kristina, drottning #154, #155

_Kristus #64, #83

kulturlandskap #40, #41, #54

kustklimat #49

kvinnors arbete #141, #154, #163

kyrka #94, #128

kyrkbok #112, #166, #167

källa, historisk #142, #143,
#166--#169

kärna (jordens) #31

#173

#625

_L

landhöjning #41, #42

lava #31, #35, #37

levnadsstandard #24

_Ludvig __XIV #170

_Luther, _Martin #129, #145, #160

lån #19, #21, #23

lärjungar #85, #86, #91

lön #16, #18, #20

_M

macchia #55

magma #31, #35, #37

mantel (jordens) #31

_Margareta _Leijonhufvud #136
#626

#173

_Medelhavet #33, #48, #53, #55, #66

_Medina #65, #100

_Mekka #65, #99, #103

menora #81

_Messias #72, #82

meänkieli #111, #119

midssommar #141

minaret #102, #106

mineral #31

minoritetsfolk #110, #111

missionera #69, #82

monoteism #64

_Mose #70, #71, #88

_Moseböckerna #70, #73, #74

#173

#627

moské #106

_Muhammed #98--#100

månskära #96, #107

mäns arbete #141

_N

nattvard #92

naturlandskap #40, #41, #54

naturresurs #52

nederbörd #48, #49

_Nils _Dacke #131

_Norden #58, #59

_Nordiska ministerrådet #59

_Norge #53, #54, #58, #59, #114,

#164

#628

#173

norm #10, #11

_Nya testamentet #87

nötning #38

_O

odlingsmark #51, #52

offentlig sektor #17

_Olaus _Magnus #140--#143

ortodox kristen #89, #145

ortodoxa judar #75

_Oxenstierna, _Axel #148, #154

_P

_Palestina #64, #68, #72

_Pangea #32

pesach #77

#173

#629

pest #163, #168

_Peter den store #165, #171

pingst #91

plattetektonik #33--#35

polarzon #48

_Polen #52, #134--#136, #156, #162,
#163

_Poltava #163

polyteism #64

post #149

predika #81, #85, #94, #95, #107,
#145, #157

profet #67, #72, #73, #99, #100

protestant #89, #129, #145, #152

#630

#173

präst #92, #95, #129, #138, #160,

#166

påsk #77, #91

påve #89, #129, #145

_R

rabbin #81

ramadan #97, #103, #104

rauk #33

reduktionen #158, #159

reformationen #129

reformerta judar #75

renskötsel #114, #115

riksdag #138, #139, #148, #159

riksrådet #148, #149, #158

#173

#631

rit #78, #92, #105

robot #26, #27

roll #8

_Rom #72, #89, #155

romani chib #111, #122

romer #122, #123

rosh hashana #76

rullstensås #42

_Ryssland #30, #47, #53, #117, #119,
#135, #136, #162--#165, #171

ränta #21, #23, #120

#632

#173

::: #174 ::::::::::::::::::::::::::::::

_S

sabbat #75

samer #112--#115

_Sametinget #115

samiska språken #111, #115

_S^apmi #112, #115

_Sara #66, #67

shiit #103

_Sigismund #135, #136

självbiografi #168

skatt #16, #20, #84, #102,

#130--#132, #138, #148, #154,

#157, #171

#174

#633

skilsmässa #11

skog #17, #41, #51, #53, #54, #56

skola #8, #27, #131, #142, #149,

#160

_Skåne #156, #157

slav #70--#72, #77, #122

slätt #46, #51, #52

snapphanar #157

socialisation #10

soldat #128, #150, #159, #162--#165

stat #16, #20

_Stockholms blodbad #126

ständen #138, #139, #148

stäpp #51

#634

#174

subtropisk zon #48

sukkot #76

sunnit #103

_Svanen #59

svedjebonde #116

_Svenska kyrkan #83, #93

sverigefinnar #116, #117

_Sveriges nationaldag #127

symbol #81, #95, #107

synagoga #80, #120

syskon #9

_T

tajga #51

_Tanakh #73

#174

#635

tempel #72, #81, #86

tempererad zon #48

ting #160

tjänst #17, #20

_Tora #73, #78, #80, #81

tornedalingar #118, #119

torp #159, #163

torpare #139

transport #17, #38, #43, #53, #56

_Tre _Kronor #133, #162

trettioåriga kriget #152, #153

trosbekännelse #102

tsunami #36

tull #136, #151

#636

#174

tundra #51

turism #56

_Tyskland #89, #121, #126, #129,
#137, #145, #152, #156

_U

_Ulrika _Eleonora #165

uppror #86, #126, #127, #130, #131,
#136, #171

urfolk #115

utgift #18, #19, #22

_V

vallfärd #102

valloner #150

valuta #57

#174

#637

vara #17, #20

_Vasaloppet #127

_Vasaskeppet #151

_Vasaslott #132, #133, #135

vegetation #50

_Vesuvius #37

vigsel #79, #93, #105, #106

vilodagen #75, #83

vittring #39

vulkan #31, #35, #37

välsignelse #75

världsdel #32

världsreligion #62

#638

#174

_Y

_Yathrib #100

yrke #16, #17, #26

_Z

zakat #102

_Å

å #61

_Åland #58, #59

årstid #58

_Ä

ängel #84, #87, #99

_Ö

_Östersjön #126, #135, #136, #137,

#151, #154, #162, #165, #171
#174

#639

#640

#174